ਅੰਕ 23

ਨਵੰਬਰ 2007

ਸਾਲ ਦੂਜਾ

ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ

ਮਾਸਿਕ

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ

ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਗਦਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਪਿੰਡ ਗਦਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਦਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਨਵੰਬਰ 2007 ਰਜਿ ਨੰ : 35/AL/93-TC

ਤਤਕਰਾ

1 ਸੰਪਾਦਕੀ
ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਮੀ 2

2 ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ .....
ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ ਜੀ 3

3 ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਧਾਣੀ
ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ ਜੀ 13

4 ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ-ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਮੰਤਵ
ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ 26

5 ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ .....
ਡਾ. ਗੁਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ 32

6 ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਮੂਰਤਿ...
ਪ੍ਰੋ. ਅਨੁਰਾਗ ਸਿੰਘ 38

7 ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਿਤਵ
ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇਹਰਾਦੂਨ 60

8 ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ....
ਗਿ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 102

9 ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ-ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ
ਗਿ. ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ 107

10 ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀ ਪਰੰਪਰਾ
ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਪਟਿਆਲਾ 110

11 ਸਰਗਰਮੀਆਂ 115

ਸੰਸਥਾਪਕ :
ਸੱਚਖੰਡ ਵਾਸੀ
ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਬਾਨੀ, ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ

ਮੁੱਖ ਸਰਪ੍ਰਸਤ :
ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਮੁਖੀ, ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਪਾਦਕ :
ਭਾਈ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ :
ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਮੀ

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ :
ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ

ਭਾਰਤ	: 250/-
3 ਸਾਲਾਂ ਲਈ	: 700/-
ਵਿਦੇਸ਼	: 45$/35 ਪੌਂਡ
3 ਸਾਲਾਂ ਲਈ	: 135$/105 ਪੌਂਡ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	: 40 ਰੁ:

ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ
ਸੰਪਾਦਕ :
ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ-141013, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
ਫੋਨ : 0161-2562596, 5108696, ਫੈਕਸ : 2560533, ਮੋ: 94178-55275
E-mail : jawaddi.taksal@gmail.com Website : www.jawadditaksal.org

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਜੋਤਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪੇ ਬਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇ ਰਹੱਸ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਰਮਝ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ ਦਾ ਹਥਲਾ ਅੰਕ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ ਉਦਾਸੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ' ਵਿੱਚ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਦਕਿ 'ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਧਾਣੀ' ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਊਲ-ਜਲੂਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਝਾੜ ਪਾਈ ਹੈ।

ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਾਖਿਆਨ-ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਮੰਤਵ' ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਬਹੁ ਚਰਚਿਤ ਅਧਿਆਇ ਬਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਚਾਹੋ ਬਲਾਤਕਾਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਅਜਿਹਾ ਖਾਲਸਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਡਾ. ਗੁਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ' ਰਾਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੰਸਾਰਕ। ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਿਤਵ (ਪੁਨਰ ਸਮੀਖਿਆ)' ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਾਖਿਆਨ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ' ਅਤੇ ਗਿ. ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ-ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ' ਰਾਹੀਂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ

ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ "ਉਦਾਸੀ"

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਿੰਦੀ ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਵ ਉੱਤਮ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਾਹਿਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਹਾਤਮ ਅਨੰਤ ਅਨੰਤ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ੈਲੀ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਨਿਰੂਪਣ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਪੱਧਤੀ, ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਛੰਦ, ਭੇਦ, ਵੀਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰੁਦਰ ਤੇ ਅਦਭੁੱਤ ਰਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਨ ਦੇਖਿਆਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆਂ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਮਰਮੱਗ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮਯੂਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਨੱਚ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਦ, ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰਣ, ਸੌਂਦਰਯ ਮੂਲਕ ਬਿੰਬਾਵਲੀ, ਅਨੰਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਤੇ ਸੰਯੋਜਨ ਸੋਨੇ 'ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਯ ਸ਼ਾਹਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਇਹ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਹੀਰਾ ਕੋਹੇਨੂਰਾਂ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤੀ ਰਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਨੋਖਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼। ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਜਗਤ ਮਾਹੀ, ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਮੇਰੇ ਤਾਜਾਂ ਤੇ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਕਲਗੀਧਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਚਿੰਤਕ, ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵੀਰ ਨਾਇਕ ਸਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇਗ਼ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਧਨੀ ਨੇ ਇਸ ਕਲਮ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਣਮੁੱਲਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੜਾ ਹੀ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪੰਡਿਤਾਂ ਉੱਪਰ ਜਿਹੜੇ ਇਸਦੀ ਗੂੜ੍ਹ ਤੇ ਗੁਹਜ ਰਹੱਸ ਆਤਮਿਕ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਉਹ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਹਨ :

1 ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣਿਕ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਕਲਗੀਧਰ ਅਵਤਾਰ ਪੂਜਕ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਸਮੱਰਥਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ।

2 ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ।

3 ਤੀਜਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਚਰਿੱਤਰ ਉਪਾਖਿਆਨ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ

ਸੀਮਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਕੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਕਾਮੁਕ ਮਨੋਵਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਨੰਗੇਜ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤੁੱਛ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਧਾਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ ਚਿਤਰਨ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਮਿਕ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਵੀਰ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਪੂਜਕ ਨਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਇਸ ਦਾ ਉਹ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਰਾਮਾ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਅਵਤਾਰੀ ਰੂਪ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਗੁਣੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਇਂ ਗਹੇ ਜਬ ਤੇ ਤੁਮਰੇ ਤਬ ਤੇ ਕੋਊ ਆਂਖ ਤਰੇ ਨਹੀਂ ਆਨਿਓ।
ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਪੁਰਾਨ ਕੁਰਾਨ ਅਨੇਕ ਕਹੈਂ ਮਤ ਏਕ ਨਾ ਮਾਨਿਓ॥
ਸਿਮਰਤਿ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਸਭੈ ਬਹੁ ਭੇਦ ਕਹੈਂ ਹਮ ਏਕ ਨਾ ਜਾਨਿਓ।
ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਪਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮਰੀ ਕਰ ਮੈਂ ਨਾ ਕਹਿਓ ਸਭ ਤੋਹਿ ਬਖਾਨਿਓ॥

ਮੈਂ ਨਾ ਗਣੇਸਹਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਨਾਊਂ,
ਕਿਸ਼ਨ ਬਿਸ਼ਨ ਕਬਹੂੰ ਨਾ ਧਿਆਂਊਂ। (ਰਾਮਾਅਵਤਾਰ ਆਦਿ)

ਚੌਵੀਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਚੌਦਵੀਂ ਚੌਪਈ ਵੇਖੋ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕਤਾ ਤੇ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ : -

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਸਭ ਹੀ ਪਚ ਹਾਰੇ। ਕਿਸ਼ਨ ਮਹੇਸਰ ਕਉਨ ਬਿਚਾਰੇ॥
ਚੰਦ ਸੂਰ ਜਿਨ ਕਰੇ ਵਿਚਾਰਾ। ਤਾ ਤੇ ਜਨੀਅਤ ਹੈ ਕਰਤਾਰਾ॥

ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ, ਇੰਦਰ ਆਦਿਕ ਤਮਾਮ ਦੇਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਸਮਰੱਥ ਤੇ ਨਿਰਬਲ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵੀਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸੈਨਾ ਨਾਇਕ ਅਜੈਬ ਖਾਂ ਤੇ ਗ਼ੈਰਤ ਖਾਂ ਮਹਾਂਬਲੀ ਅਮਿੱਟ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਕਛੱਤਰੀਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਤੱਥ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ

ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਹਾਇਕ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਏਹੀ ਗੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰਵਰਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਨਾਈ, ਧੋਬੀ, ਜੱਟ , ਤਖਾਣ ਲੁਹਾਰ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਅੱਤ ਨਿਮਨ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤੀਆਂ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਬਣਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਕਰਮਣਕਾਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਲੱਖਾਂ-ਲੱਖਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਇਸ ਲਈ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਰਣਨ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਚੂਚਾ ਦਿਲ ਥੋਥਾ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਦਿਲ ਕੋਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਰਸੀ ਰੂਹ ਫੂਕੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾਂ ਟੇਕ ਕੇ ਉਥੋਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਵਰਨ ਮੰਦਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਕੇ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਉੱਪਰ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਚੜ੍ਹਵਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਗਿਆ?

ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਹੈ ਦੁਰਗਾ ਉਸਤਤੀ ਦੀ ਜਾਂ ਚੰਡੀ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਸੰਬੰਧੀ ਕਥਾ ਵਰਣਨ ਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਆਪਣੇ ਮਨੋਬਲ ਤੇ ਬਾਹੂਬਲ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਏਕਤਾ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ "ਹਿੰਗ ਲੱਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ ਰੰਗ ਚੋਖਾ ਆਵੇ" ਦੀ ਲਕੀਰ ਦੀ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੇ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸ਼ਤੀ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਰਸੀ ਰੂਪ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਜਨੰਤਾ ਦੇ ਰਾਹ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਨੇ ਵੀ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਖ਼ੂਨ ਪਸੀਨਾ ਬਹਾਕੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਕਿਲਾ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਆਏ ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ ਉਸ ਸਾਰੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਜ

ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਰਸੀ ਰੂਹ ਫੂਕਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚੰਡੀ ਚਰਿੱਤਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਕਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਨਮਿੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਨੇਕ ਭਜਨ ਮੰਡਲੀਆਂ ਲੱਚਰ ਫਿਲਮੀ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਰਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਥੋਥੇ ਗੀਤ ਲਿਖ ਕੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਭੇਡ ਚਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਇਆ ਜਗਰਾਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਲਾਭ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸਮਾਜਿਕ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਲਗੀਧਰ ਦੀ ਸਹੀ ਸੇਧ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਉਸ ਵਕਤ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਨਮਿੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਭੈਰਵੀ ਚੱਕਰ ਤੇ ਮਾਸ, ਮਦਿਰਾ, ਮੈਥੁਨ ਆਦਿ ਮੱਕਾਰ ਫਿਲਾਸਫ਼ੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵਾਮ ਮਾਰਗੀ ਪੰਥ ਚੱਲਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਚਨਾ ਰਚਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧਾ ਨਿਰਗੁਣ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੁਕਤੇ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਹ ਉਸ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਕਈ ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇੱਕ ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜੋੜ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ-ਪੂਰਵਕ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਦੇਵ ਅਸਥਾਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੀਰਥ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਗੁਰ ਭਾਈ ਸਮਾਜ, ਰਸਨਾ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਕੋਈ ਮਿੱਠਾ ਪਦਾਰਥ, ਨੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਦਰਸ਼ਨ, ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਭਾਵ ਭਿੱਜਿਆ ਮਿੱਠਾ ਸੰਗੀਤ, ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਪੌਸਟਿਕ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ 'ਚ ਵਾਧੇ ਲਈ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਅਰਥਾਤ ਸਤਿ ਗ੍ਰੰਥ। ਬੱਸ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਜੀਵ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸਾਧਨ ਸਮੱਗਰੀ ਜੁਟਾਉਣ ਦੀ ਸਫ਼ਲ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਇਹ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਤੱਤ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਗ ਤੇਗ਼ ਫ਼ਤਿਹ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ "ਸੱਚਿਦਾਨੰਦ" ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਧੀਗਤ ਅਰਥ ਹੈ ਸਤਿ-ਚਿੱਤ ਆਨੰਦ। ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਇਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਗਿਆਸੂ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਇੱਕ ਅਚੱਲ ਅਟੱਲ ਸਦਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੱਚਾਈ ਵੀ ਹੈ ਉਹ ਚੇਤਨ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨੰਦ ਦਾ ਸਰੋਤ ਵੀ ਹੈ। ਜੀਵ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਈ ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਏਨੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਹ ਅਨੇਕ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਹਿੱਸੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ

ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ। ਇਹ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਵਾਲ, ਨੱਕ, ਹੋਂਠ, ਦੰਦ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ, ਆਚਰਨ, ਕੁਲ ਸ਼ੀਲ, ਕਲਾ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਬਾਹਰੀ ਸਾਜ ਸੱਜਾ, ਨਖ਼ਰਾ, ਨਜ਼ਾਕਤ ਕਿੰਨੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਜਾਣਦਾ, ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਤੇ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਔਰਤ ਵੀ ਮਰਦ ਨੂੰ ਨਾਪਦੀ ਤੋਲਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚਰਿੱਤਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਚੱਲੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਨੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਥੰਮਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ "ਪਰ ਮਰਜ਼ ਬੜ੍ਹਤਾ ਗਿਆ ਯੂੰ-ਯੂੰ ਦਵਾ ਕੀ"। ਅੱਜ ਵੀ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਕਾਮ-ਕ੍ਰੀੜਾ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਬੁਰਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਂ ਬਚਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੀ ਵੇਗਮਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਿਤਨਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦੱਬਾਂਗੇ ਉਸਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆਵੇਗੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੇਕਾਂ ਯੋਗੀਆਂ, ਰਿਖੀਆਂ, ਮੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਥ ਭਰੱਸ਼ਟ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਸਾਧਕਾਂ ਨੇ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਤਿਆਗਣ ਦੇ ਵੀ ਮਾਰਗ ਅਪਨਾਏ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੋ ਹੀ ਹਟ ਗਈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਦੀ ਅੰਤਰ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ? ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਧੂ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਸਗੋਂ "ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ" ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਸਨ ਤੇ ਏਹੋ ਹੀ ਰਾਹ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਇਆ।

ਕਾਮ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਮ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਛੋਟੀ ਸੋਚ, ਪ੍ਰਵੰਚਣਾ ਅਤੇ ਧੂਰਤਤਾ ਵਿਖਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚਿਤਾਵਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਇੱਥੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਮਾਂਧ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਰਿੱਤਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿੱਚ ਛਲ, ਕਪਟ, ਪਾਖੰਡ ਜਾਂ ਠੱਗੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਲੀਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਖੇਡ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਖੇਡ-ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਸਮਝਾ ਦੇਣਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪੁਸਤਕ, ਗਹਿਣੇ ਜਾਂ ਕੱਪੜੇ ਖਰੀਦਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਾਸ਼, ਸ਼ਤਰੰਜ, ਬੰਸਰੀ, ਬੀਣਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਡ ਸਮੱਗਰੀ ਖਰੀਦਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਕੇਵਲ ਲੀਲ੍ਹਾ ਭਾਵ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਗਿਆਨ ਸਾਧਨ ਤਰੀਕਾ ਹੋਰ ਹੈ ਤੇ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਵੇਖਣ ਵੇਲੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਪੂਰਕ ਵੀ ਹਨ। ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅੰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਤੇ ਹੋਰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਜੀਵਨ ਨੀਰਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਲ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਆਚਰਨ ਸੰਘਿਤਾ ਵਜੋਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇੱਕ ਹੈ, ਜਗਤ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਚੰਡੀ ਚਰਿੱਤਰ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਹੋਰ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਮੋਹਕ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਿੱਥਿਆ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਤਿ-ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਬਣਨ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਦੀ ਤਰਹੱਟੀ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਗਲ ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਅਸੀਂ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਤੇ ਆਮ ਹੀ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੈਨਿਕ ਵੀਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ, ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗੀਤਕਾਰ ਤੋਂ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਾਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਤੋਂ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਅਭਿਨੇਤਾ ਜਾਂ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਤੋਂ। ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਰੂਪਵਤੀ ਸੁੰਦਰ ਅਦਾਕਾਰਾ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਫਿਲਮੀ ਹਸਤੀ ਫੌਜੀ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਗੀਤ ਸੁਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਹਾਸ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਕਾਵਟ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ, ਤੱਥਾਂ, ਧਰਮਾਂ ਜਾਂ ਕਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਆਚਰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਬਹੁਤ ਗੁੱਝੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਖ਼ੁਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਪੀ ਵਿੱਚ ਪਏ ਮੋਤੀ, ਗਰਭ ਅੰਦਰਲੇ ਬੱਚੇ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਮਨੋਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤਿਅੰਤ ਕਠਿਨ ਹੈ (੩੪੪)। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਚਲਾਕੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਗੂੰਗਾ ਸੁਣ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਜੀਭ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਚਤੁਰਾਈ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (੪੦੦) ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ, ਖੇਤਰਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮੋਹਕ ਮਾਇਆ ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਤੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਗਿਆਨ ਇਤਨਾ ਕੁ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੂਹਰਲੇ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਮ-ਕ੍ਰੀੜਾ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਾਂ ਨਿਸੰਗ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮੁਕ ਬਣਾਉਣਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕਾਮ ਸੂਤਰਕਾਰ ਮਹਾਂਮੁਨੀ ਵਾਤਸਾਯਨ ਆਪਣੇ ਕਾਮ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ

ਤਦੇਤਦ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯੇਣ ਪਰੇਣ ਚ ਸਮਾਧਿਨਾ।
ਵਿਹਿਤੰ ਲੋਕ ਯਾਤਰਾਰਥੰ ਨ ਰਾਗੋ-ਅਰਥੋ ਅੱਸਯ ਸੰਵਿਧਿ:॥

(ਕਾਮਸੂਤਰ, ਪ੍ਰਕਰਣ 2, ਅਧਿਆਇ ੨, ਸਲੋਕ ੬)

ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇਹ ਕਾਮਸੂਤਰ ਅਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਪਰਾਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸੇ ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਮੁਕ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਗੋਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਯਾਤਰਾ ਅਰਥਾਤ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੋ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਲੇਖਕ ਇੱਕ ਮੁਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਾਸਮਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਲੇ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਸੂਤਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਰਵ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਢਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਸ਼ੰਕਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਿੱਤੀ ਨਹੀਂ। ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਰਕ ਦੀ

ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ। ਨੰਗੇਜ਼ਵਾਦ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ "ਗਿਆਨ ਰਾਉ ਜਬ ਸੇਜੈ ਆਵੈ ਤ ਨਾਨਕ ਭੋਗੁ ਕਰੇਈ" ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰੋ! ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ? ਇਹ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਰਾਜਾ ਸੇਜ ਉੱਪਰ ਆਵੇਗਾ ਉਦੋਂ ਸੰਭੋਗ ਜਾਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੀੜਾ ਆਰੰਭ ਹੋਵੇਗੀ। ਫਿਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ "ਲੋਚਨ ਸ੍ਰਮਹਿ ਬੁਧਿ ਬਲ ਨਾਠੀ ਤਾ ਕਾਮੁ ਪਵਸਿ ਮਾਧਾਣੀ॥" ਜ਼ਰਾ ਸੋਚੋ ਇੱਥੇ ਮਧਾਣੀ ਕੀ ਹੈ, ਚਾਟੀ ਕਿਹੜੀ ਹੈ, ਰਿੜਕਨਾ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਾਂਗੇ? "ਤਗੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ॥ ਭਲਕੇ ਥੁਕ ਪਵੈ ਨਿਤ ਦਾੜੀ॥" ਜਾਂ "ਇੰਦ੍ਰੀ ਕੀ ਜੂਠਿ ਉਤਰਸਿ ਨਾਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਅਗਨਿ ਕੇ ਲੂਠੇ॥" ਹੋਰ ਵੇਖੋ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ "ਜੌ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਜਾਇਆ॥ ਤਉ ਆਨ ਬਾਟ ਕਾਹੇ ਨਹੀ ਆਇਆ॥" ਏਥੇ ਆਨ ਬਾਟ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਸਮਝੀਏ? ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੰਕਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤੱਤਵੇਤਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ "ਨਾਚ ਕੇ ਨਚਈਆ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਨਚਾਰ ਹੈ ਦੱਸੋ ਹੁਣ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਚਾਰ ਸਮਝੀਏ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਚਾਉਣ ਹਾਰਾ ਸਮਝੀਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਵਿੱਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ "ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨਹਾਰੋ ਜਾਨੈ॥" ਫਿਰ ਕਲਗੀਧਰ ਰੱਬ ਨੂੰ "ਜੋਬਨ ਦਾ ਜਾਲ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਣਾ ਵਾਲਾ "ਨਾਰ ਕਾ ਸਿੰਗਾਰ" ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਡੀ ਸਮਝ 'ਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਾ-ਕੌਲ ਬਾਬਾ ਬਿਰਸਾ ਸਿੰਘ "ਇੰਦ੍ਰੀ ਕਾ ਬਲ ਥਾਕਾ"। "ਰਸਿ ਰਸਿ ਭੋਗ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ" ਜਾਂ "ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ਚੋਜੀ ਜੀਉ" ਆਦਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨੰਗੇਜ਼ਵਾਦ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਪਾਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਹਾਂਪਾਪ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਅਰਥ ਕੱਢਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠੀਏ। ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੋਂ ਸਾਹਿਬ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਾਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸੌ ਚੌਥੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੜਾ ਵਿਲੱਖਣ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ, ਸੰਖੇਪ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸੱਤਿ ਸੰਧ ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀਰਘ ਦਾੜ੍ਹ ਨਾਮਕ ਦੈਂਤ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ-ਹੈ। ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਸੰਗਰਾਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਦਭੁੱਤ ਕੰਨਿਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਦੈਂਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਜਿਤਨੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਖ਼ੂਨ ਡੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸੀ ਉਥੋਂ ਉਤਨੇ ਹੀ ਦੈਂਤ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਖਰ ਉਹ ਇੱਕ ਰਾਤ

ਥੱਕ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਅਸਿਧੁਜ ਮਹਾਂਕਾਲ ਨੂੰ ਸਿਮਰ, ਉਹ ਤੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਖੜਗਕੇਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਬੜਾ ਭਿਅੰਕਰ ਸੰਗਰਾਮ ਕਰਕੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਖੜਗਕੇਤ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਮੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਹੂਅੰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਆਧਿ ਬਿਆਧਿ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੈਂਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੀਤ ਰੋਗ, ਜਵੱਰ ਰੋਗ, ਉਸ਼ਨ ਤਾਪ, ਖਈ ਰੋਗ, ਸੰਨਿਪਾਤ ਰੋਗ, ਵਾਈ, ਪਿੱਤ, ਕਫ, ਅਮਾਵਾਤ, ਸਰੋਨਤ ਪਾਤ, ਅਰਧ ਸਿਰਾ, ਹਿਰਦੇ ਸਿੰਘਾਤ, ਪ੍ਰਾਣ ਵਾਯੂ, ਅਪਾਨ, ਦੰਤ ਰੋਗ, ਜਾੜ੍ਹ ਪੀੜ, ਸੋਕਾ, ਬਵਾਸੀਰ, ਪੀਲੀਆ, ਪੀਨਸ, ਪ੍ਰਮੇਹ, ਭਗੰਦਰ, ਪਥਰੀ, ਆਤਸ਼ੱਕ, ਅਧਰੰਗ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਰੋਗ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਭਿਅੰਕਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ, ਮਾਰੂ ਵਾਜਾ ਵੱਜਿਆ, ਨਗਾਰੇ ਖੜਕੇ, ਚੰਡੀਆਂ ਚਮਕੀਆਂ, ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਗੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਪਰ ਖੜਗਕੇਤ ਨੇ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਤਮਾਸ਼ਾ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਔਸ਼ਧੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੋ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਅਸੁਰ ਤੁਰੰਤ ਅਨੇਕ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਠੰਢ ਨਾਲ ਮਰੇ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗਰਮ ਬੂਟੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਤੇ ਗਰਮੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਠੰਢੀਆਂ। ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਦਭੁੱਤ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਚਰਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਸੌ ਚਾਰ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਏਸੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ੩੭੪ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੪੦੪ ਨੰਬਰ ਤੱਕ ਉਹ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਤਨ ਰਹਿਰਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ੩੭੩ ਤੋਂ ੪੦੧ ਤੱਕ ਉਹ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਾਣੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵੱਧ ਖੋਜ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਪੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਭਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ੧੮੯੭ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੦੨ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖੀ ਪੋਥੀ "ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਕਿਸਨੇ ਬਣਾਇਆ"?। ੧੯੩੭ ਈ: ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਡਾ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਲੜੀ। ਸੰਨ ੧੯੫੫ ਵਿੱਚ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਛਪਦੇ "ਸਿੱਖ ਰੀਵਿਊ" ਵਿੱਚ ਡਾ: ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਰੇ ਲੇਖ। ਸੰਨ ੧੯੫੫ ਵਿੱਚ ਹੀ "ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ" ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ "ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ" ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ 20 ਵਰ੍ਹੇ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਲਿਖੀ ਤੇ

ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਉੱਪਰ ਪੀ.ਐਚਡੀ. ਲਈ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਡਾ. ਧਰਮਪਾਲ ਅਸ਼ਟਾ, ਡਾ: ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਪ੍ਰਸਿੰਨੀ ਸਹਿਗਲ, ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ), ਡਾ: ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ (ਆਗਰਾ ਯੂਨੀ.) ਡਾ: ਮਾਲਿਕ ਸਿੰਘ (ਆਗਰਾ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਲਾਲ ਮਨੋਹਰ ਉਪਾਧਿਆਏ (ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਓਮ ਪਕਾਸ਼ ਭਾਰਦਵਾਜ (ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਧਰਮਪਾਲ ਮੈਨੀ (ਭਾਗਲਪੁਰ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਕਮਲ ਕੌਸ਼ਲ (ਆਗਰਾ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇਵੀ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਮੋਹਨਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਉਸਮਾਨੀਆ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਭੂਸ਼ਨ ਸਚਦੇਵ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀ.), ਡਾ: ਨਿਰਮਲ ਗੁਪਤਾ (ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀ.) ਆਦਿ ਲਗਭਗ ਦੋ ਦਰਜਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਸ਼ੋਧ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖ ਕੇ ਨਿੱਗਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਸਾਰੀ ਚਮਤਕਾਰਮਈ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾਵਲੀ ਹੈ ॥ਇਤਿ॥

ਨੋਟ: ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਬਾ ਵਿਰਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਸੀਸ, ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖਬੰਧ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰਪੂਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਦੀਪ ਜੀ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਬੱਧਨੀ ਕਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਤਮ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਲੇਖ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਲਈ ਖ਼ਿਮਾ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਲ 2008 ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿੱਪ 250 ਰੁ: ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਖੇ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਇਹ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਮਨੀਆਰਡਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਚੈਕ ਡ੍ਰਾਫਟ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਭੇਜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੀ।

ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਧਾਣੀ

ਸਵਾਮੀ ਬ੍ਰਹਮਦੇਵ "ਉਦਾਸੀ"

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਅਸੀਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਨਾ-ਸਮਝੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲੇ ਕਾਰਣ ਉੱਪਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਮਰਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਵਿਆਕਰਣਵੇਤਾ, ਯੋਗੀ ਰਾਜ, ਸਾਧੂ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਾਹਿਤਯ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਹੀਨ: ਸਾਕਸ਼ਾਤ ਪਸ਼ੂ ਪੁੱਛ ਵਿਸ਼ਾਣ ਹੀਨ:

ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਆਦਮੀ ਪਸ਼ੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪੂਛ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਇੱਕ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਹੀਣ, ਤਪੱਸਵੀ, ਸ਼ਾਂਤ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਏਨੇ ਕਠੋਰ ਸ਼ਬਦ ਕਿਵੇਂ ਨਿੱਕਲੇ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਧੁਰੰਦਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਮਾਣਯੋਗ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਸ਼ੂ ਕਹਿ ਕਰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੇ ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੋਚੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਇੱਕ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਕਵੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਏਸੇ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਨੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪਤੰਜਲੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਾਂਭਾਸ਼ਯ ਉੱਪਰ ਸਾਰਸੇਤੂ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮ ਹਰੀ ਕਾਰਿਕਾ) ਨਾਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਨਿਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਉੱਪਰ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ "ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਪ੍ਰਪੰਚ" ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਤੰਜਲੀ ਮਹਾਂਭਾਸ਼ਯ ਅਨੇਕ ਵਿਦਯਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਉਸਦੇ ਉੱਪਰ ਟੀਕਾ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ੁਰਤੀ, ਸਿਮ੍ਰਤੀ, ਪੁਰਾਣ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੱਥ ਉੱਤੇ ਰੱਖੇ ਔਲੇ ਵਾਂਗ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਿ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਤ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਦਰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਇੱਕ ਅਨੰਤ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ਾਰਦ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਏਨੇ ਕਠੋਰ ਸ਼ਬਦ ਕਿਉਂ ਕਹੇ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਕਤੀ "ਪਸ਼ੂ" ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਤੋਂ, ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਥੂਲ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੱਖ ਹੈ ਸਾਹਿਤ ਦਾ- ਸਾਹਿਤ ਉਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੈ ਜਿਸ

ਵਿਚ ਭਾਵ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਪੈਰ-ਪੈਰ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਗੰਭੀਰ ਕੁਸ਼ਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਤੋਂ ਗਹਿਰੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਪੁਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਜੰਗਲ, ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦਮ ਵਿਸਮਾਦ ਮਗ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਸਮਝ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਭੋਲੀਆਂ ਭਾਲੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤਨਮਯ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਜਿਸਦਾ ਹਿਰਦਾ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਵਿੱਚ ਖਿਲੇ ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਕੋਇਲਾਂ ਦੀ ਕਲਕਲ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਹਾ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਤੜਪਣ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਉਹ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪੀ ਦਰਦਾਂ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੜਕਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਭਾਵ, ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨੂੰ ਨਿਖੇਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹੀਰਾ ਖਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਸਾਨ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕੋਮਲ ਗੁਣ ਮਿਲੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਸ਼ੋਕ, ਹਾਸਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਏਹੀ ਗੱਲ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਸ਼ੂਆਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗਊਆਂ-ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਮਨਮੋਹਕ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੈਜੂ ਬਾਵਰਾ ਆਦਿਕ ਸੰਗੀਤ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਮਿਰਗਾਂ ਨੂੰ ਕੀਲਿਆ, ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਚਾਇਆ ਤੇ ਖੂੰ-ਖਾਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਪਾਏ ਸਨ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਨੂੰ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜਿਸਨੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਤੇ ਕੌਡੇ ਰਾਖਸ਼ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁੰਨ ਮਸੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇੱਕ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਿਆ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪੂਰਨ ਮਰਮੱਗ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਰਸ, ਅਲੰਕਾਰ, ਧਵਨੀ, ਵਿਅੰਜਨਾਂ, ਅਭਿਧਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਸ਼ਬਦ ਚਿਤਰਨ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਦ, ਰੂਪਕ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਹਿੰਦੀ, ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ, ਉਰਦੂ, ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਆਦਿ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹ ਤੇ ਸੂਖਮ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਵੱਲ ਫੋਕੇ ਫੰਗ ਫੜ-ਫੜਾਉਣ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸਾਹਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਭੁੱਖੀ ਗਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਜਾਂ ਬੱਚੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਘਾਹ ਖਾਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਘੋੜਾ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਿਣਹਿਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੁੰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸਦਾ ਮਾਲਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹਾਰ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਚਾਹੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਚਿਖ਼ਾ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੀ ਸੀਟ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਹ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਲਈ ਮੱਝ ਅੱਗੇ ਬੀਨ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਮਤਰੇਈਆਂ ਮਾਵਾਂ ਮਤਰੇਏ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਾਰੇ ਧ੍ਰੂ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਕਿ ਮਤਰੇਈ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਅਪਮਾਨਿਤ ਹੋਰ ਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਜ ਸੁੱਖ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਠੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲ ਨਿੱਕਲੇ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਹਾਇ-ਹਾਇ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ? ਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਉੱਪਰ ਹੀ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਉਂ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਛੱਡ ਕੇ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਦੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਪੈਦਲ ਹੀ ਹੋ ਤੁਰੇ ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਏਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਰਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਨ।

ਕੀ ਹੋਰ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਨਿੱਤ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ, ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਸੂਮ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਘਾਣ ਦੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਫਿਰ ਬਾਲਮੀਕ ਉਪਰ ਹੀ ਏਨਾ ਅਸਰ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕ੍ਰੌਂਚ ਪੰਛੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਚੀਖ਼ ਪੁਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਆਖਿਆ:

ਮਾ ਨਿਸ਼ਾਦ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਂ ਤਵ ਮਗਮਾ:ਸ਼ਾਸਵਤੀ ਸਮਾ:
ਯਤ ਕ੍ਰੌਂਚ ਮਿਥੁਨਾਦੇਹ ਮਵਧੀਹ ਕਾਮ ਮੋਹਿਤਮ॥ (ਸਰਗ-੨, ਸਲੋਕ-੧੫)

ਕਿ ਹੇ ਨਿਸ਼ਾਨ! ਤੈਨੂੰ ਅਨੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਨਿਗਮਨ ਇੱਕ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਗੁਰੂ ਤੇ ਆਦਿ ਕਵੀ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਪਰ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹੋਰ ਪੀਰਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇਂ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਫਿਰ ਨਿੰਰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਞ ਦਾ ਆਗੂ ਕਿਉਂ ਆਖਿਆ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਟਕੋਰ ਕਿਉਂ ਮਾਰੀ ਕਿ

ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਰਲਾਣੇ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦੁ ਨ ਆਇਆ॥੧॥ (ਅੰਗ ੩੬੦)

ਪਰ ਪਸ਼ੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਰ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਵਰਗੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹਸਵਾਰ

ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੂਖਮ ਵਿਅੰਜਨਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਕੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾ ਕੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੰਦਿਆ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਹੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਏਸੇ ਲਈ ਯੋਗੀ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪੂਛ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਰਹਿਤ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ। ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਕੋਮਲ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ, ਕਾਦਰ ਦੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋ ਲੋਕ ਵਿਸਮਾਦੁ ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਹੀਂ ਹੋ ਉੱਠਦੇ ਉਹਨਾਂ ਰਸਹੀਣ ਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਅਰਥ ਨਾ ਕੱਢਦੇ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲਵਕੁਸ਼ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਜਾਤੀ, ਵਰਗ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਮੋਢੀ ਲੋਕ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਜੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵੰਸਾਵਲੀ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਪਹਾੜ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਹਾਨ ਬਿਭੂਤੀ ਹਨ। ਮਰਯਾਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਤੇ ਸਰਬ ਗੁਣ ਸੰਪੰਨ ਅਵਤਾਰ ਹਨ। ਜੇ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਗਣੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਰਸਵਤੀ ਦੀ ਬੰਦਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਮੰਗਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਕਾਬਿਲੇ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਾਂਭਣਯੋਗ ਸੰਪੱਤੀ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਦ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ।

॥ ਦੋਹਿਰਾ॥ ਨਮਸਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਖੜਗ ਕੋ ਕਰੌਂ ਸੁ ਹਿਤੁ ਚਿਤੁ ਲਾਇ।
ਪੂਰਨ ਕਰੌ ਗਿਰੰਥ ਇਹੁ ਤੁਮ ਮੁਹਿ ਕਰਹੁ ਸਹਾਇ॥

ਖਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ ਖਲਦਲ ਖੰਡੰ ਅਤਿ ਰਣ ਮੰਡੰ ਬਰਬੰਡੰ।
ਭੁਜ ਦੰਡ ਅਖੰਡੰ ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡੰ ਜੋਤਿ ਅਮੰਡੰ ਭਾਨ ਪ੍ਰਭੰ॥
ਸੁਖ ਸੰਤਾ ਕਰਣੰ ਦੁਰਮਤਿ ਦਰਣੰ ਕਿਲਬਿਖ ਹਰਣੰ ਅਸਿ ਸਰਣੰ।
ਜੈ ਜੈ ਜਗ ਕਾਰਣ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਬਾਰਣ ਮਮ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਣ ਜੈ ਤੇਗੰ। (ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ)

ਇਸ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਕਈਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਕਰਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਅਵਤਾਰ ਪੂਜਕ ਹਨ, ਨਾ ਕਾਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਅਕਲਮੰਦਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖੋ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਛੀਰ ਕੈਸੀ ਛੀਰਾਵਧਿ ਛਾਛ ਕੈਸੀ ਛਤ੍ਰਾਨੇਰ
ਛਪਾਕਰ ਕੈਸੀ ਛਬਿ ਕਾਲਇੰਦ੍ਰ ਕੇ ਕੂਲ ਕੈ।

ਹੰਸਨੀ ਸੀ ਸੀਹਾ ਰੂਪ ਹੀਰਾ ਸੀ ਹੁਸੈਨਾਬਾਦ
ਗੰਗਾ ਕੈਸੀ ਧਾਰ ਚਲੀ ਸਾਤ ਸਿੰਧ ਰੂਲ ਕੈ॥
ਪਾਰਾ ਸੀ ਪਲਾਊਗਢ ਰੂਪਾ ਕੈਸੀ ਰਾਮਪੁਰ
ਸੋਰਾ ਸੀ ਸੁਰੰਗਾਬਾਦ ਨੀਕੇ ਰਹੀ ਝੂਲ ਕੈ॥
ਚੰਪਾ ਸੀ ਚੰਦੇਰੀ ਕੋਟ ਚਾਂਦਨੀ ਸੀ ਚਾਂਦਾਗੜਿ
ਕੀਰਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਰਹੀ ਮਾਲਤੀ ਸੀ ਫੂਲ ਕੈ॥

ਫਟਕ ਸੀ ਕੈਲਾਸ ਕਮਾਊਗੜ੍ਹ ਕਾਸੀਪੁਰ
ਸੀਸਾ ਸੀ ਸੁਰੰਗਬਾਦਿ ਨੀਕੈ ਸੋਹੀਅਤੁ ਹੈ।
ਹਿਮਾ ਸੀ ਹਿਮਾਲੇ ਹਰ ਹਾਰ ਸੀ ਹਲਬਾਨੇਰ
ਹੰਸ ਕੈਸੀ ਹਾਜੀਪੁਰ ਦੇਖੇ ਮੋਹੀਅਤੁ ਹੈ॥
ਚੰਦਨ ਸੀ ਚੰਪਾਵਤੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਸੀ ਚੰਦ੍ਰਾਗਿਰ
ਚਾਂਦਨੀ ਸੀ ਚਾਂਦਗੜ ਜਉਨ ਜੋਹੀਅਤੁ ਹੈ।
ਗੰਗਾ ਸਮ ਗੰਗ ਧਾਰ ਬਕਾਨਿ ਸੀ ਬਿਲੰਦਾਬਾਦਿ
ਕੀਰਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਕੀ ਉਜਿਆਰੀ ਸੋਹੀਅਤੁ ਹੈ॥

ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਜੜ੍ਹ ਚੇਤਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੇਖੋ ਕਿ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫਰਾਸੀ ਫਿਰੰਗੀ ਫਰਾਸੀਸ ਕੇ ਦੁਰੰਗੀ
ਮਕਰਾਨ ਕੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗੀ ਤੇਰੇ ਗੀਤ ਗਾਈਅਤੁ ਹੈ।

ਭਖਰੀ ਕੰਧਾਰੀ ਗੋਰਿ ਗਖਰੀ ਗਰਦੇਜਾਚਾਰੀ
ਪਉਨ ਕੇ ਅਹਾਰੀ ਤੇਰੇ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਅਤੁ ਹੈ॥
ਪੂਰਬ ਪਲਾਊ ਕਾਮਰੂਪ ਅਉ ਕਮਾਊ
ਸਰਬ ਠਉਰ ਮੈ ਬਿਰਾਜੈ ਜਹਾ ਜਹਾ ਜਾਈਅਤੁ ਹੈ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਅਤਾਪੀ ਨਾਥ
ਕੀਰਤਿ ਤਿਹਾਰੀ ਕੋ ਨਾ ਪਾਰ ਪਾਈਅਤੁ ਹੈ॥

ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਖੰਡਨ ਇਸ ਛੰਦ ਵਿਚ ਵੇਖੋ:

ਕਹਾ ਭਯੋ ਜੋ ਲੋਚਨ ਮੂੰਦ ਕੈ ਬੈਠਿ ਰਹਿਓ ਬਕ ਧਯਾਨ ਲਗਾਇਓ।
ਨ੍ਹਾਤ ਫਿਰਿਓ ਲੀਏ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰਨ ਲੋਕ ਗਇਓ ਪਰਲੋਕ ਗਵਾਇਓ।
ਬਾਸੁ ਕੀਓ ਬਿਖਿਆਨ ਸੋ ਬੈਠ ਕੇ ਐਸੇ ਹੀ ਐਸੇ ਸੋ ਬੈਸ ਬਿਤਾਇਓ।
ਸਾਚੁ ਕਹੌਂ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਹ ਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਓ॥

ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੰਦ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ:

ਮੀਨ ਮੁਰਝਾਨੇ ਕੰਜ ਖੰਜਨ ਖਿਸਾਨੇ ਅਲਿ
ਫਿਰਤ ਦਿਵਾਨੇ ਬਨਿ ਡੋਲੈ ਜਿਤ ਤਿਤ ਹੀ।
ਕੀਰ ਅਉ ਕਪੋਤ ਬਿੰਬ ਕੋਕਿਲਾ ਕਲਾਪੀ ਬਨਿ
ਲੂਟੇ ਫੂਟੇ ਫਿਰੈ ਮਨਿ ਚੈਨ ਹੂੰ ਨ ਕਿਤਹੀ॥
ਦਾਰਿਮ ਦਰਕ ਗਇਓ ਪੇਖਿ ਦਸਨਨਿ ਪਾਤਿ
ਰੂਪ ਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਜਗਿ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸਿਤਹੀ।
ਐਸੀ ਗੁਨ ਸਾਗਰ ਉਜਾਗਰ ਸੁ ਨਾਗਰਿ ਹੈ
ਲੀਨੋ ਮਨ ਮੇਰੋ ਹਰਿ ਨੈਨ ਕੋਰਿ ਚਿਤਹੀ॥

ਇਸ ਅਗਲੇ ਸਵੈਯੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਹਰਿ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਵੁਕ ਲੋਕ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸੇਵਾ ਸਾਧਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਇਸਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਹਰਿ ਸੋ ਮੁਖਿ ਹੈ ਹਰਿਤੀ ਦੁਖ ਹੈ ਅਲਿਕੈ ਹਰ ਹਾਰ ਪ੍ਰਭ ਹਰਿਨੀ ਹੈ।
ਲੋਚਨ ਹੈ ਹਰਿ ਸੇ ਸਰਸੇ ਹਰਿ ਸੇ ਭਰੁਟੇ ਹਰਿਸੀ ਬਰੁਨੀ ਹੈ॥
ਕੇਹਰਿ ਸੋ ਕਰਿਹਾ ਚਲਬੋ ਹਰਿ ਪੈ ਹਰਿ ਕੀ ਹਰਿਨੀ ਤਰਨੀ ਹੈ।
ਹੈ ਕਰ ਮੈ ਹਰਿ ਪੈ ਹਰਿ ਸੋ ਹਰਿ ਰੂਪ ਕੀਏ ਹਰਿ ਕੀ ਧਰਨੀ ਹੈ॥

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀ ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਉਲਾਂਭੇ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕੋ ਤੁਕਾਂਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦੇ ੯੧੧ ਛੰਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੯੨੫ ਤੱਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਰਹਾ ਵਿਯੋਗ ਤੇ ਅਗਾਧ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਛਟਾ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਸੁਣਿਆਂ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਫੂਲਿ ਰਹੇ ਸਿਗਰੇ ਬ੍ਰਿਜ ਕੇ ਤਰੁ ਫੂਲ ਲਤਾ ਤਿਨ ਸੋ ਲਪਟਾਈ।
ਫੂਲਿ ਰਹੇ ਸਰਿ ਸਾਰਸ ਸੁੰਦਰ ਸੋਭ ਸਮੂਹ ਬਢੀ ਅਧਿਕਾਈ।
ਚੇਤ ਚੜਿਯੋ ਸੁਕ ਸੁੰਦਰ ਕੋਕਿਲਕਾ ਜੁਤ ਕੰਤ ਬਿਨਾ ਨਾ ਸੁਹਾਈ।
ਦਾਸੀ ਕੇ ਸੰਗਿ ਰਹਿਯੋ ਗਹਿ ਹੋ ਟਸਕਯੋ ਨਾ ਹੀਯੋ ਕਸਕਯੋ ਨ ਕਸਾਈ।

ਬਾਸ ਸੁਬਾਸ ਅਕਾਸ ਮਿਲੀ ਅਰੁ ਬਾਸਤ ਭੂਮਿ ਮਹਾ ਛਬਿ ਪਾਈ।
ਸੀਤਲ ਮੰਦ ਸੁਗੰਧਿ ਸਮੀਰ ਬਹੈ ਮਕਰੰਦ ਨਿਸੰਕ ਮਿਲਾਈ॥
ਪੈਰ ਪਰਾਗ ਰਹੀ ਹੈ ਬੈਸਾਖ ਸਭੈ ਬ੍ਰਿਜ ਲੋਗਨ ਕੀ ਦੁਖਦਾਈ।
ਮਾਲਿਨ ਲੈਬ ਕਰੋ ਰਸ ਕੋ ਟਸਕਯੋ ਨਾ ਹੀਯੋ ਕਸਕਯੋ ਨ ਕਸਾਈ॥
(ਵੱਧ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਭੈਅ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਾਂ।)

ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮੇ ਦਾ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਛੰਦ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਿੰਨਾ ਆਬੂਰ ਹਾਸਿਲ ਸੀ:

ਕਮਾਲੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਾਯ਼ਮ ਕਰੀਮ। ਰਜ਼ਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਰਾਜ਼ਿਕ ਰਿਹਾਕੋ ਰੀਮ॥

ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਬੈਂਤ ਛੰਦ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਅਖੀਰਲੇ ਦੋ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਹੀ ਮਿਲਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਰੀਮ ਤੇ ਰਹੀਮ ਮਿਲਾਏ ਹਨ ਪਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਲਾਈਨ ਦਾ ਹਰ ਲਫ਼ਜ਼ ਕੱਕੇ ਨਾਲ ਤੇ ਦੂਜੀ ਦਾ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਲਾਈਨਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਵੀ ਕਦੋਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਛੁੱਟ ਗਏ। ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਨੂਰ, ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਪੰਥ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ੇਅਰ ਲਿਖੇ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹਜ਼ੂਰ ਹਨ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜਿਹੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰਾ ਹੇਠਲੇ ਸ਼ੇਅਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ:

ਤੁਰਾ ਗਰ ਨਜ਼ਰ ਹਸਤ ਲਸ਼ਕਰ ਵ ਜ਼ਰ।
ਕਿ ਮਾਰਾ ਨਿਗਹ ਅਸਤ ਯਜ਼ਦਾਂ ਸ਼ੁਕਰ॥

ਭਾਵ ਜੇ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਧਨ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਫੋਜ਼ ਉੱਪਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵੱਲ ਹੈ।

ਕਿ ਊ ਰਾ ਗਰੂਰ ਅਸਤ ਬਰ ਮੁਲਕੁ ਮਾਲ।
ਵ ਮਾਰਾ ਪਨਾਹ ਅਸਤ ਯਜ਼ਦਾਂ ਅਕਾਲ॥

ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਮੁਲਕ ਤੇ ਮਾਲ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਓਟ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ।

ਚਿਹਾ ਸ਼ੁਦ ਕਿ ਚੂੰ ਬੱਚਗਾਂ ਕੁਸ਼ਤਹ ਚਾਰ। ਕਿ ਬਾਕੀ ਬਮਾਂਦਸਤੁ ਪੇਚੀਦਹ ਮਾਰ॥

ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਿਅੰਕਰ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਨਾਗ ਅਜੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿ ਮਰਦੀ ਕਿ ਅਖ਼ਗਰ ਖ਼ਮੋਸ਼ਾਂ ਕੁਨੀ। ਕਿ ਆਤਿਸ਼ ਦਮਾਂ ਰਾਂ ਫ਼ਰੋਸ਼ਾਂ ਕੁਨੀ॥

ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਰਦਾਨਗੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਚਿੰਗਿਆੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭੜਕਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਾਇਰ ਫਿਰਦੌਸੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਹਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਅਰ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਜੜਤ ਵੱਲ ਵੇਖੋ:

ਕਿ ਖ਼ੁਸ਼ ਗੁਫ਼ਤ ਫਿਰਦੌਸੀਏ ਖ਼ੁਸ਼ ਜ਼ੁਬਾਂ। ਸ਼ਿਤਾਬੀ ਬਵਦ ਕਾਰਿ ਆਹਰਮਾਨਾ॥

ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਸਤਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ ਪੁਰਾਣ ਵਰਗੀ ਕ੍ਰਿਤੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਸੰਗੀਤਮਈ ਯੁੱਧ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜ਼ਰਾ ਉਦਾਹਰਨ ਵੇਖੋ:

ਬਾਗੜਦੰ ਬੀਰੰ ਜਾਗੜਦੰ ਜੂਟੇ। ਤਾਗੜਦੰ ਤੀਰੰ।ਛਾਗੜਦੰ ਛੂਟੇ।
ਸਾਗੜਦੰ ਸੁਆਰੰ ਜਾਗੜਦੰ ਜੂਝੇ। ਕਾਗੜਦੰ ਕੋਪੇ ਰਾਗੜਦੰ ਰੁਝੇ॥

ਮਾਗੜਦੰ ਮਾਚਿਓ ਜਾਗੜਦੰ ਜੁਧੰ। ਜਾਗੜਦੰ ਜੋਧਾ ਕਾਗੜਦੰ ਕ੍ਰੁੱਧੰ।
ਸਾਗੜਦੰ ਸਾਗੰ ਡਾਗੜਦੰ ਡਾਰੇ। ਬਾਗੜਦੰ ਬੀਰੰ ਆਗੜਦੰ ਉਤਾਰੇ॥

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਕਵੀ ਕੌਣ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਪਟਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਭਵ ਲਿਆ ਹੈ? ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਕ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਵਰ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਕੌਣ ਮੰਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਵਿ ਸਸਿ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਬੇਨਤੀ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਵਿ ਸਸਿ ਜਿਹੇ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਬਿੰਬ ਉਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੌਣ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਰ ਕਿਸ ਵਿੱਚ ਹੈ? "ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ" ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਉਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਕੀ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀ ਇਹ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ। ਜੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਜਿਸਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਕਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੇ ਲਗਭਗ "ਜਾਇਸੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ "ਤੁਲਸੀ, ਸੂਰਦਾਸ, ਕੇਸ਼ਵ, ਬਿਹਾਰੀ, ਭੂਸ਼ਣ, ਮਤੀਰਾਮ, ਘਣਾਨੰਦ, ਦੇਵ, ਪਦਮਾਕਰ, ਰਤਨਾਕਰ, ਭਿਖਾਰੀ, ਦਾਸ, ਗੰਗ, ਸੈਨਾਪਤਿ, ਬੇਣੀ, ਰਸਖਾਨ, ਆਲਮ-ਬੋਧਾ ਆਦਿ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਵੀ ਦੀ ਛੰਦ ਰਚਨਾ, ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਰਸ, ਵਰਣਨ ਭਾਵ ਚਿਤਰਣ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਆਦਿ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਣੀ ਵਿਧਾਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਫਿਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਕਵੀ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਮੈਂ ਨ ਗਣੇਸਹਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਨਾਊਂ। ਕਿਸਨ ਬਿਸਨ ਕਬਹੂੰ ਨ ਧਿਆਊਂ॥" ਜਾਂ "ਮਹਾਂਦੇਵ ਕੋ ਕਹਤ ਸਦਾ ਸਿਵ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਾ ਚੀਨਤ ਨਹਿ ਭਿਵ॥" ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਾਮ ਖੜਗਕੇਤ, ਅਸਿਧੁਜ ਆਦਿ ਕੌਣ ਕਵੀ ਕਲਪ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਵੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅੰਤ੍ਹਕਰਣ, ਨਿਰਮਲ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਭਰਪੂਰ ਦਿਲ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਲਗੀਧਰ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਵ

ਸਮਰਾਟ ਕਵੀ ਦੇ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਜਣਾ-ਖਣਾ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਨ ਸਕਦਾ। ਐਵੇਂ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਚਾਰ ਟੋਟਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਮਗ਼ਜ਼ ਮਾਰਨਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਕਵੀ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਇਉਂ ਵਡਿਆਈ ਕਰੇ।

ਅਕਾਲ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ, ਅਰੂਪ, ਅਨੂਪ, ਅਭੇਖ, ਅਲੇਖ, ਅਕਾਏ, ਅਜਾਏ, ਅਗੰਜੇ, ਅਭੰਜੇ, ਅਨਾਮੇ, ਅਠਾਮੇ, ਅਕਰਮੰ, ਅਧਰਮੰ, ਅਨਾਮੰ, ਅਧਾਮੰ, ਅਬਾਹੇ, ਅਢਾਹੇ, ਅਨੀਲੇ, ਅਨਾਦੇ, ਅਛੇਦੇ, ਅਗਾਧੇ, ਅਪਾਧੇ, ਅਭੂਤੇ, ਅਜੂਪੇ, ਨ੍ਰਿਦੇਸੇ, ਨ੍ਰਿਭੇਸੇ, ਨ੍ਰਿਧਾਤੇ, ਨ੍ਰਿਘਾਤੇ, ਨ੍ਰਿਤਾਪੇ, ਨ੍ਰਿਬਰਗੇ, ਅਸਰਗੇ।"

ਉਹ ਹਰ ਕਲਾ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨ੍ਰਿਤ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਹੁਨਰ ਦਾ ਆਦਿ ਉਹੀ ਹੈ ਉਹ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਗਨੀਮੁਲ ਖਿਰਾਜ ਹੈ॥ ਗਰੀਬੁਲ ਨਿਵਾਜ਼ ਹੈ॥

ਉਹ "ਸਰਬ ਸੋਖੰ", "ਸਰਬ ਪੋਖੰ", "ਸਰਬ ਕਰਤਾ", "ਸਰਬ ਹਰਤਾ", "ਸਰਬ ਹਰਤਾ" ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਓਸੇ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ।

"ਜੱਛ, ਗੰਧ੍ਰਬ, ਉਰਗ, ਬਿਦਿਆਧਾਰ, ਕਿੰਨਰ, ਪਿਸਾਚ, ਹਿੰਦੂ, ਤੁਰਕ, ਦੇਵ, ਦਾਨਵ, ਇੰਦ੍ਰ, ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰਧਾਰੀ, ਜਟਾਧਾਰੀ, ਕੰਠੀਧਾਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਾਚਾਰੀ, ਜੋਗੀ, ਕਾਨਫਾਰੀ, ਡੰਡਾਧਾਰੀ ਆਦਿ ਆਦਿ।"

ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਆਦੇਸ਼ ਹੋਰ ਕੌਣ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ।
ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਇਆ ਤਪ ਸੰਜਮ ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਏਕ ਪਛਾਨੈ।
ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ ਤਬ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਿਖਾਸ ਜਾਨੈ॥

ਉਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਯੋਧੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਗਲ ਦੁਆਰ ਕਉ ਛਾਡਿ ਕੈ ਗਹਿਓ ਤੁਹਾਰੋ ਦੁਆਰ।
ਬਾਹਿ ਗਹੇ ਕੀ ਲਾਜ ਅਸ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ ਤੁਹਾਰ॥

ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੁਰਗਾ, ਖੜਗ਼, ਤੇਗ਼, ਤਲਵਾਰ, ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਸ਼ਿਵਾ ਤੋਂ ਇਹ ਵਰ ਕੌਣ ਮੰਗ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਦੇਹਿ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ।

ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋਂ ਜਬ ਜਾਹਿ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰਿ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ।
ਅਰਿ ਸਿਖ ਹੋ ਅਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ।
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਣੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮਹਿ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ।

ਅਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮ ਦੀ ਤਪ ਗਾਥਾ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ।

ਅਬ ਮੈ ਅਪਨੀ ਕਥਾ ਬਖਾਨੋ। ਤਪ ਸਾਧਤ ਜਿ ਬਿਧਿ ਮੁਹਿ ਆਨੋ।
ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਪਰਬਤ ਹੈ ਜਹਾ। ਸਪਤ ਸ੍ਰਿੰਗ ਸੋਭਿਤ ਹੈ ਤਹਾ॥
ਸਪਤਸ੍ਰਿੰਗ ਤਿਹ ਨਾਮ ਕਹਾਵਾ। ਪੰਡੁ ਰਾਜ ਜਹ ਜੋਗੁ ਕਮਾਵਾ।
ਤਹ ਹਮ ਅਧਿਕ ਤਪੱਸਿਆ ਸਾਧੀ। ਮਹਾਕਾਲ ਕਾਲਕਾ ਅਰਾਧੀ॥

ਕਿਸ ਕਵੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਇਹ ਬਿਧਿ ਕਰਤ ਤਪੱਸਿਆ ਭਯੋ। ਦਵੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ ਹਵੈ ਗਯੋ।
ਤਾਤ ਮਾਤ ਮੁਰ ਅਲਖ ਅਰਾਧਾ। ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਜੋਗ ਸਾਧਨਾ ਸਾਧਾ॥
ਤਿਨ ਜੋ ਕਰੀ ਅਲਖ ਕੀ ਸੇਵਾ। ਤਾ ਤੇ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਗੁਰਦੇਵਾ।
ਤਿਨ ਪ੍ਰਭ ਜਬ ਆਇਸੁ ਮੁਹਿ ਦੀਆ। ਤਬ ਹਮ ਜਨਮ ਕਲੂ ਮਹਿ ਲੀਆ।

ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਏਨਾ ਮਾਨ ਕੌਣ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈਂ। ਨਹੀਂ ਮੋ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੋਰ ਪਰੇ॥

ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗਰਜਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਭਰਿਆ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੇਰੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੌਣ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਚੂੰ ਕਰ ਅਜ਼ ਹਮਾ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ,
ਹਲਾਲ ਅਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਦਸਤ॥

ਫਿਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਕਵੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਪੰਥ ਦੇ ਆਗੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ:

ਸੁਖੀ ਬਸੈ ਮੋਰੋ ਪਰਿਵਾਰਾ। ਸੇਵਕ ਸਿੱਖਯ ਸਭੈ ਕਰਤਾਰਾ॥

ਫਿਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਲੋਕ ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ, ਇਕਾਂਤ ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਕਲਹ ਕਲੇਸ਼ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਏਧਰ ਤਾਂ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਜ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਉ।

ਮੋ ਰੱਛਾ ਨਿਜੁ ਕਰਿ ਦੈ ਕਰਿਯੈ। ਸਭ ਬੈਰਨ ਕੋ ਆਜ ਸੰਘਰੀਯੈ॥

ਫਿਰ ਇਹ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਵੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਧੁਜ, ਖੜਗਕੇਤ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨਧਾਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਜੋ ਦਸਮੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਤਖ਼ਤਾਂ, ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ, ਧਰਮ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਹੈ। ਕੀ ਏਡੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤੱਤਵੇਤਾ, ਸਰਵ ਗਿਆਤਾ, ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪਉੜੀ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਾ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨੌਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਮੰਗਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ? ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਨਮੋਲ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਤੇ ਕਈ ਕਰੋੜ ਕੋਹੇਨੂਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਵਾਂਗੇ ਜਿਹੜਾ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਸਰਬਲੋਹ ਜਾਂ ਖੜਗਕੇਤ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਿਬ ਹੋ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਖ਼ਯਾਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦

ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲੁ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਣਾ।
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਰੋਗੁ ਰਜਾਇਯਾਂ ਦਾ ਓਢਣ ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾਂ ਦਾ ਰਹਣਾ॥
ਸੂਲ ਸੁਰਾਹੀ ਖੰਜਰ ਪਿਯਾਲਾ ਬਿੰਗੁ ਕਸਾਇਯਾਂ ਦਾ ਸਹਣਾ।
ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸੱਥਰ ਚੰਗਾ ਭਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਣਾ।੧।੧।੬॥

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਅਨਮੋਲ ਵੈਰਾਗਮਈ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹੀ ਹਨ। ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਉੱਚਕੋਟੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਹਿਰਦ ਸੱਜਣ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਉਹ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਰਗੁਣ ਦਾ ਖੰਡਨ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਮੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਏਥੇ ਚੌਥੇ ਨੰਬਰ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦
ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰਿ ਸੰਨਿਆਸਾ।
ਬਨ ਸੇ ਸਦਨ ਸਬੈ ਕਰ ਸਮਝਹੁ ਮਨਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸਾ।੧।ਰਹਾਉ।

ਜਤ ਕੀ ਜਟਾ ਜੋਗ ਕੋ ਮਜਨੁ ਨੇਮ ਕੇ ਨਖੁਨ ਬਢਾਉ।
ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਆਤਮ ਉਪਦੇਸਹੁ ਨਾਮ ਬਿਭੂਤ ਲਗਾਉ।੧।
ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਸੁਲਪ ਸੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਦਯਾ ਛਿਮਾ ਤਨ ਪ੍ਰੀਤਿ।

ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਸਦਾ ਨਿਰਬਾਹਿਬੋ ਹਵੈਬੋ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਅਤੀਤ।੨।
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਹੰਕਾਰ ਲੋਭ ਹਠ ਮੋਹ ਨ ਮਨ ਮੋ ਲਯਾਵੈ।
ਤਬ ਹੀ ਆਤਮ ਤਤ ਕੋ ਦਰਸੈ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕਹ ਪਾਵੈ।੩।੧।

ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦
ਰੇ ਮਨ ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੋਗ ਕਮਾਓ।
ਸਿੰਙੀ ਸਾਚੁ ਅਕਪਟ ਕੰਠਲਾ ਧਿਆਨ ਬਿਭੂਤ ਚੜਾਓ।੧।ਰਹਾਓ।
ਤਾਤੀ ਗਹੁ ਆਤਮ ਬਸਿ ਕਰ ਕੀ ਭਿਛਾ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੰ।
ਬਾਜੈ ਪਰਮ ਤਾਰ ਤਤੁ ਹਰਿ ਕੋ ਉਪਜੈ ਰਾਗ ਰਸਾਰੰ।੧।
ਉਘਟੈ ਤਾਨਿ ਤਰੰਗ ਰੰਗਿ ਅਤਿ ਗਿਆਨ ਗੀਤ ਬੰਧਾਨੰ।
ਚਕਿ ਚਕਿ ਰਹੇ ਦੇਵ ਦਾਨਵ ਮੁਨਿ ਛਕਿ ਛਕਿ ਬ੍ਯੋਮ ਬਿਵਾਨੰ।੨।
ਆਤਮ ਉਪਦੇਸ ਭੇਸੁ ਸੰਜਮ ਕੋ ਜਾਪੁ ਸੁ ਅਜਪਾ ਜਾਪੈ।
ਸਦਾ ਰਹੈ ਕੰਚਨ ਸੀ ਕਾਯਾ ਕਾਲ ਨ ਕਬਹੂੰ ਬਯਾਪੈ।੩।੨।

ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦
ਪ੍ਰਭੁ ਜੂ ਤੋ ਕਹ ਲਾਜ ਹਮਾਰੀ।
ਨੀਲ ਕੰਠ ਨਰ ਹਰਿ ਨਾਰਾਇਣ ਨੀਲ ਬਸਨ ਬਨਵਾਰੀ।੧।ਰਹਾਉ।
ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮੇਸਰੁ ਸੁਆਮੀ ਪਾਵਨ ਪਉਨ ਅਹਾਰੀ।
ਮਾਧਵ ਮਹਾ ਜੋਤਿ ਮਧੁ ਮਰਦਨ ਮਾਨ ਮੁਕੰਦ ਮੁਰਾਰੀ।੧।
ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਰਜੁਰ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਬਿਨ ਨਿਰਬਿਖ ਨਰਕ ਨਿਵਾਰੀ।
ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਕਾਲ ਤ੍ਰੈ ਦਰਸੀ ਕੁਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਨਾਸਨ ਕਾਰੀ।੨।
ਧਨੁਰ ਪਾਨ ਧ੍ਰਿਤਮਾਨ ਧਰਾਧਰ ਅਨਿਬਿਕਾਰ ਅਸਿ ਧਾਰੀ।
ਹਉ ਮਤਿ ਮੰਦ ਚਰਨ ਸਰਨਾਗਤਿ ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੀ।੩।੧।੪।

ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦
ਸੋ ਕਿਮ ਮਾਨਸ ਰੂਪ ਕਹਾਏ।
ਸਿਧ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ ਕਰ ਹਾਰੇ ਕਯੋ ਹੂੰ ਨ ਦੇਖਨ ਪਾਏ।੧।ਰਹਾਉ।
ਨਾਰਦ ਬਿਆਸ ਪਰਾਸਰ ਧ੍ਰੂਅ ਸੇ ਧਿਆਵਤ ਧਿਆਨ ਲਗਾਏ।
ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਹਾਰਿ ਹਠ ਛਾਡਿਓ ਤਦਪਿ ਧਿਆਨ ਨ ਆਏ।੧।

ਦਾਨਵ ਦੇਵ ਪਿਸਾਚ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਨੇਤਹ ਨੇਤ ਕਹਾਏ।
ਸੂਛਮ ਤੇ ਸੂਛਮ ਕਰ ਚੀਨੇ ਬ੍ਰਿਧਨ ਬ੍ਰਿਧ ਬਤਾਏ।੨।
ਭੂਮਿ ਅਕਾਸ ਪਤਾਲ ਸਭੈ ਸਜਿ ਏਕ ਅਨੇਕ ਸਦਾਏ।
ਸੋ ਨਰ ਕਾਲ ਫਾਸ ਤੇ ਬਾਚੇ ਜੋ ਹਰਿ ਸਰਣਿ ਸਿਧਾਏ।੩।੧।੮।

ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਭੋਗੀਆਂ, ਅਯਾਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਵੈਯਾ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਤ੍ਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਵੈਯੇ

ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਜਰੇ ਜਰ ਸੰਗਿ ਅਨੂਪ ਉਤੰਗ ਸੁਰੰਗ ਸਵਾਰੇ।
ਕੋਟਿ ਤੁਰੰਗ ਕੁਰੰਗ ਸੇ ਕੂਦਤ ਪਉਨ ਕੇ ਗਉਨ ਕੋ ਜਾਤ ਨਿਵਾਰੇ।
ਭਾਰੀ ਭੁਜਾਨ ਕੇ ਭੂਪ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਨਿਆਵਤ ਸੀਸ ਨ ਜਾਤ ਬਿਚਾਰੇ।
ਏਤੇ ਭਏ ਤੋ ਕਹਾ ਭਏ ਭੂਪਤਿ ਅੰਤ ਕੋ ਨਾਗੇ ਹੀ ਪਾਇ ਪਧਾਰੇ।੨।੨੨।

ਫੋਕਟ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਆਡੰਬਰੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਵੈਯੇ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸਵੈਯਾ

ਕਾਹੂੰ ਲੈ ਠੋਕਿ ਬਧੇ ਉਰਿ ਠਾਕੁਰ ਕਾਹੂੰ ਮਹੇਸ ਕੋ ਏਸ ਬਖਾਨਯੋ।
ਕਾਹੂ ਕਹਿਯੋ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਮੈ ਹਰਿ ਕਾਹੂ ਮਸੀਤ ਕੈ ਬੀਚ ਪ੍ਰਮਾਨਯੋ।
ਕਾਹੂੰ ਨੇ ਰਾਮ ਕਹਯੋ ਕ੍ਰਿਸਨਾ ਕਹੁ ਕਾਹੂ ਮਨੈ ਅਵਤਾਰਨ ਮਾਨਯੋ।
ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਬਿਸਾਰ ਸਬੈ ਕਰਤਾਰ ਹੀ ਕਉ ਕਰਤਾ ਜੀਅ ਜਾਨਯੋ।੧੨।

ਜਾਲ ਬਧੇ ਸਬ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤ ਕੇ ਕੋਊ ਰਾਮ ਰਸੂਲ ਨ ਬਾਚਨ ਪਾਏ।
ਦਾਨਵ ਦੇਵ ਫਨਿੰਦ ਧਰਾਧਰ ਭੂਤ ਭਵਿੱਖ ਉਪਾਇ ਮਿਟਾਏ।
ਅੰਤ ਮਰੇ ਪਛੁਤਾਇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰਿ ਜੇ ਜਗ ਮੈ ਅਵਤਾਰ ਕਹਾਏ।
ਰੇ ਮਨ ਲੈਲ ਇਕੇਲ ਹੀ ਕਾਲ ਕੇ ਲਾਗਤ ਕਾਹਿ ਨ ਪਾਇਨ ਧਾਏ।੨੩।

ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੋਗ ਅਤੇ ਸੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਲਈ ਹਰ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਜੋ ਨਿੱਤ ਪ੍ਰਤੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਆਖਾਂਗੇ।

ਸਵੈਯਾ ਰੋਗਨ ਤੇ ਅਰੁ ਸੋਗਨ ਤੇ ਜਲ ਜੋਗਨ ਤੇ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ਬਚਾਵੈ।
ਸਤ੍ਰੁ ਅਨੇਕ ਚਲਾਵਤ ਘਾਵ ਤਊ ਤਨਿ ਏਕ ਨ ਲਾਗਨ ਪਾਵੈ।
ਰਾਖਤ ਹੈ ਅਪਨੋ ਕਰੁ ਦੈ ਕਰਿ ਪਾਪ ਸਬੂਹ ਨ ਭੇਟਨ ਪਾਵੈ।
ਔਰ ਕੀ ਬਾਤ ਕਹਾ ਕਹ ਤੋ ਸੌ ਸੁ ਪੇਟ ਹੀ ਕੇ ਪਟ ਬੀਚ ਬਚਾਵੈ॥੬।੨੪੮।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖ਼ੁਦ ਰੱਬ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ:

ਪੰਥ ਚਲੈ ਤਬ ਜਗਤ ਮਹਿ ਜਬ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਸਹਾਇ॥

******

ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ-ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਮੰਤਵ

ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਇੱਕ ਵੱਡ-ਆਕਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਛਪੇ ਹੋਏ 1428 ਅੰਗਾਂ ਉੱਪਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਆਪਕ ਹੱਦਾਂ (dimensions) ਸਮੇਤ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਸੋਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਕਾਫੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਮਨਸਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਏ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਮੁੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਵੇ ਫਿਰ ਵੀ ਪਿਛਲੀ ਪੂਰੀ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ 'ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰੰਤੂ' ਉਠਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਚਿਤ੍ਰਨਾਟਕ ਤੇ ਲਵਕੁਸ਼ ਦੀ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਨੂੰ ਰਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਕਲਚਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਆਰੋਪ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਡੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਦੱਸ ਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸਦੇ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਹਾਲ 'ਚਉਬੀਸ ਅਵਤਤਾਰ' ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਰਤਾ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਦੇ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ, ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਅਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕੇ ਦਾ ਮੂਲ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ 'ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਭਾਗ ਹੈ।

'ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਵਿੱਚ 'ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਝਿਆ ਸਮਝਾਇਆ ਇਹ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਸ਼ਨਾਪੂਰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੱਡੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵੀ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। 7555 ਬੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਖਰੀ ਵਿੱਚ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 405 ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਬੰਦਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਜ ਹੈ 'ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਚਰਿਤ੍ਰਪਖ੍ਯਾਨ ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿਤ੍ਰੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਭੂਪ ਸੰਬਾਦੇ

ਚਾਰ ਸੌ ਚਾਰ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸਮਾਪਤਮ ਸਤੁ ਸੁਭਮ ਸਤੁ॥ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ 404 ਨਹੀਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬਣਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਲਵ ਕੁਸ਼ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਕਲਹ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਨ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦਾ ਲੋਭ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਏਥੇ ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਅੰਨ੍ਹੀ ਕਾਮੁਕਤਾ, ਅਜੋੜ ਵਿਆਹ, ਝੂਠੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰੇਬੀ ਸ਼ਾਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੋਕਯਾਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚੋਂ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ, ਪੰਚਤੰਤ੍ਰ ਅਤੇ ਅਲਿਫਲੈਲਾ ਕਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰੀਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ (98) ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ (101) ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ (129), ਸੱਸੀ ਪੁੰਨੂੰ (108) ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਾਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹਾਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਲਤੀਫ਼ੇ ਵੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਾਰ ਠੱਗ ਬੱਕਰੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਦੱਸ ਕੇ ਬੱਕਰੀ ਠੱਗ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੋਂਦ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਿਧਰੇ ਚੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਬਦੇਸੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਥਾਂ ਸੰਕਲਨ ਉਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਅਜੇ ਇੰਨੀ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਸੈਂਕੜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਪਰੀਚੈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਂਜ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਹੋਇਆ ਪਰ 'ਚਰਿਤ੍ਰਪਾਖਿਆਨ' ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੰਖਿਆ 266 ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਪੂਰਬਤਾ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਅਤੇ ਚਾਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਾਸ ਵਿੱਦਿਆ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮੂਰਖ ਤੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮੰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਪਰਲੋਕ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੂਰ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਇੰਨਾ ਪਾਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਕਿ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ:

ਤਾਹਿ ਪਛਾਨਤ ਹੈ ਨ ਮਹਾਂ ਜੜ ਜਾਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤਿਹੂੰ ਪੁਰ ਮਾਹੀਂ।
ਪੂਜਤ ਹੈ ਪ੍ਰਭੁ ਕੈ ਤਿਸ ਕਉ ਜਿਨਕੇ ਪਰਸੇ ਪਰਲੋਕ ਪਰਾਹੀ।
ਪਾਪ ਕਰੋ ਪਰਮਾਰਥ ਕੈ ਜਿਹ ਪਾਪਨ ਤੇ ਅਤਿ ਪਾਪ ਡਰਾਹੀ।

ਪਾਇ ਪਰੋ ਪਰਮੇਸਰ ਕੈ ਪਸੁ ਪਾਹਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਹੀਂ॥੨੪੬॥੧੨॥ 'ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣਿ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ॥' ਵਾਲੀ ਉਕਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਫੋਕਟ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਖ਼ੁਦ ਉਸ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਤਿਆਗ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਉਸੇ ਧਨ ਦੇ ਲੋਭ ਵਿੱਚ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦੁਆਰ ਦੁਆਰ ਜਿਸ ਤਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੇਲ੍ਹੜੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਹੋ:

ਅਉਰਨ ਉਪਦੇਸ ਕਰੈ ਆਪੁ ਧਿਆਨ ਕਉ ਨਾ ਧਰੈ
ਲੋਗਨ ਕਉ ਸਦਾ ਤਿਆਗ ਧਨ ਕਉ ਦ੍ਰਿੜਾਤ ਹੈ।
ਤੇਹੀ ਧਨ ਲੋਭ ਊਚ ਨੀਚਨ ਕੇ ਦੁਆਰ ਦੁਆਰ
ਲਾਜ ਕਉ ਤਿਆਗ ਜੇਹੀ ਤੇਹੀ ਪੈ ਘਿਘਾਤ ਹੈ।
ਕਹਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਮ ਰਹਤ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਖਰੇ
ਚਾਕਰੀ ਮਲੇਛਨ ਕੀ ਕੈ ਕੈ ਟੂਕ ਖਾਤ ਹੈ।
ਬੜੇ ਅਸੰਤੋਖੀ ਹੈ ਕਹਾਵਤ ਸੰਤੋਖੀ ਮਹਾਂ
ਏਕ ਦੁਆਰ ਛਾਡਿ ਮਾਂਗ ਦੁਆਰ ਦੁਆਰੇ ਜਾਤ ਹੈ॥੨੬੬॥੧੯॥

ਸਲੋਕ ਮਹਲੇ ਨੌਵੇਂ ਦੇ ਸਲੋਕ 'ਤਰਨਾਪੋ ਇਉ ਹੀ ਗਇਓ ਲੀਓ ਜਰਾ ਤਨੁ ਜੀਤਿ॥' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ 22ਵੇਂ ਪਦ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ - ਬੈਸ ਗਈ ਲਾਰਿਕਾਪਨ ਮੋ ਤਰੁਨਾਪਨ ਮੈ ਨਹਿ ਨਾਮ ਲਯੋ ਰੇ॥ ਅਊਰਨ ਦਾਨ ਕਰਾਤ ਰਹਾ ਕਰ ਆਪ ਉਠਾਇ ਨ ਦਾਨ ਚਯੋ ਰੇ॥ ਪਾਹਨ ਕੋ ਸਿਰ ਨਿਯਾਤਨ ਤੈ ਪਰਮੇਸਰ ਕਉ ਸਿਰ ਨਿਯਾਤ ਭਯੋ ਰੇ॥ ਕਾਮਹਿ ਕਾਮ ਫਸਾ ਘਰ ਕੇ ਜੜ ਕਾਲਹਿ ਕਾਲ ਕੈ ਕਾਲ ਗਯੋ ਰੇ॥266॥221 ਏਸੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੇ ਛੰਦ 39 ਤੋਂ 50 ਤੱਕ ਵੇਦ ਵਿਆਕਰਣ, ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਧਨ ਦੇ ਲੋਭੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬ ਖ਼ਰੀਆ ਖ਼ਰੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਸ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ, ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰੁਦ੍ਰ ਆਦਿ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਬੜੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤ ਕਾਲ ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰੁਦ੍ਰ ਆਦਿ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ - ਤਹਾਂ ਰੁਦ੍ਰ ਐਹੈਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਐਹੈਂ। ਜਹਾਂ ਬਾਂਧ ਸ੍ਰੀ ਕਾਲ ਤੋਕੇ ਚਲੈ ਹੈ। ਕਿਧੌਂ ਆਨਿ ਕੈ ਰਾਮ ਹਵੈ ਹੈ ਸਹਾਈ। ਜਹਾਂ ਪੁਤ੍ਰ ਮਾਤਾ ਨਾ ਤਾਤਾ ਨਾ ਭਾਈ (266)॥85॥ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਅਸਲ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਕੇ ਇਹਨਾਂ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ - ਜੁਗਹ ਜੁਗਹ ਕੇ ਰਾਜੇ ਕੀਏ ਗਾਵਹਿ ਕਰਿ ਅਵਤਾਰੀ (ਗੁ. ਗ੍ਰੰ. ਸਾ. ਅੰਗ 423) ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਵੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰੁਦਰ ਆਦਿ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲ

(ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਦੁਆਰ ਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ - ਕੇਤੇ ਰਾਮਚੰਦ ਅਰੁ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ। ਕੇਤੇ ਚਤੁਰਾਨਨ ਸ਼ਿਵ ਬਿਸ਼ਨਾ॥ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਏ ਕਵਨ ਬਿਚਾਰੇ। ਪਾਨੀ ਭਰਤ ਕਾਲ ਕੇ ਦਵਾਰੇ॥266॥116॥ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਈ ਥਾਂਈ ਸੱਚੇ ਜੋਗ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫਿਰ ਵੀ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਕਈ ਹੋਰ ਪਾਖਿਆਨ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ (ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕਾਮ ਉਦੀਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਪਾਖਿਆਨ ਅਤੇ ਤੱਤ ਸੰਬੰਧੀ ਤਥਾਕਥਿਤ ਅਸ਼ਲੀਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਵੱਡੇ ਸੰਦੇਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਾਮ (ਸੈਕਸ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਤਪੱਸਵੀ, ਮੁਨੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੁੱਕਾ ਅਕਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੋਵੇ। ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਥਾਕਥਤ ਧਾਰਮਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਕਾਮ-ਵਿਰਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਜੋੜਨਾ ਅਸ਼ੋਭਜਨਕ ਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਕਾਮਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਨਫਰਤ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਆਦਰ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮਨ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਮਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਵੱਸ਼ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਲਬਾਦੇ ਨਾਲ ਢੱਕ ਕੇ ਜੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਾਮ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਕਾਮ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਜਾਏਗਾ ਉਹ ਉਨੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਘਾਟ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਕਾਮੀ ਬਣਾ ਦਏਗੀ। ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਤਥਾਕਥਤ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਪੂਰਨ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਲਝਾ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੀਵੀਂ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਪੱਥਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇਹੋ ਇਕ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲ ਤਕ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਦਬਾਈ ਹੋਈ ਕਾਮਸ਼ਕਤੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਅਪਸਰਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਭੜਕ ਉਠਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਪੱਸਵੀ ਦਾ ਤਪ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਮ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਕੇ ਘੱਟ ਅੰਨ-ਜਲ ਖਾ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਜੰਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਖਦ ਹਾਲਾਤ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤਾਂ

ਕਾਮ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਾ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਕਰਮ ਇੰਦਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਰੁਖ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਮੋੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਬਣਨ ਦੇਣ ਲਈ ਹੀ ਕਾਮਰਕੋਸ਼ਾ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮਵਾਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਜਾਂ ਮਾਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਾਮ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਤੋਲ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਕਾਮਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਅਲਪ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਪ੍ਰਵੰਚਨਾ ਅਤੇ ਧੂਰਤਪੁਣੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਧ ਜਬ ਤੇ ਹਮ ਧਰੀ ਬਚ੍ਨ ਗੁਰ ਦਏ ਹਮਾਰੇ।
ਪੂਤ ਯਹੈ ਪ੍ਰਣ ਤੋਹਿ ਪ੍ਰਾਣ ਜਬ ਲਗ ਘਟ ਥਾਰੇ।
ਜਿਨ ਨਾਰੀ ਕੇ ਸੰਗ ਨੇਹੁ ਤੁਮ ਨੀਤ ਬਢਾਈਅਹੁ।
ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸੇਜ ਭੂਲਿ ਸੁਪਨੇ ਹੂੰ ਨ ਜਈਅਹੁ॥5॥
ਪਰ ਨਾਰੀ ਸੋ ਨੇਹੁ ਛੁਰੀ ਪੈਨੀ ਕਰ ਜਾਨਹੁ।
ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੇ ਭਜੁ ਕਾਲ ਵਯਾਪਯੋ ਤਨ ਮਾਨਹੁ॥53॥ਚਰਿਤਰ 21
ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਨਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀ ਪੈਸਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ।
ਬਿੱਛੂ ਬਿਸੀਅਰ ਬੇਸਯਾ ਕਹਹੁ ਕਵਨ ਕੇ ਮੀਤ॥ਚਰਿਤਰ 16
ਚੰਚਲਾਨ ਕੇ ਚਰਿਤਰ ਕੋ ਚੀਨ ਸਕਤ ਨਹਿ ਕੋਇ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਰੁਦ੍ਰਾਦਿ ਸਭ ਸੁਰਪਤਿ ਕੋਊ ਹੋਇ॥ਚਰਿਤਰ 215॥

ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਕਾਮੁਕ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਚਰਿਤ੍ਰ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੱਧ ਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਚਰਿਤਕਾਵਿ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਲੀਲਾ ਕਾਵਿ। ਚਰਿਤ੍ਰ-ਕਾਵਿ (ਰਾਮ ਚਰਿਤ੍ਰਮਾਨਸ, ਸੁਦਾਮਾ ਚਰਿਤ ਵਰਗੀਆਂ) ਉਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਯੋਗਤਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਪਯੋਗੀ ਤਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ

ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਜਨ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਜਨਾ ਇਕ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਇਕ ਖੇਡ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੇਡ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੀਲ੍ਹਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਭੌਤਿਕ ਸੁੱਖ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰੰਤੂ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਢੁਕ ਸਕਦਾ। ਨਿਰਮਾਣ ਨਿਸਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਪਯੋਗਿਤਾਵਾਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੱਪੜਾ, ਕਾਰ, ਮਕਾਨ, ਬਣਾਉਂਦੇ ਖਰੀਦਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲੀਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਖੇਡ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਜਿਹਾ ਸਭ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਵੀਣਾ-ਵਾਦਨ ਜਾਂ ਤਬਲਾ-ਵਾਦਨ ਅਥਵਾ ਗਾਇਨ ਇਕ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਦਿਮਾਗੀ ਕਸਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਿਰਜਨਾ ਵਾਸਤੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਗਤ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸਿਰਜਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੂਰਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਰਿਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਰਾਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਲ੍ਹਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਫਿਲਹਾਲ ਇੰਨਾ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ, ਦੁਸਸਾਹਸਿਕ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਪਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁੱਧਾ ਉਪਯੋਗਿਤਾਵਾਦ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ 'ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ' ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਥਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਅਸ਼ਲੀਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਫਿਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਸਿਨਮਿਆਂ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੇ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਚਾਹੋ ਬਲਾਤਕਾਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਖਾਲਸਾ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਕੌਮ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ।

*****

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ : ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਡਾ. ਗੁਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਦੀਵਤਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਛਿੱਬਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਨਿਮਨ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ

ਛੋਟਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਨਮੇ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਧਾਮ।
ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪਚਵੰਜਾ ਬਹੁਤ ਖਿਡਾਵੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨਾਮ।
ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਖਿਡਾਇਆ।
ਸਿਖਾਂ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸਾ ਜੀ ਨਾਲਿ ਚਾਹੀਏ ਮਿਲਾਇਆ।223
ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਉਹ, ਇਸ ਅਸਾਡੀ ਖੇਡ ਹੈ।224

ਸੋ ਇਸ (ਬੰਸਾਵਲੀਆਂ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ) ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਦਰਜਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਮੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਇੱਕ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰਨਾ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਦਸਮੇ ਥਾਂ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਭਾਵੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਨ ਪਰ ਜੋਤ ਉਹੋ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸੀ। ਜਿਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। *ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ॥* ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦਿ ਕਰ ਮਾਨਾ। ਅਮਰ ਦਾਸ ਅੰਗਦ ਪਹਿਰਾਨਾ।
ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਕਹਾਯੋ। ਸਾਧਨ ਲਖਾ ਮੂੜ ਨਹਿਪਾਯੋ।
ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਭਹੂੰ ਕਰਿ ਜਾਨਾ। ਏਕ ਰੂਪ ਕਿਨਹੂੰ ਪਹਿਚਾਨਾ।
ਜਿਸ ਜਾਨਾ ਤਿਸ ਹੀ ਸਿਧਿ ਪਾਈ। ਬਿਨ ਸਮਝੇ ਸਿਧਿ ਹਾਥਿ ਨ ਆਈ।(ਅੰ:142)

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੈ ਉਥੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ

ਉਪਦੇਸ਼ ਸੰਸਾਰਿਕ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੁਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਲਾਲੀ ਰੂਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਲਾਲੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਵੈਮਾਣ ਖੋ ਚੁੱਕੀ, ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ, ਨਿਮਾਣੀ ਅਤੇ ਨਿਗੁਣੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸਿਤਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਸਿਮਰਨ, ਭਜਨ ਉਤੇ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬਲਹੀਨ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਬਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਮਾਨਵਹੀਣ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਕ ਬਲ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਛਾਤੀ ਤਾਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਸੰਚਾਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅਲਗ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭਗਉਤੀ, ਮਹਾਂਕਾਲ, ਖੜਗ, ਤੇਗ, ਖੜਗਕੇਤੂ, ਅਸਿਧੁਜ ਆਦਿ। ਜਦੋਂਕਿ ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰਾਮ, ਰਘੁਨਾਥ, ਮੁਰਾਰਿ, ਗੋਪਾਲ, ਮਾਧਉ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸਵੈਮਾਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਨ ਅਤੇ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਤੋੜਨ ਲਈ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਪੂਰ ਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰਮਈ ਸਾਹਿਤ ਉਪਲਬਧ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੋਤਿ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਦਸਮੇਂ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਕਲਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਤਭੇਦ ਜਾਂ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਵਾਦ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ 32 ਬੀੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਸਦੇ ਪਾਠਾਂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ 1897 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਵਾਦ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਪਿਛੇ ਕਿ ਇਕ ਪਰਮੁਖ ਭਾਵਨਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਰਕ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਖੌਤੀ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਵਿਵਾਦ ਪਿਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ

ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਸਾਰਿਕ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲਾਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਕੁਝ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਵਾਦ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਰਚਿਤ ਹਨ। ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਢਹੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਝ ਅਖੌਤੀ ਅਤੇ ਬੌਣੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਘਿਨਾਉਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਰਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਵੇ।

ਇਥੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਖ ਪੰਥ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇਵੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਵੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਤੀ ਨਮੋਮਸਤਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਸਦੀਵਤਾ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕੇ।

ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਣ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਸਾਰ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਣ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਰਚਿਤਾ ਉਹੀ ਹੈ। ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ ਰੂਪ ਜਿਸ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ ਸੰਚਾਰਤਾ ਅਤੇ ਕਰੂਪਤਾ। ਦੋਵੇਂ ਕਰਤੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਾਪ ਨਾਮੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਨਮੋ ਕਲਹ ਕਰਤਾ॥ ਨਮੋ ਸਾਂਤ ਰੂਪੇ॥

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : ਨਮੋ ਅੰਧਕਾਰੇ॥ ਨਮੋ ਤੇਜ ਤੇਜੇ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਵੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦੀ ਊਂਝ ਲਗਾ ਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭੁੱਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਨ ਕਿ ਰਚਨਹਾਰ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਚਨਹਾਰ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਉਸੇ vision (ਵਿਜ਼ਨ) ਤੋਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਦ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਜਾਂ ਨਗਨਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਡੀ ਭੁੱਲ ਅਤੇ ਨਿਗੁਣੀ ਸਮਝ ਦਾ

ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਭੇਦ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਯੂ.ਪੀ. ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਲੜਕੀ ਲਈ ਲੌਂਡੀ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਲਈ ਲੌਂਡਾ। ਜੇਕਰ ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਭਾਵ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚੇਤਨ ਅਤੇ ਅਵਚੇਤਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਕੀ ਹੋਈ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਗੁਰੂ vision (ਵਿਜ਼ਨ) ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਰਚਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਿਛੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ:

ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ। ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ।

ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਦਸਮ ਕਥਾ ਭਗਉਤ ਕੀ, ਭਾਖਾ ਕਰੀ ਬਨਾਇ।
ਅਵਰ ਬਾਸਨਾ ਨਾਹਿ ਪ੍ਰਭ ਧਰਮ ਜੁਧ ਕੈ ਚਾਇ।

ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਧਰਮ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਅਤੇ ਬਰਕਰਾਰੀ ਹਿੱਤ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧੰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਅ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਧੰਨ ਜੀਓ ਤਿਹ ਕੋ ਜਗ ਮਹਿ ਮੁਖ ਤੇ ਹਰਿ ਚਿਤ ਮੈ ਬੁਧ ਬੀਚਾਰੈ।
ਦੇਹ ਅਨਿਤ ਨ ਨਿਤ ਰਹਿ ਜਸ ਨਾਵ ਚੜੈ ਭਵਸਾਗਰ ਤਾਰੈ।

ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੱਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 24 ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਖਾ ਜਾਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਇਕ ਲੋਕ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਉਤੇ

ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ *ਸੋ ਮੁਖੁ ਜਲਉ ਜਿਤੁ ਕਹਹਿ ਠਾਕੁਰੁ ਜੋਨੀ॥* ਤਰਕ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਟੂਕ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰ ਵਰਨਣ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪਣਾ ਨਿਰਣਾ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗਲਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਇ ਗਹੇ ਜਬ ਤੇ ਤੁਮਰੇ ਤਬ ਤੇ ਕੋਊ ਆਖ ਤਰੇ ਨਹੀ ਆਨਯੋ।
ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਪੁਰਾਨ ਕੁਰਾਨ ਅਨੇਕ ਕਹੈਂ ਮਤ ਏਕ ਨ ਮਾਨਯੋ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਥਾ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਮੈ ਨ ਗਨੇਸਹਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਨਾਊ। ਕਿਸਨ ਬਿਸਨ ਕਬਹੂੰ ਨਹ ਧਯਾਊ।
ਕਾਨ ਸੁਨੇ ਪਹਿਚਾਨ ਨ ਤਿਨਸੋ। ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਮੋਰੀ ਪਗ ਇਨਸੋ।

ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਮਹਾਕਾਲ ਰਖਵਾਰ ਹਮਾਰੋ। ਮਹਾਂ ਲੋਹ ਮੈਂ ਕਿੰਕਰ ਥਾਰੋ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਕਿਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੇ ਕੀਟ ਕੋਟੈ ਉਪਾਏ। ਉਬਾਰੇ ਗੜੇ ਫੇਰ ਮੇਟੇ ਬਨਾਏ।

ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਏਕ ਸਿਵ ਭਏ ਏਕ ਗਏ ਏਕ ਫੇਰ ਭਏ।
ਰਾਮਚੰਦ ਕਿਸ਼ਨ ਕੇ ਅਵਤਾਰ ਭੀ ਅਨੇਕ ਹੈਂ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਔ ਬਿਸਨ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਔ ਪੁਰਾਨ ਕੇਤੇ।
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸਮੂਹਨ ਕੇ ਹੁਇ ਹੁਇ ਬਿਤਾਏ ਹੈ।

ਅਗਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਦ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਸਗੋਂ ਜਿਥੇ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਈ। ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੀ ਗਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਜਿਨ ਜਿਨ ਤਲਕ ਸਿਧ ਪਾਯੋ। ਤਿਨ ਤਿਨ ਅਪਨਾ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯੋ।
ਪਰਮੇਸ਼ਰਨ ਕਿਨਹੂੰ ਪਹਿਚਾਨਾ। 'ਮਮ' ਉਚਾਰ ਭਯੋ ਦਿਵਾਨਾ।

ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਤੱਤ ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਪਛਾਨਾ। ਆਪ ਆਪ ਭੀਤਰ ਉਰਝਾਨਾ।

ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਆਗਮਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਤਪ ਸਾਧਤ ਹਰਿ ਮੋਹਿ ਬੁਲਾਯੋ। ਇਮ ਕਹਿ ਕੈ ਇਹ ਲੋਕ ਪਠਾਯੋ।

ਇਸ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੂਜਾ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਰੁਚਿਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ।

ਅੱਜ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਿਣਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਆਪਣਾ ਪੰਥ ਅਲੱਗ ਤੋਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਵਿਧੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਮੋਹਰ ਕਰੋ ਗੁਰੂ ਸਥਾਪਤ ਸੰਸਥਾ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ਜਿਸ ਸਖ਼ਸ਼ੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਸੀ ਉਸੇ ਸਖ਼ਸ਼ੀ ਪੂਜਾ ਵਲ ਅਸੀਂ ਰੁਚਿਤ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਕਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਜ਼ਿਮੀ ਅਸਮਾਨ ਕੇ ਲਿਖੇ ਸਮਸਤ ਏਕ ਜੋਤਿ ਹੈ।
ਨ ਬਾਢ ਹੈ ਨ ਘਾਟ ਹੈ, ਨਾ ਬਾਢ ਘਾਟ ਹੋਤ ਹੈ।

ਫਿਰ ਇਸ ਜੋਤਿ ਦੀ ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਇਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਾਹ ਕਹਹੂੰ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਉ।

ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅਨੁਰਾਗ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ *ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ* ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ : ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ।

ਇਸ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿੱਤ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਿੱਤ ਧਰਮ ਸਥਾਪਤੀ ਹਿੱਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਦੇਹਿ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂ ਨ ਟਰੋਂ।
ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ।
ਅਰ ਸਿਖ ਹੋ ਅਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕਉ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋ।
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਣ ਮਹਿ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ।

*****

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ ਮੂਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ

* ਪ੍ਰੋ: ਅਨੁਰਾਗ ਸਿੰਘ

ਗੁਰੂ, ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ, ਸਤਿਪੁਰਸ਼, ਮਹਾਤਮਾ, ਵੀਰ-ਪੁਰਸ਼, ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਖਿਆਣ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ; ਮੂੜ੍ਹ-ਮੱਤ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸੰਦਿਗਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸੋਚ ਦੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਧੜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਧੜਾ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ***, ਜੋ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਕਦੀ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਠਗਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Textual Analysis) ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਅਤੇ ਕਦੀ ਮੀਣਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ (ਖਰੜਾ ਨੰ: ੧੨੪੫) ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ***ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਦੀ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਚੇਸ਼ਟਾ ਨੂੰ ਨਵੀਨ ਖੋਜ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਕੌਂਸਲ ਤੋਂ ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਲਗਵਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ ਡਾ: ਪਿਆਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ: ਪਿਸ਼ੌਰਾ ਸਿੰਘ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਟੋਲਾ ਭਸੌੜੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਮੂਰਤਿ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਬਾੜੀ, ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ:

---

* ਪ੍ਰੋ: ਅਨੁਰਾਗ ਸਿੰਘ, ਮੋ. 98728-23277

ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰ: ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਦਿਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ: ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਿਬੂਬ, ਸ੍ਰ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ, ਸ੍ਰ: ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਾਲਾ ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਮਖੌਟਾ ਪਹਿਨੇ ***ਸਪੋਕਸਮੈਨ*** ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਮਿਥਿਆ ਕਥਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਸੰਦਿਗਧ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਇਸ ਟੋਲੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤ ਤੇ ਸਰਵ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਰਹਿਤ-ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ੮ ਅਗਸਤ ੧੯੨੮ ਈ: ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੂਰੇ ੪੯ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰਾਹੀਂ ਪ.੭.੧੯੭੭ ਈ: ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜ ਦੇ ਵਾਰਸ ਸ੍ਰ: ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ੩ ਮਈ ੨੦੦੧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਤਨਖਾਹ ਲੁਆ ਕੇ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖਿਮਾਂ ਜਾਚਨਾ ਦੀ ਜੋਦੜੀ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ-ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ***ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ: ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਲੇਖ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਜੀ*** ਇਸੇ ਸਾਲ ਛਪਵਾ ਕੇ ਵੰਡੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖਤਾਂ ਕਾਰਨ ਪੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸ ਵੀ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਐਸਾ ਕੰਮੁ ਮੂਲੇ ਨ ਕੀਚੈ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ॥

ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਪਉੜੀ ੧੧॥

ਜੋ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੈ - ਕੋਰੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰੋ, ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰੋ, ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰਮ ਤੇਲ ਪਾਓ। ਪਿਛਲੇ ੭੮ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਇਹ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀ ਭਸੌੜੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਮਾਂਜ-ਪੋਚ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂ-ਨਿੰਦਕ ਅਸਫਲ ਰਹੇ।

੧੯੮੨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ: ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਨੇ ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਸ਼ਨ*** ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ੧੯੯੦ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਪਨ*** ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਾਲਾ ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖੋਸਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ: ਦਸ਼ਮੇਸ਼-ਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ*** (੨੦੦੬); ਕੰਵਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਸਭ ਦੁਸਟ ਝਖ ਮਾਰਾ*** (੨੦੦੫) ਅਤੇ ***ਕਾਲਾ ਅਫ਼ਗਾਨਾ ਦੇ ਕਾਲੇ ਲੇਖ*** (੨੦੦੩) ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੰਕਾ-ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਦਸਮ ਗੁਰ ਗਿਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ*** (੧੯੯੮), ਗਿਆਨੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਖੰਡਨ ਦਾ ਖੰਡਨ*** (੧੯੯੦) ਸ੍ਰ: ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ***ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਮੂਰਤਿ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ*** (੧੯੫੫) ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੰਗਰੂਰ, ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ (ਕਸ਼ਮੀਰ), ਡਾ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਲਖਨਊ) ਸ੍ਰ: ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਔਫ਼ ਸਿੱਖਇਜ਼ਮ, ਡਾ: ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਧਰਮ ਪਾਲ ਆਸ਼ਟਾ, ਸ੍ਰ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰੀ, ਡਾ: ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ, ਡਾ: ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਚਰਨ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਾਂਬਾ, ਡਾ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਡਾ: ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ, ਸ੍ਰ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾ, ਡਾ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ, ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ, ਡਾ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ, ਡਾ: ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ: ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ, ਡਾ: ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ, ਡਾ: ਮਨਮੋਹਨ ਸਹਿਗਲ, ਡਾ: ਧਰਮ ਪਾਲ ਸੈਣੀ, ਡਾ: ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਚੋਪੜਾ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਹਨ।

ਹੁਣ ਕੁਝ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਸਤਕ ***ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਸ*** (ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ) ਵਿੱਚ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੇ ਬਿਆਨ ਦਾਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰ: ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ, ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ੧,੨੫,

੦੦੦ ਛੰਦ ਉਚਾਰੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ੧,੨੫, ੦੦੦ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਾਰਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਤਰਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ, 'ਸਵਾ ਲਖ ਛੰਦ ਆਗੇ ਸੋਇ ਇਸ ਮੇ ਏਕ ਘਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇ'। ਇਸ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:- ੧,੨੫, ੦੦੦ ਛੰਦ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਚਾਰੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਵੀ ਘਟ ਛੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।[੧] ਹੁਣ ਇਸ ਤਰਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਕੁਲ ੧੭੧੯੫ ਛੰਦ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ੧,੨੫,੦੦੦ ਦਾ ੧੩.੭੫% ਬਣਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ੧੦%, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰ:" ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਣਿਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਾ ਛੱਡਿਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਖਾਸ ਦਸਤਖ਼ਤੀ ਪੰਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ: ***ਸਵਾ ਲਾਖ ਛੰਦਾਗੇ ਹੋਈ॥ ਜਾ ਮਹਿ ਏਕ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ॥***[੨]। ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਵਾਂਗ ਬਦਲ ਕੇ "ਹੋਈ" ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ "ਸੋਇ" ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰਕੇ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਨਿਰਮੂਲ ਸ਼ੰਕਾ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨਾਕਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਸਤਰ ਪਿਛਲੀ ਸਤਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਕਿ ***ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ*** ਤੱਕ ***ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਦੇ ੨੨੫੫ ਛੰਦ ਲਿਖੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੧,੨੫,੦੦੦ ਛੰਦ ਹੋਰ ਲਿਖੇ ਗਏ (***ਛੰਦਾਗੇ ਹੋਈ***)। ਇਸ ਸਤਰ ਵਿੱਚ ਲਫਜ਼ 'ਛੰਦਾਗੇ ਹੋਈ' ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ੧,੨੫,੦੦੦ ਛੰਦ ਹੋਰ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸਬੂਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿੰਨੇ ਛੰਦ ਲਿਖੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧,੨੫,੦੦੦ ਛੰਦ ਹੋਰ ਉਚਾਰੇ ਗਏ। ਪੂਰੇ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਉਸ ਸਰੋਤ ਦੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਹਵਾਲਾ ਉਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

੧੯੯੯ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ***ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ: ਇੱਕ ਅਪੂਰਵ ਕ੍ਰਿਤੀ*** ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੰਗੋਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸੰਗਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੋਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੰਗਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਿਕਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੰਗੋਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੰਗਰਾਮ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਰਾ ਦੱਸ ਰਹੀ ਹੈ [੩], ਜਦਕਿ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ: ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਜੀਤ ਮੱਲ,

ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ, ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਮਾਹਿਰੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਤਹਾ ਸਾਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੋਪੇ॥ ਪੰਚੋ ਬੀਰ ਬੰਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਾਇ ਰੋਪੇ॥
ਹਠੀ ਜੀਤ ਮੱਲੰ ਸੁ ਗਾਜੀ ਗੁਲਾਬੰ॥ ਰਣੰ ਦੇਖੀਐ ਰੰਗ ਰੂਪੰ ਸਹਾਬੰ॥੪॥
ਹਠਿਯੋ ਮਾਹਰੀ ਚੰਚਯੰ ਗੰਗ ਰਾਮੰ॥ ਜਿਨੈ ਕਿਤੀਯੰ ਜੀਤਿਯੰ ਫੌਜ ਤਾਮੰ॥
ਕੁਪੇ ਲਾਲ ਚੰਦੰ ਕੀਏ ਲਾਲ ਰੂਪੰ॥ ਜਿਨੈ ਗੱਜਯੰ ਗਰਬ ਸਿੰਘੰ ਅਨੂਪੰ॥੫॥

ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮: ੪-੫॥

੧੬ ਜੁਲਾਈ ੨੦੦੦ ਨੂੰ ***ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ*** ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦਾਗਿਆ ਕਿ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਦੇ ੨੨੭੬ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ੭੦ ਪੰਨੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ। ਅੱਜ ੬ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ੨੨੭੬ ਪੰਨਿਆਂ ਵਾਲੀ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਿਰਮੂਲ ਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ੧੪੨੮ ਪੰਨੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜ ਜਾਂ ਛਾਪੇ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ੨੨੭੬ ਪੰਨੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਸਫੈਦ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ "ਮਹਾਂਕਾਲ" ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਪਿ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗੋਪਾਲ ਲਾਲੁ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿ
ਤੂ ਜੀਵਹਿ ਫਿਰਿ ਨ ਖਾਈ ਮਹਾ ਕਾਲੁ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰ: ੮੮੫॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਰਗੀ ਸ੍ਰ: ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ: ਇਟਸ ਹਿਸਟਰੀ*** ਅਤੇ ਸਵਰਗੀ ਸ੍ਰ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ***ਫਿਕਸ਼ਨਲ ਆਇਡੈਨਟਿਟੀ ਔਫ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ***[੪] ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਮੂਲ ਸ਼ੰਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੇ ਇਹ ਤੱਤਹੀਣ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ: (੧) ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ; (੨) ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਕਾਲੀ ਜਾਂ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਰੋਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ***ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਤਾਸ਼ਾਹੀ ੧੦, ਪਰਚੀਆਂ ਸੇਵਾ ਦਾਸ*** ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ

ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ***ਗੁਰ ਸੋਭਾ*** ੧੭੧੧ ਈ: ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਦੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ੧੬੯੮ ਈ: ਤੱਕ ਸਹੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਤੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਂ ਟਪਲਾ ਖਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਈ ਥਾਂ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ[੫] ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦੇ ***ਨਿਹਕਲੰਕੀ ਅਵਤਾਰ*** ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ: ***"ਭਲੁ ਭਾਗ ਭਬਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ, ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ"***।[੬] ਇਸੇ ***ਗੁਰ ਸੋਭਾ*** ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਟਪਲਾ ਖਾ ਗਿਆ।[੭]

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਥ ਤੋਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦੇ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਬੀੜ (੧੭੩੪ ਈ:) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਦੂਸਰਾ ਸਰੋਤ ੧੭੩੪ ਈ: ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ***ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤਮਾਲਾ*** ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ: "ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਆਦਿ ਬਾਣੀ (***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ***) ਜੋ ਹੋਈ ਸੋ ਭਗਤਮਈ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋ ਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੁਧਮਈ ਹੈ। ਕੈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਉਂ ਕਰ ਸਮਝੀਐ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਕਹਿਆ, "ਜੈ ਅਰਜਨ ਜੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰ ਛੋਡ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ***ਗੀਤਾ*** ਉਦੇਸ਼ ਕਰਕਿ ਫੇਰ ਵਰਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਯੁੱਧ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਸੀ, ਤੈਸੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਅਹਿੰਸਾ ਧਰਮ ਜਾਣ ਕੇ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰ ਛੋਡ ਦਿੱਤੇ ਹੈ ਸਨ ਤੇ ਮਲੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰ ਪਕੜ ਲੀਤੇ ਹੈ ਸਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਹੋਵਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ। ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਰਘੁਵੰਸ਼ ਜਾਣ ਕੇ ਫੇਰ ਰਾਜ ਲੈ ਦੇਵਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੁੱਧਮਈ ਬਾਣੀਆਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੈਨ ਤੇ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਤੀ.....ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਰੀਰ ਤੁਸਾਂ ਝੂਠੇ ਜਾਣਨੇ ਤੇ ਤੁਸਾਡੇ ਵਰਨ ਦਾ ਧਰਮ ਜੁਧ ਹੈ, ਜੁੱਧ ਕਰਨਾਂ, ਜੀਤੋਗੇ ਤਾਂ ਰਾਜੁ ਭੋਗੋਗੇ। ....ਚਰਿਤ੍ਰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੇ ਹੈਨਿ ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸਾਂ ਮੰਨ ਨਹੀਂ ਬੰਧਣਾ।"[੮]

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਨੰਦ ਰਾਮ ਮੁਖ਼ਲਿਸ, ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਖੱਤਰੀ ਸੀ, ਨੂੰ ੧੭੪੫ ਈ: ਵਿੱਚ ਸੰਭਲ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਦਾ ਬਿਊਰਾ ਲਿਖਣ

ਲੱਗਿਆ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸਤਰ ਨੇ ਇਸ ਮਸਜਿਦ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਕਬਰ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਸਜਿਦ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਿਰ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਸਤਰ ਨੇ ਅਨੰਦ ਰਾਮ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਉਜੜੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵੱਲ ਦਿਵਾਇਆ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਰਚਿਤ ***ਨਿਹਕਲੰਕੀ ਅਵਤਾਰ*** ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ: ***"ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਇਹ ਸੰਭਲ ਕੇ ਹਰਿਜੂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਆਵਹਗੇ॥"*** (***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਨਿਹਕਲੰਕੀ ਅਵਤਾਰ***)[੯]। ਅਨੰਦ ਰਾਮ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਦੀ ਇਹ ਖੋਜ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਹੀ ਹੈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਉਹ ਅਣਜਾਣ ਸੀ।[੧੦] ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ, ਨੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***, ੧੭੫੧ ਈ: ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ, ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਬਲਕਿ ਇਸੇ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਵਿੱਚੋਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।[੧੧] ਇਹੀ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ***ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ*** ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ [੧੨] ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਡਾ: ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਅਤੇ ***ਗੁਰ ਸੋਭਾ*** ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ।[੧੩]

ਪੰਜਵਾਂ ਸਰੋਤ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੌਸ਼ਿਕ ਦੀਆਂ ***ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ*** ਹਨ ਜੋ ਕਿ ੧੭੯੦ ਈ: ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ। ਇਹ ਸਰੋਤ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਰਚਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ ਬਲਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼, ਰਚਨਾ ਕਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੇ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਸਰੋਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ੧੬੯੯ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜੇ ਬਾਣੀਆਂ - ***ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਆਨੰਦੁ ਸਾਹਿਬ, ਚੌਪਈ*** ਅਤੇ ***ਸੁਧਾ ਸਵੱਈਏ ਸਾਹਿਬ*** ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਾਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਰੋਤ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਕਾਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੰਡਲੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।[੧੪]

ਛੇਵਾਂ ਸਰੋਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦਾ ***ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ*** ਜੋ ਕਿ ੧੭੬੯-੭੦ ਈ: ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ, ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਬ੍ਰਿ: ੧੬੯੮ ਈ: ਦਿੱਤਾ ਹੈ।[੧੫] ਇਸੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਬਲਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ

ਸੈਨਾਪਤਿ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ।[੯] ਸੱਤਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਹਵਾਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਦੂਹੂ ਗ੍ਰੰਥ ਮੈ ਬਾਣੀ ਜੋਈ॥ ਚੁੰਨ ਚੁੰਨ ਕੰਠ ਕਰੇ ਨਿਤ ਸੋਈ॥
ਦਸਮੀਂ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਦਿਨ ਜੇਤੇ॥ ਪੁਰਬ ਸਮਾਨ ਕਹੇ ਹੈ ਤੇਤੇ॥

....

ਸੁਨਹੁ ਸਿੰਘ ਇਕ ਬਚਨ ਹਮਾਰਾ। ਪ੍ਰਥਮੇ ਹਮ ਨੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ।
ਪੁਨ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਜੋ ਕਹੀ। ਬੇਦ ਸਮਾਨ ਪਾਠ ਜੋ ਅਹੀ।
ਪੁਨ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਬਨਵਾਯੋ। ਸੋਢਿ ਬੰਧ ਜਹ ਕਤਾ ਸੁਹਾਯੋ।
ਪੁਨ ਕੋ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਣਾਏ। ਅੰਤਰ ਕੇ ਸਭ ਕਬਿ ਮਨ ਭਏ।
ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ਹਮ ਕਹਾ। ਜਸ ਪਾਠ ਕਰ ਹਰਿ ਪਦ ਲਹਾ।
ਪੁਨ ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ ਕਹਾਨੀ। ਬਰਨਨ ਕਰਾ ਸਮਝੀ ਸਭ ਗਯਾਨੰ।
ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸੁਨਾਏ। ਪੁਨ ਬਚਿਤਰ ਬਖਯਾਨ ਬਨਾਏ।
ਤ੍ਰਿਨ ਕੋ ਭੀ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਬਖਾਨਾ। ਪੜ੍ਹੇ ਮੂੜ੍ਹ ਸੋ ਹੋਇ ਸਯਾਨਾ।
ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ ਕੇ ਸੁਖਦਾਈ। ਸਬੈ ਨ੍ਰਿਪਨ ਕੀ ਕਥਾ ਸੁਨਾਈ।
ਜੋ ਮੈ ਹਿਤ ਕਰਿ ਬਰਨ ਸਵਾਰੀ। ਪੁਨ ਕਹ ਗਤ ਨ ਕਹੂੰ ਉਚਾਰੀ।
ਚਾਰ ਸੈ ਚਾਰ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਨਾਏ ਜਹਾਂ ਜੁਣਤਿਨ ਕੇ ਛਲ ਦਿਖਰਾਏ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ, ੩੨, ੩੮॥

ਜਦੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੇ ਸੰਮਤਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਲ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਇਹੋ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਰੋਤ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਅੱਠਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸਰੋਤ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਪੋਥੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਛੋਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ੬ ਵੈਸਾਖ ੧੭੮੦ ਬਿ:/ਅਪ੍ਰੈਲ ੩, ੧੭੨੩ ਈ: ਬੁੱਧਵਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ***ਤਰਕਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ*** ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੭੨੩ ਈ: ਤੱਕ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਆਪਣੇ ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਤਰਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਕਿੰਨੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ

ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਧੰਨ ਹਨ ਸਾਡੇ ੬੦-੭੦ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿਵਾਏ ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹੀ ਫਰਕ ਗੁਰਮੁਖ ਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨਮੁੱਖ ਭੋਗੀਆਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਹੈ।

ਜੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸਬੂਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾ: ੧੦*** (੧੭੭੭ ਈ:) ***ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼*** (੧੮੦੧ ਈ:), ***ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼*** (੧੮੪੩ ਈ:), ***ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼*** (੧੮੮੦ ਈ:) ਆਦਿ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਧਾਰ ਸਰੋਤ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ***ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ*** ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਸਤਰਾਂ ਮੈ ਪੈਂਤਾਲ ਮੇ ਸਾਵਨ ਸੁਦਿ ਤਿਥ ਦੀਪ॥
ਨਗਰ ਪਾਵਟਾ ਸੁਭ ਕਰਨ ਜਮਨਾ ਬਹੈ ਸਪੀਪ॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ, ੨੪੮੦॥

ਇਸ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਵਨ ਸੁਦੀ ੧੭੪੫ ਬਿ:/੨੪ ਜੁਲਾਈ ੧੬੮੮ ਈ:, ਮੰਗਲਵਾਰ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੨੪੮੦ ਛੰਦ ਲਿਖ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***[੧੭] ਤੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੌਸ਼ਿਕ ਦੀ ***ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ***[੧੮] ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੩, ੧੭੪੫ ਬ੍ਰਿ:/ ੨੭ ਸਤੰਬਰ ੧੬੮੮ ਈ: ਸੋਮਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ, ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਜਿੱਤ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੧੩, ੧੭੪੫ ਬ੍ਰਿ:/੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੮੮ ਈ: ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਆ ਗਏ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:

ਨਦੀ ਜਮਨਾ ਕੇ ਤੀਰ ਮੇ, ਤੀਰਥ ਮੁਚਨ ਕਪਾਲ।
ਨਗਰ ਪਾਂਵਟਾ ਛੋਰ ਹਮ, ਆਏ ਤਹਾਂ ਉਤਾਲ॥੨॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ, ਨੰ: ੭੧॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਇਹ ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿ ੧੬੯੮ ਈ: ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ***ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** (੭੧ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੱਕ) ਲਿਖ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** (ਆਪਣੀ ਕਥਾ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:

ਤ੍ਰਿਤਯ ਬਾਣ ਮਾਰਿਯੋ ਸੁ ਪੇਟੀ ਮਝਾਂਰੰ॥ ਬਿਧਿਅੰ ਚਿਲਕਾਂਤੰ ਦੁਆਲ ਪਾਰੰ ਪਧਾਰੰ॥

ਚੁਭੀ ਚਿੰਚ ਚਰਮੰ ਕਛੂ ਘਾਇ ਨ ਆਯੰ॥ ਕਲੰ ਕੇਵਲੰ ਜਾਨ ਦਾਸੰ ਬਚਾਯੰ॥

ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗਿਯੋ॥ ਤਬੈ ਰੋਸ ਜਾਗਿਯੋ॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ੮:੩੦-੩੧॥

ਜਿਸ ਪੇਟੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤੀਰ ਦੀ ਛੋਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੀਰ ਰਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਪਾਸ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੇਟੀ ਉੱਤੇ ***ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ*** ਤੇ ***ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ*** ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਠੋਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ***ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ*** ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਚਾਰਿਆ, ਅਤੇ ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰਚਨਾ ਹੈ।

੧੭੧੧-੧੯੮੦ ਈ: ਤੱਕ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਦਿੱਤੇ ੧੩ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਬੂਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰ: ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਯਕੜਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਿਖਣ ਲਗੇ ਇਹ ਭੁੱਲ ਗਏ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਕਲਪਤ ਅਟਕਲਬਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਜੁਗਤੀ ਕਥਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਬਲਕਿ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਈ:ਐਚ: ਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ: "ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੱਥਾਂ ਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਤੇ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਤੱਥ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰਮੂਲ ਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਹਨ"।[੧੯] ਇਹ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਬਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰੋਤ ਨੂੰ ਵਾਚੇ ਇਹ ਝੂਠੇ ਬਿਆਨ ਦਾਗੇ, ਉਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਫੇਰ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਝੂਠ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਬਾਰੇ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਬਾਰੇ ਝੂਠ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਪਾਉਂਦੇ। ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦਾ ਸੋਧ ਪੱਤਰ ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਧ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਹੀਂ ਸਿਵਾਇ ਕੁਝ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਪਾਠ-ਭੇਦ। ਜੋ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਡਾ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੋਧ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਡਾ: ਜੱਗੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਆਦਿ ਬੀੜ ਅਤੇ ਦਸਮ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਸੰਕਲਨ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਡਾ: ਜੱਗੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਇਸ ਸਫੇਦ ਝੂਠ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇਖਣੀ-ਪਰਖਣੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀੜ ਦੇਖੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਸੁਣੇ-ਸੁਣਾਏ ਯੱਕੜ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਜੋ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਤਾਜਾ ਮਿਸਾਲ ਸ੍ਰ: ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ (ਮੋਹਾਲੀ) ਦੀ ਲਿਖਤ ***ਗਲਿੰਪਸਿਸ ਔਫ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ*** (***Glimpses of Chandi Charitar***) ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ***ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ*** 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜਦਕਿ ***ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ*** ਵਿੱਚ ਚੰਡੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ***ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ*** ਨੂੰ ***ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ*** ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੁਰਾਣ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ "ਭਗਉਤੀ" ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੁਰਗਾ ਦੱਸੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ*** ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਰਿਸ਼ੀ ਮਾਰਕੰਡੇ ਨੇ ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਲਈ ੧੦੮ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਗਉਤੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਗਉਤੀ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿੱਚ ਭਗਉਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰੀ ***ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ*** ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗਉਤੀ ਸਿਮਰ ਕੈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਲਈਂ ਧਿਆਇ॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ, ੧, ਪੰ: ੧੧੯॥

ਲਈ ਭਗਉਤੀ ਦੁਰਗ ਸ਼ਾਹ ਵਰਜਾਗਨਿ ਭਾਰੀ॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ, ੫੩:੨, ਪੰ: ੧੨੭॥

ਹੁਣ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਨ ਸੋਚ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਉੱਪਰਲੀ ਸਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਨੇ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕੀਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਇਹ ਜੁੰਡਲੀ ਇਹ ਕਹਿਣੋ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੀ ਕਿ "ਮਹਾਂਕਾਲ" ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ। ਵੇਦਿਕ ਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ "ਮਹਾਂਕਾਲ", "ਕਾਲੋ-ਕਾਲ" ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤੇ ਗਏ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ "ਕਾਲ" ਅਤੇ "ਮਹਾਂਕਾਲ" ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।[20] ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ "ਕਾਲ" ਅਤੇ "ਮਹਾਕਾਲ" ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਕਿ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿੱਚ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਕਈ ਕਰਮ-ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ "ਕਾਲ", "ਸਰਬ-ਕਾਲ", "ਮਹਾਕਾਲ", "ਕਾਲ-ਕਾਲੇ", "ਕਾਲ ਪੁਰਖ", "ਅਨੰਕਾਲ", "ਕਾਲੰ ਕਾਲ"। ਮਹਾਕਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹਨ "ਸਰਵ-ਉੱਚ ਸਮਾਂ" ਜੋ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। "ਮਹਾਕਾਲ" ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ (੯੦%) ਪ੍ਰਯੋਗ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ "ਸ਼ਿਵ" ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਾਕਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਕਿਸੇ ਸਾਕਤ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ੪੦ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਵੀਨ ਖੋਜੀ ਉਸ ਸਾਕਤ ਕਵੀ ਦੇ ਨਾਮ, ਨਿਵਾਸ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਹੋਂਦ, ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦੱਸਣ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ। ਇਹ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਚਾਲਾਕ ਸਾਕਤ ਕਵੀ ਦੀ ਚਾਲ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਧੂਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਅਧੂਰੀ ਚਾਲ ਕਿਉਂ ਚੱਲੀ। ਸਭ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ***"ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ," ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ*** (ਆਪਣੀ ਕਥਾ), ***ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿਤਰ*** ਅਧੂਰੇ ਹਨ। ਜੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ***ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ*** (੧-੨), ***ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ, ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ ਪੁਰਾਣ, ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਈਏ, ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ*** ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ, ਜਦਕਿ

ਗੋਬਿੰਦ ਸ਼ਬਦ ੨ ਵਾਰ ***ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ***[੨੧] ਤੇ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ***[੨੨] ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ, ***ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ*** ਵਿੱਚ ਸਯਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਦਕਿ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਵਿੱਚ ਰਾਮ, ਸਯਾਮ ਤੇ ਕਾਲ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ***"ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾ: ਦਸਵੀ"*** ਜਾਂ ***"ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦"*** ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਠੋਸ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ "ਗੋਬਿੰਦ", "ਰਾਮ", "ਸ਼ਯਾਮ" ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੀ ਉਪਨਾਮ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਹੀ ਨਾਮ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ।[੨੩] ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਨੂੰ ਅਗਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਛੰਦ ਰਾਮ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਛੰਦ ਸਯਾਮ ਦਾ ਹੈ। ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਵਿੱਚ ਕਈ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।[੨੪] ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ***ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ*** ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ[੨੫] ***ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ*** ਵਿੱਚ ਗੋਬਿੰਦ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।[੨੬] ***ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ*** ਤੇ ***ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ*** ਵਿੱਚ ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਯਾਮ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਯਾਂ ਦੋ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਵਕਫੇ ਬਾਅਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।[੨੭] ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਐਸੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਛੰਦ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ। ਕਿੰਨੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਇਹ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀ ਸ਼ਿਵ ਲਈ ੧੦੦੮ ਨਾਮ ਕਬੂਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਈ ੧੦੦੦ ਨਾਮ ਵੀ ਕਬੂਲਦੇ ਹਨ, ਚੰਡੀ ਲਈ ਵੀ ੧੦੮ ਨਾਮ ਜੋ ਕਿ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਰੌਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦੀ ਕਾਢ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਉਪਨਾਮ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। "ਕਾਲ" ਤੇ "ਹਰਿ" ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਨਾਮਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ***ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਅਤੇ ***ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ "ਗੋਬਿੰਦ", "ਰਾਮ", "ਸ਼ਯਾਮ", "ਕਾਲ", "ਹਰਿ" ਸ਼ਬਦ ਜਿਥੇ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬੋਧਕ ਹਨ, ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਾਚਨ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਯਾਂ ਉਪਸੰਹਾਰ (ਰਚਨਾ ਦੇ ਅੰਤ) ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਸ ਦੇ ਕਰਮ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤਾਂ

ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਅੱਖਰਬੱਧ ਅਨੁਵਾਦ (***Literal Translations***) ਕੀਤਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਅਨੂਠਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵੀਰ ਨਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ*** ਹੈ। ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ***, ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਦੇ ***ਦੁਰਗਾ ਸਪਤਸ਼ਤੀ*** ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਅਨੁਵਾਦ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਥਾ ਦੇ ੧੩ ਅਧਿਆਇ ਤੇ ੭੦੦ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਜਦਕਿ ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤ ਬਿਲਾਸ*** ਦੇ ੮ ਅਧਿਆਇ ਤੇ ੨੩੩ ਛੰਦ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਮਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਦੇ ਪਹਿਲੇ ੪ ਅਧਿਆਇ ਜੋ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਉਸਤਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ, ਦੇਵੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ। ਸੱਚ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਚੰਡੀ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਦਕਿ ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸੇਵਨ ਦੀ ਬਾਤ ਭੀ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ। ***ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ*** ਦੇ ੧੧ ਤੇ ੧੨ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ॥
ਨ ਡਰੋਂ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋਂ, ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਆਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ॥
ਅਰੁ ਸਿਖ ਹੌਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੌਂ ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ॥
ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਨੈ ਅਤ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ॥

ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ੨੩੧॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ***ਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ*** ਦੂਜਾ ਜੋ ਕਿ ***ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ*** 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਵਿੱਚ ਅਸੁਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ "ਭਗਉਤੀ" ਦੇ ਫ਼ਲਸਫੇ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਇਨਸਾਫ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ

ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਦੁਰਗਾ" ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ "ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ", "ਦੁਰਗਮ", "ਅਗਮ" ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਕਿਸਨ ਬਿਸਨ ਕਬਹੂੰ ਨ ਧਿਆਊਂ॥ ਕਾਨ ਸੁਨੇ ਪਹਿਚਾਨ ਨ ਤਿਨ ਸੋ॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ, ੪੩੪, ਪੰ: ੩੧੦॥

ਜਵਨ ਕਾਲ ਸਭ ਜਗਤ ਬਨਾਯੋ॥ ਦੇਵ ਦੈਤ ਜੱਛਨ ਉਪਜਾਯੋ॥
ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਏਕੈ ਅਵਤਾਰਾ॥ ਸੋਈ ਗੁਰੂ ਸਮਝਿਯਹੁ ਹਮਾਰਾ॥੯॥

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕਬਿਯੋ ਬਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ, ੯, ਪੰ: ੧੩੮॥

ਇਹ ਦੋ ਹੀ ਫੁਰਮਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਬਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਦੁਰਗਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਵਤਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਡੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਾਮੁਕਰ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰੁੱਧ ਮੰਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਕਰ ਸਕਣ।

ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨੌਂ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਡੇ ਇਹ ਖਰੜ ਗਿਆਨੀ ਇਹ ਵੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਆਣੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ੧੮ ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬਣਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਲਹਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੰਕਾ ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੂੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਹ ਹੁਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਰਚਿਤ ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ*** ਆਦਿ ਦੀ ਮੂਲ ਪੁਰਾਣਕ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਮਨ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁਰਾਣਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਿਥਹਾਸਕ ਅੰਸ਼ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼

ਕੀਤਾ। ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ "ਨਿਸੰਗ" ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕਾਲੀ ਅਉ ਚੰਡ ਕੁਵੰਡ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਦੈਤ ਸੋ ਜੁੱਧ ਨਿਸੰਗ ਸਜਿਓ ਹੈ॥

ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ੧੭੧॥

ਬਾਹੈ ਨਿਸੰਗ॥ ਉਠੈਂ ਝੜੰਗ॥ ਤੁੱਪਕ ਤੜਾਕ॥ ਉੱਠਤ ਕੜਾਕ॥

ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ, ੩੦॥

ਇਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਰੂਪ ਹੈ "ਨਿਹੰਗ" ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ: "ਨਿਰਭਉ ਹੋਇਓ ਭਇਆ ਨਿਹੰਗਾ",[੨੮]। ਨਿਹੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਿਰਭਉ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਨਿਡਰ ਹੈ, ਨਿਧੜਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਵਚਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ "ਨਿਸੰਗ" ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਨਿਹੰਗ (ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ) ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੋਂ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਈ ਸਿਧਾਂਤ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ: "ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ", "ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ", ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥, "ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਊ, ਤਬੈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਹਾਊ", "ਧਰਮ ਯੁੱਧ", ਦੇਗ-ਤੇਗ ਫ਼ਤਹਿ ਆਦਿ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਘਾਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਲਈ ਤੱਤ ਗਿਆਨ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲੇ ਦਾ ਉਹ ਸੋਮਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ੧੮ ਵੀਂ ਸਦੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਾਥ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਸੁਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੁਰਮਾਨ: "ਭਾਰੀ ਭੁਜਾਨ ਕੇ ਭਾਰੀ ਭਰੋਸੋ"[੨੯], ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕੀਤੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸਤਰ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਰਗਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ, ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀਤੀ, ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ (*Personification*) ਕੀਤਾ, ਯਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ (*Recall*) ਕੀਤਾ।[੩੦] ***ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ*** ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਅਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰਨ ਦੇ ੨੦ ਛੰਦ[੩੧] ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ***ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ*** ਵਿੱਚ ਕਰਕੇ ***ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ*** ਅਤੇ ***ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਖਯਾਨ*** ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ

ਅਲੰਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਇਹ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਜੇ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਆਏ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀ ਹੈਸੀਅਤ ਹੈ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਤਿ-ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਨੂੰ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਆਏ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਖਿਅਕਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਵ-ਉੱਚਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਤੱਤ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਰਜਨ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੀ ਗੁਲਾਮ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਏ ਤੇ ਕੂਚ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿੰਨੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਤਨੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਮਾਤਲੋਕ ਵਿੱਚ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ।

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁਲ ਪੰਨੇ ੧੪੨੮ ਹਨ, ਹਰੇਕ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ੨੫ ਸਤਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਵਿੱਚ ੮, ੬੨, ੭੦੦ ਲਫ਼ਜ਼ ਹਨ। ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਫ਼ਰ ਹੈ, ਜਦਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਸਾਹਿਬ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਸੰਤ ਤੋਂ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ੧੬੦੬ ਈ: ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਕਰਦਾ ਹੈ। ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਕਲਿਯੁਗ ਵਿੱਚ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਅਭਾਵ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ*** ਧਰਮ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਧਰਮ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹਰਿਮੰਦਰ ਹੈ ਤਾਂ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਹੈ,

ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ*** ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਐਸਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੋਮਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਈ ਵਚਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਸਿਰਫ ਇਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਹਿਤ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਕਕਾਰ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਖੰਡੇ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਨਿਤਨੇਮ ਬਾਣੀਆਂ: ***ਜਾਪੁ, ਸਵੱਈਏ, ਚੌਪਈ*** ਆਦਿ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਮਹਿਮਾ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ- "ਦੇਗ਼ ਤੇਗ਼ ਫਤਿਹ", "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ", ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਆਚਰਣ, ਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਚੜਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੋਵੇਗਾ। ਖ਼ਾਲਸਾ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ*** ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰਮੂਲ ਤੇ ਨਿਰਬਲ ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ॥

ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ

੧ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ, ***ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ ਦੀ ਸਿਖਸ,*** ਜਿਲਦ ੧, ਪੰਨਾ ੩੧੬।

੨ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ,*** ਖਾਸ ਦਸਤਖ਼ਤੀ ਪੰਨਾ, ਸਤਰ ੧੬

੩ ਬਿਅੰਤ ਕੌਰ, ***ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ : ਇਕ ਅਪੂਰਣ ਕ੍ਰਿਤੀ,*** ਪੰ: ੨੦੭।

੪ ***ਅਬਸਟਰੈਕਟਸ ਔਫ ਸਿਖ ਸਟੱਡੀਜ਼***, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜੁਲਾਈ ੧੯੯੯।

੫ ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤ, ਗੁਰ ਸੋਭਾ : ੯:੩੧; ੧੨:੧੮; ੨੮, ੩੦, ੩੧, ੩੨, ੩੭, ੩੮, ੪੦, ੪੩, ੪੪, ੪੯।

੬ (i) ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ***, ਪੰ: ੫੮੧-੮੩।

(ii) ***ਗੁਰ ਸੋਭਾ***, ੧੯: ੧੧-੧੨।

੭ (i) ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (ਸੰ:), ***ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ*** ਪੰ: ੯।

(ii) ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ (ਸੰ:) ***ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ*** ਪੰ: ੩।

੮ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ***ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤਮਾਲਾ***, ਸਾਖੀ ਨੰ: ੧੨੯।

੯ (i) ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਨਿਹਕਲੰਕੀ ਅਵਤਾਰ***, ਪੰ: ੫੮੩।

(ii) ਅਨੰਦ ਰਾਮ ਮੁਖ਼ਲਿਸ, ***ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ-ਏ-ਮੁਖਲਿਸ***।

१० ਇਸ ਸਰੋਤ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਲਈ ਮੈਂ ਸੁ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦਿਓਲ, ਯੂ: ਕੇ: ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਭੇਜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

੧੧ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ, ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***, ੬:੧੬੫।

੧੨ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ, ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***, ੬:੨।

੧੩ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ (ਸੰ:) ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***, ਪੰ: ੪, ੭, ੧੩।

੧੪ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਸ਼ਿਕ, ***ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ***, ਸਾਖੀਆਂ ਨੰ: ੩੩, ੩੪, ੪੦, ੪੩-੪੫, ੪੯, ੫੬, ੫੯, ੬੦, ੬੩, ੬੭, ੭੩, ੭੮, ੮੫, ੧੦੧, ੧੦੩ ਅਤੇ ੧੦੫।

੧੫ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ***ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ***, ਚਰਣ : ੧੪:੨੨੩:੨੪।

੧੬ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ, ***ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ***, ਚਰਣ : ੧੪:੧੬੫:੬੭।

੧੭ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ, ***ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦***, ੬:੨॥

੧੮ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਸ਼ਿਕ, ***ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ***, ਸਾਖੀ : ੪੩॥

੧੯ ਈ. ਐਚ. ਕਾਰ, ***ਵੱਟ ਇਜ ਹਿਸਟਰੀ***।

੨੦ (i) ਮੁਕੰਦ ਲਾਲ ਸਿਰੀਵਾਸਤਵਾ, ***ਗਿਆਨ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼***।

(ii) ਵੀ. ਐਸ. ਆਪਟੇ, ***ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਐਟਮੋਲੋਜੀ***।

(iii) ਰਾਜਬਲੀ ਪਾਂਡੇ, ***ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਕੋਸ਼***।

(iv) ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵਰਮਾ, ***ਮਾਣਕ ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼***।

(v) ਸਯਾਮ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ, ***ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ***।

(vi) ਡਾ: ਐਸ: ਐਸ: ਜੋਸ਼ੀ, ***ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼***।

੨੧ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ***, ੮੬੪, ਪੰ: ੨੫੪।

੨੨ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ***, ੨੪੨, ਪੰ: ੧੧੫੪-੫੬।

੨੩ (i) ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੋਵਿਦੁ ਗੋਵਿਦੁ ਹਰਿ ਗੋਵਿਦੁ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ ॥

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰ: ੧੩੧੨

(ii) ਰਾਮੁ ਸਿਮਰਿ ਰਾਮੁ ਸਿਮਰਿ ਇਹੈ ਤੇਰੈ ਕਾਜਿ ਹੈ ॥

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਪੰ: ੧੩੫੨

(iii) ਸਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਤਜਿ ਨੀਦ ਕਿਉ ਆਈ ॥

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਰਾਗ ਸੂਹੀ, ਪੰ: ੭੪੫

੨੪ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ***, ੧੮੩, ੧੯੩, ੨੨੨, ੨੨੭, ੨੪੨, ੩੩੬, ੩੯੬, ੪੦੨।

੨੫ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ***, ੧੩੭੩, ੧੮੨੨, ੧੯੮੩, ੨੨੩੮, ੪੭੯੬।

੨੬ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ,*** ੮੬੨, ੮੬੫।

੨੭ (i) ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ,*** ੧੦੯:੧੯, ੨੨।

(ii) ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ***, ੧੮੭੨-੭੩।

੨੮ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ***, ਪੰ: ੩੯੨।

੨੯ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ,*** ੧:੯੨, ਪੰ: ੪੫।

੩੦ ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਿੰਘ, "ਦੁਰਗਾ ਰੀਕਾਲਡ ਬਾਈ ਦੀ ਗੁਰੂ" ***ਜਰਨਲ ਔਫ ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਸਟੱਡੀਜ਼,*** ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੮੮, ਪੰ: ੬੩, ੭੬।

੩੧ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ***, ੨੧੧-੩੦, ਪੰ: ੩੦-੩੨।

੩੨ ***ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ***, ੬੯-੭੦, ਪੰ: ੧੬-੧੭।

੩੩ ***ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ***, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ***ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ***, ਪੰ: ੨੨੪-੨੫।

੩੪ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ***ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤਮਾਲਾ,*** ਸਾਖੀ : ੯੦

੩੫ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੪:੨੧; ੧੦:੧-੨੩; ੧੨:੭-੨੨, ੧੪, ੧੫; ੧੪: ੪-੫; ੨੩:੭-੧੧, ੧੫; ੨੫: ੪-੫, ੭, ੯-੧੧; ੩੧:੫, ੮, ੧੮-੨੦; ੩੯: ੧੪-੧੬।

****

ਸ੍ਰੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਕਰਤਿਤਵ
(ਪੁਨਰ ਸਮੀਖਿਆ)

* ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇਹਰਾਦੂਨ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੈਗ਼ੰਬਰੀਆਤ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੰਕਲਪ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਧਰਮ-ਨਿਸ਼ਠਾ, ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਅਥਾਹ ਸ਼ਿਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਅਸੀਮ ਭਾਵ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਦਰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਾਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹਰ ਜੀਅ ਅਤੇ ਜ਼ਰ ਸਿੱਖ-ਸੇਵਕ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਨੇ ਸੂਲੀ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਚਾਰ ਮੂਏ ਤੋ ਕਿਆ ਹੂਆ ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਬਲੀਦਾਨ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਉਚਾਈਆਂ ਉਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ 'ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮਹਿ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ" ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਵਰਦਾਨ ਮੰਗਿਆ ਸੀ। ਮੌਤ ਦੇ ਟਲ ਜਾਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੇਨਤੀ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੀ ਮੌਤ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੀ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਸਾਮਰੀਆਂ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦ੍ਵੈਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਬਲ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ - 'ਤਾਹੀ ਤੇ ਉਪਜ ਸਭੈ ਤਾਹੀ ਮਹਿ ਸਮਾਹਿੰਗੇ'। ਸੰਗਠਨ ਕਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ 12 ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੌਰੇਤ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਤਾ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਅੱਗੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਨੇ ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਨ ਦੇ ਕੇ ਯਹੂਦੀ-ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰੇ ਕਬੀਲੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰੂਪ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮੁਚੀ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਜ਼ਜ਼ਬ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਭੇਦ, ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭੇਦ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਹਰ ਭੇਦ, ਹਰ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਖਾਲਸ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸਰਾਈਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਉਚੇ ਕੌਮੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾ ਕੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਟ ਰਾਹੀਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ

* C-34, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਨੂੰ ਇੰਝ ਲਲਕਾਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਅਡੋਲ ਝੂਲਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਅਬਰਾਹਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੈਸੋਪੋਟਾਮੀਆ ਵਿਚ ਸਥਿਤ 'ਉਰ' ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਚਾਰੀ ਵੱਸ ਤਿਆਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਜੂਝਦਿਆਂ 'ਅਨੰਦਪੁਰ' ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਰਯਾਦਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰਬਲ ਸਮਰਥਕ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਰ ਸਿੱਖ ਉਚੇਰਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਇਕੋ ਗੀਤਾ ਉਚਾਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਚਾਅ ਸਹਿਤ ਸਦਾ ਜੂਝਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪ ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਰੁਧ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਲੋਕ-ਲਹਿਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਤੇ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੰਵ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਸਾਰੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਦਿਆਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵੱਈਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਉਚੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੇ ਸਮਝ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿੰਦਣ ਦਾ ਪਾਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਆਇਆ ਅੰਤਿਮ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀ-ਮੂਲ ਸੱਚਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਰ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਦੀ ਝਲਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਬਰਾਹਮ, ਨੂਹ, ਈਸਾ, ਮੂਸਾ, ਮੁਹੰਮਦ, ਰਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਿਆਮ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਰੰਗ ਦੀ ਜੋ ਝਲਕ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਰਾਮ, ਸ਼ਿਆਮ ਅਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਮੰਨਣ ਲਗਿਆਂ ਦ੍ਵੈਤ-ਪੀੜਿਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਕੀ, ਰੂਹ ਵੀ ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਤਮੈ ਵਿੱਚ 9 ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਕੌਤਕ, ਸਾਰੇ ਪੈਗ਼ੰਬਰਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੀਲਾਵਾਂ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਬੁੱਧੀਵਾਦੀ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਨਮੁਖਤਾ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਯੋਗਦਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੰਤ-ਕਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸਨੇਹ ਦਾ ਨਿੱਘ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਮਾਣਿਆ ਸੀ। ਦੁਆਪਰ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ

ਯਮੁਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬੰਸਰੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਰਾਧਾ ਵਰਗੀਆਂ ਗੋਪੀਆਂ ਕੋਮਲ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਸ ਅਸਚਰਜ ਨਵੀਨ ਗੋਬਿੰਦ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੁਰ ਵਿਚ ਯੁੱਧਮਈ ਉਤੇਜਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਛੰਦ, ਤਰਾਨੇ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਬੋਲ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਗਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਮੁਨਾ ਅੰਦਰ ਤੀਰਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ, ਢਾਲਾਂ, ਨੇਜ਼ਿਆਂ, ਬਰਛੀਆਂ ਆਦਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਟਣਕਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਾਦ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕੋਲਾਹਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਾਗੇ ਇੱਕ ਨਵੀਨ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਵਿਅਕਤਿਤ੍ਵ ਕੋਲੋਂ ਹਰ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਅਸੁਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਥੱਕਣ ਵਾਲਾ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮਦਦਗ਼ਾਰ ਸਜਣ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਲ-ਪੂਰਵਕ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤੀ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ 52 ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਮਹਾਨ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਵੀ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਯੁੱਧ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਵਿ-ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਇਹ ਸਾਹਿਤ-ਧਾਰਾ ਬੇ-ਰੋਕ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਕੇ 'ਨਿਜ ਨਾਰੀ ਦੇ ਨੇਹ' ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਕਾਮ-ਆਧਾਰਿਤ ਪਾਪ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚਰਿੱਤਰ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਉਚੇਰਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ। ਕਲਯੁਗ ਦੇ 'ਸ਼ਿਆਮ' ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਹੁਸਨ-ਜਾਲ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਮ ਦੀ ਹਰ ਉਚਾਈ-ਨਿਚਾਈ ਦਾ ਬੋਧ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਆਪ ਗੁਣਵਾਨ ਕੀਤੇ ਸਰਦਾਰ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਅ ਸਹਿਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗ੍ਰੰਥ 'ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ' ਵਿੱਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਸਨ, ਜੋ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਤਿਆਗ ਸਮੇਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਹਰਿਦਾਸ ਆਦਿ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਸਨ, ਜੋ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਹੀ ਉਤਾਰੇ ਅੱਗੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ

ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਉਹ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਕੱਢਣਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥ-ਰੂਪ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, ਕੋਰਾ ਝੂਠ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ 'ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ' ਵਰਗਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗ੍ਰੰਥ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਕਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਉਪਯੁਕਤ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਯਤਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲੱਭੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨਾਮ ਨਾਲ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਯੁਕਤੀ-ਹੀਣ ਅਬੌਧਿਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਾਇਆ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੀ ਕੋਰਾ ਝੂਠ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਪਾਪ-ਕਰਮ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਗ੍ਰੰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੀ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਪੰਕਤੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖ ਅਜਿਹਾ ਕਰਮ ਆਪੇ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਸੰਪਾਦਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 303 'ਚਰਿੱਤਰ ਉਪਾਖਿਆਨ' ਅਤੇ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ' ਦਾ ਪੂਰਬਾਰਧ ਮਿਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਤਰਾਰਧ ਅਥਵਾ 'ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ' ਨਾ ਮਿਲਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕੁਝ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਜਾਅਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਹਨ -

1 ਇਹ ਪੱਤਰ ਨਿੱਬ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਨਿੱਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ।

2 ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਵਿਜੋਗਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਸੰਯੋਗਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ।

3 ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਘੜਤਾ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

4 ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਅਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ।

5 ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

6 ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨਵਾਂ ਹੈ।

7 ਇਸ ਵਿੱਚ 303 ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁੱਲ ਚਰਿਤ੍ਰ 404 ਹਨ।

8 ਇਸ ਵਿਚ ਦੁੱਤ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰ ਕੇ 'ਚ੍ਰਿੱਤਰ' ਅਤੇ 'ਕਰਿਸਨ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਦੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਯੁਕਤੀਆਂ ਆਧਾਰਹੀਨ ਹਨ। ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗੇ 'ਖ਼ਾਸ ਦਸਖ਼ਤੀ ਪੱਤਰੇ', ਨਿੱਬ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਤਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਤ ਹਨ। ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਲਿਪੀ 'ਤੀਰ ਦੀ ਮੁਖੀ' ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਇਹ (ਖ਼ਾਸ ਦਸਖ਼ਤੀ) ਪੱਤਰੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਨਿੱਬ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।" ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਿੱਬ ਵਾਲੀ ਕਲਮ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪਰਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਬਣਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪੱਤਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਵੀ ਕੋਈ 4-5 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਨਿੱਬ ਵਾਲੀ ਕਲਮ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਯੁਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਟ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਜੋਗਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸਾਮਗਰੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ 'ਕਰਤਾਰਪੁਰੀ ਬੀੜ' ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੀਸਾਣੁ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਦਾ ਨੀਸਾਣੁ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਨੀਸਾਣ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਸੰਜੋਗਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਬਹੁਤ ਮਗਰਲਾ 4 ਫਰਵਰੀ 1862 ਈ. ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੰਜੋਗਾਤਮਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪਰਿਪੱਕ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ

ਜੁੜੀ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਂਛਿਤ ਸੁਘੜਤਾ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਅਜਿਹੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਦੁਵਿਧਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ ਕਿ ਅਗਲੇ ਸਾਹੇ ਇਹ ਤਰਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਬਣਤਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਛੱਡੀ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਲਿਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਉਤਰਾਂਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖ ਕਲਰਕ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਾਂ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੀ ਛਪਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਕੋਈ ਇਤਨੀ ਮਾੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵਿਦਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਔਖ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰਕ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਦਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਇਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ 'ਮਲਾਰ' ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ ਲਿਖਦਿਆਂ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਤਥ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧਿਕ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰ ਹੁਕਨਾਮਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਹੁਕਮਨਾਮੇ' ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ 66 ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਨਕਲੀ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਨਵੀਨ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਵੀ ਮੰਨਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਖੋਜ-ਕਸੌਟੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਕਾਲ ਦੇ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ (ਵੇਖੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ 8, 25, 27, 28, 29, 30 ਆਦਿ)। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਨੰਬਰ 33, 34, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 55, 56 ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਹਰ-ਹਾਲ ਜਾਅਲੀ ਦੱਸਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਖਰ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ

ਚਿੱਠੀ ਜਾਅਲੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਵਟ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਤਾ ਵੀ ਇਹ ਪੱਤਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਹੋ-ਜਿਹੀ ਹੈ ਸਾਡੀ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਯੁਕਤੀ-ਸੰਗਤ ਖੋਜ।

ਚਰਚਿਤ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ 303 ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪੱਤਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੱਤਰ-ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਜਿਤਨੀ ਬਾਣੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੇ ਇਹ ਪੱਤਰ ਨਕਲੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਚਰਿੱਤਰ ਉਤਨੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣੇ ਸਨ, ਜਿਤਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਰਿਸਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰ (ਚਰਿਤ੍ਰ) ਆਦਿ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਅੱਧੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਰਲੀਕਰਨ ਮਗਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਵੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ ਜਿਤਨੀਆਂ ਹੋਰ ਯੁਕਤੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਗਿਆਨੀ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਟੀਕੇ ਵਿੱਚ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਉਪਾਖਿਆਨ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਚਰਿਤਰ' ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਚਲਿਤਰ ਦੂਜਾ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ, ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਗੜ ਕੇ 'ਕਿਸ਼ਨ' ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧੇ ਰਾਰੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ। ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਗ੍ਰਸੈਣ ਨੂੰ ਉਗਰਸੈਣ, ਸ੍ਰੀਧਰ ਨੂੰ ਸਿਰੀਧਰ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ, ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪਰੇਮ ਚੰਦ, ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਨੂੰ ਬਿੰਦਰਾਬਨ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਨੂੰ ਪਰੀਤਮ ਦਾਸ ਆਦਿ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਾਅਲੀ ਹੈ? ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਦਾ ਅਸਤਿਤ੍ਵ ਹੀ ਪਾਪ ਦੇ ਪਾਸਾਰੇ ਦਾ ਮੂਲ-ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਦੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ', ਕਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ, ਕਦੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 6 ਵਰਗੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਅਸਤਿਤ੍ਵ ਦੀ ਖ਼ਬਰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਚਿੱਠੀ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਜੋ ਗਿ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ 'ਬਲਭ' ਨੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ 'ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ' ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਸੀ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਹ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ

ਬਾਣੀ', ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਦੇ ਕੇਵਲ 303 ਚਰਿਤ੍ਰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਾਅਲੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰ ਕੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤਿ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੇਵਕ ਪਰਮ ਗਿਆਨੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਕਲਨ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਕਲਨ 1713 ਈ. ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ।

'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਰੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਚੀਆਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਕਈ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਦੋ ਸੰਚੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਚਰਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਹਕਾਇਤਾਂ ਵਖ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਬਾਣੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰਾਂਕੋਟੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਅਖੰਡ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੰਚੀਆਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਜਾਣ। ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਨਾਭਾ' ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਿਸੇ ਭਰਮ ਵਿਚੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਨਿੰਦਿਤ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਬਹਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਉਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ?

ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਵਾਦ ਦੋ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ 'ਦਸਮ ਗੁਰੂ' ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੱਖ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਵੇ? ਕੀ ਇਸ ਬੀੜ ਦੀ ਜਿਲਦ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਚੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਰਚਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਚਲੀ ਸੀ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ? ਕੀ 'ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਅਤੇ 'ਚਰਿਤਰ ਉਪਾਖਿਆਨ' ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਜਾਂ ਇਕੋ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਚੱਲੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਕਿ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਮਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਵੱਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਵੀ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣਾ ਦਾ ਉਹ ਸ਼ੌਂਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਰਚੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲਿਖੇ ਉਹ ਜਨਮ ਸਾਖ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮੂਲ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਮੁੱਢਲੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੀ ਆਤਮਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕ੍ਰਿਯ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਈਸਾਈ ਧਰਮ-ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਇਸ ਕਦਰ ਇਕਮਿਕ ਸੀ, ਕਿ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਛੰਦ, ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਸ਼ੈਲੀ-ਬੋਲੀ ਆਦਿ ਉਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹਰ ਸਥਾਨ ਉਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਪਿੱਛੋਂ

ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਾਰਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਂ ਆਪ ਅਕਲਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ 1716 ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' ਗ੍ਰੰਥ ਉਤੇ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖੋ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ:

ਪ੍ਰਥਮੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਭਏ। ਅੰਗਦ ਅਮਰਦਾਸ ਪ੍ਰਗਟਏ।
ਤਿਹ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜਾਨੋ। ਅਰਜਨ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪਛਾਨੋ।
ਤਿਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਭਏ ਹਰਿ ਰਾਇ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਾਇ।
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ। ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਪੈ ਜਾਕੀ ਚਾਦਰ।

'ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਾਂਗ ਉਕਤ ਸਤਰਾਂ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਚੌਪਈ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਰਚੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਤੋਂ ਆਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨੌਂ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦਿ ਕਰ ਮਾਨਾ। ਅਮਰਦਾਸ ਅੰਗਦ ਪਹਿਚਾਨਾ।
ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਕਹਾਯੋ। ਸਾਧਨ ਲਖਾ ਮੂੜ੍ਹ ਨਹਿ ਪਾਯੋ।
ਰਾਮਦਾਸ ਹਰਿ ਸੋ ਮਿਲਿ ਗਏ। ਗੁਰਤਾ ਦੇਹ ਅਰਜੁਨਹਿ ਭਏ।
ਜਬ ਅਰਜੁਨ ਪ੍ਰਭ ਲੋਕਿ ਸਿਧਾਏ। ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਾਂ ਠਹਰਾਏ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ	**ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ**
ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮਹਿ ਸਾਕਾ।	ਅਟਲ ਕਰੀ ਕਲਿਜੁਗ ਮੈ ਸਾਖੀ।
ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਕਾ।	ਤਿਲਕ ਜਨੇਊ ਆ ਧਰਮਸਾਲਾ।
ਧਰਮ ਹੇਤਿ ਸਾਕਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ।	ਧਰਮ ਹੇਤਿ ਪ੍ਰਭੁ ਪੁਰਹਿ ਸਿਧਾਏ।
ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕ।	ਤੀਨ ਲੋਕ ਜੈ ਜੈ ਭਈ।
ਜਾਹਿ ਤਹਾ ਤੈ ਧਰਮ ਚਲਾਇ।	ਤੁਮ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੰਥ ਚਲਾਵੋ।
ਕੁਬੁਧਿ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ ਹਟਾਇ।	ਸੁਮਤਿ ਦੇਹ ਲੋਗਨ ਸਮਝਾਵੋ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਾਲੇ ਰਸਾਤਲ, ਅੜਿਲ, ਸਵਈਆ, ਸੋਰਠਾ, ਕਬਿਤ, ਛਪੈ, ਚੌਪਈ, ਝੂਲਨਾ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ, ਨਾਰਾਜ, ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ, ਮਧੁਭਾਰ ਆਦਿ ਛੰਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਨਿਹਕਲੰਕੀ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ 16 ਸਵਈਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਵਈਏ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਤੁਕ ਹੈ:

ਭਲੁ ਭਾਗ ਭਯਾ ਇਹ ਸੰਭਲ ਕੇ ਹਰਿ ਜੂ ਹਰਿਮੰਦਰਿ ਆਵਹਿਗੇ।

ਕਵੀ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੇ ਅੱਠ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਤੁਕ ਹੈ:

ਭਲ ਭਾਗ ਭਯਾ ਤੁਮ ਤਾਹਿ ਕਹੋ ਗੜ੍ਹ ਆਨੰਦ ਫੇਰਿ ਬਸਾਵਹਿਗੇ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਪ੍ਰਬਲ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ ਅਤੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10 (ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ), ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ੳ ਭੰਗਾਣੀ, ਨਾਦੌਨ ਜਾਂ ਹੁਸੈਨੀ ਯੁੱਧ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ (ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ) ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੋਵੇ।

ਅ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ੲ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਕ੍ਰਿਤ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ (ਸ੍ਰਜੀਵਨੀ) ਤੇ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ ....।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬ੍ਰਿਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰਲਗੱਡ ਹੈ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚੋਂ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਆਦਿ ਦੋਹਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰਲੇ-ਮਿਲੇ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨਿਰਣਯ' ਪੁਸਤਕ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰ ਕੇ 1966 ਵਿੱਚ ਛਪਵਾਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' 1967 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਨ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਦਲ ਲਏ। ਉਂਵ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਟੈਂਡ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੰਬੰਧੀ ਉਹ ਸੁਵਿਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਿਤ-ਅਨੁਚਿਤ ਦੋਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਦਰਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤ੍ਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ 'ਖਾਲਸਾ ਵਾਚ' ਲਿਖ ਕੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ' ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਭਰਮ-ਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ 'ਕਬਿਯੋ ਬਾਚ' ਸਿਰਲੇਖ ਕਵੀ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਸੈਨਾਪਤਿ ਨੇ ਜਦੋਂ 'ਖਾਲਸਾ ਵਾਚ' ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ ਬੇਨਤੀ' ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਿੱਖ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਿਅ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' ਵਿਚ ਯੁੱਧ-ਚਿਤ੍ਰਣ ਬਿਲਕੁਲ ਵੈਸਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿੱਚ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਿਮੇ ਹੋਏ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇਵੀ-ਪੂਜ ਸਾਕਤਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ:

ਆਨ ਜੋਗਨਿ ਖਰੀ, ਲਿਯੇ ਪਤ੍ਰ ਅਰੀ, ਕਰੋ ਭਰਪੂਰ ਰਣਜੀਤ ਪਯਾਰੇ।

....

ਗਿਧ ਮੰਡਲਾਤ ਅਰੁ ਨਾਚ ਨਾਰਦ ਕਰੈ, ਸੂਰ ਅਨਗਨਤ ਤਹਾਂ ਠੌਰ ਮਾਰੇ।
ਜੁਧ ਭਾਰੀ ਭਯੋ ਮਧਿ ਚਮਕਉਰ ਕੇ, ਕਿਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਐਸੇ ਅਪਾਰੇ।

ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਖੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਰੂਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਹੈ:

ਦੇਖਿ ਤਬੈ ਬਿਧਿ ਐਸੀ ਭਈ, ਰੁਤਿ ਫਾਗਨ ਜੋ ਮਾਨੋ ਖੇਲਨ ਆਯੋ।
ਲਾਗਤਿ ਸਾਂਗਨ ਤੇਗਨਿ ਤੀਰ, ਤੁਫੰਗਨ ਸ੍ਰੋਨ ਚਲਯੋ ਭਭਕਾਯੋ।
ਤਾਹਿ ਸਮੈ ਛਬਿ ਐਸੀ ਭਈ, ਮਾਨੋ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਕੋ ਰੰਗ ਬਨਾਯੋ।
ਬਾਗੋ ਬਨੋ ਜਿਹ ਕੇ ਗਲਿ ਲਾਲ, ਮਾਨੋ ਰੰਗਰੇਜ ਅਬੈ ਰੰਗ ਲਾਯੋ।

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਸੋਭਾ' ਵਾਂਗ ਹੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਅਸੀਮ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10 (ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ) ਉਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਜੀ ਨੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਅਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਗ੍ਰੰਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅੜਿਲ, ਚੌਪਈ, ਸਿਰਖੰਡੀ, ਸਵਈਏ, ਚਾਚਰੀ, ਛਪੈ, ਝੂਲਨਾ, ਭੁਜੰਗ, ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ, ਪਾਧੜੀ, ਮਧੁਭਾਰ, ਰਸਾਵਲ, ਸੋਰਠਾ ਆਦਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਛੰਦ ਕਵੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲਗੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਉਹ 'ਸਿਰਖੰਡੀ' ਛੰਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੋਮ-ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਅਰਦਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਦੇਵੀ-ਪੂਜਾ ਵਾਲੀ ਅਪਚ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਗੱਜੀ ਤੋਪ ਅਪਾਰੇ ਮਾਰੂ ਬੱਜਿਆ। ਧੂਅਰ ਭਯੋ ਗੁਬਾਰੇ ਕਿਲਕਨ ਕਾਲੀਆਂ।
ਨਜ਼ਰ ਨ ਆਵਨ ਪਯਾਰੇ ਵੈਰੀ ਆਪਣੇ। ਚੱਲਦੇ ਸੱਟ ਗੁਬਾਰੇ ਚਿਲਕਨ ਸੂਰਮੇ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੋ ਕਵਿ ਸੈਨਾਪਤਿ ਉਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਰੰਗਤ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗੌਤੀ, ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਧੁਜ, ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਪਾਨਿਜ, ਅਸਿਧਾਰੀ, ਅਸਿਪਾਨ,

ਕਾਲ ਆਦਿ ਨਾਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਹਨ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਗਨੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਹਕੀਕਤ ਇਹੋ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹੋ ਮਨਸਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਤਕ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਮੂਲ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲਿਖਿਆ ਕਚ-ਪਿਚ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਅੰਤਿਮ ਵਾਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। 'ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਤੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਣਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ 2 ਦਾ ਇਕ ਛੰਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਚਾਗੜਦੰ ਚਉਪੇ ਬਾਗੜਦੰ ਬੀਰੰ। ਮਾਗੜਦੰ ਮਾਰੇ ਤਨੰ ਤਿਛ ਤੀਰੰ।
ਗਾਗੜਦੰ ਗਜੇ ਸੁ ਬਜੇ ਗਹੀਰੈ। ਕਾਗੜਦੰ ਕਵੀਯਾਨ ਕਥੈ ਕਥੀਰੈ।
ਦਾਗੜਦੰ ਦਾਨੇ ਭਾਗੜਦੰ ਭਾਜੇ। ਗਾਗੜਦੰ ਗਾਜੀ ਜਾਗੜਦੰ ਗਾਜੇ।
ਦਾਗੜਦੰ ਛਉਹੀ ਛੁਰੇ ਪ੍ਰੋਛੜਾਕੇ। ਤਗੜਦੰ ਤੀਰੰ ਤੁਪਕੰ ਤੜਾਕੇ।

ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ 'ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਚਾਗੜਦੰ ਚੀਕੇ ਗਾਗੜਦੰ ਗੀਧੇ। ਭਾਗੜਦੰ ਭੂਤੰ ਬਾਗੜਦੰ ਬੀਰੰ।
ਜਾਗੜਦੰ ਜਾਗੇ ਹਾਗੜਦੰ ਹਰੀ ਚੰਦੰ। ਰਾਗੜਦੰ ਰਾਜਾ ਗਾਗੜਦੰ ਗਿਰਿੰਦੰ।
ਤਾਗੜਦੰ ਤੀਰੰ ਗਾਗੜਦੰ ਗਾਰਾ। ਬਾਗੜਦੰ ਬਾਜੀ ਤਾਸ ਬਿਦਾਰਾ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਕਵੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10 ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜੋਤਿ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਭੰਗਾਣੀ ਆਦਿ ਯੁੱਧ-ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤਿ-ਨਿੰਦਿਤ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਖੜਗ ਕੇਤ, ਅਸਿਧੁਜ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ-ਮੁਖ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਥ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਮੁਖ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਤੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਸੁੰਦਰ ਨਵੀਨ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਇਲਾਇ' ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਸੂਰਜ-ਦੇਵ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਾਸਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਪਾਲ, ਮੁਰਾਰੀ, ਬਿਸਨ, ਸ਼ਿਵ, ਸਾਰੰਗਧਰ, ਸਾਰੰਗਪਾਨਿ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਲਈ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗੌਤੀ, ਮਹਾਕਾਲ, ਅਸਿਧੁਜ, ਖੜਗ ਕੇਤੁ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ'

ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਲਈ ਆਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤ। ਕਵਿ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਭਗਤ ਜੋਗ ਦਿਨ ਰੈਨ ਕਮਾਵਤ। ਮਹਾਕਾਲ ਕਹਿ ਹ੍ਰਿਦੈ ਧਿਆਵਤ। (ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਸਤਿਕਾਰਤ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਮਹਾਕਾਲ ਦੇ ਅਰਥ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੀਤੇ ਹਨ) ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਮਹਾਕਾਲ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ-ਬੋਲੀ ਉਤੇ ਵੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਵੀ ਇਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ "ਹਾਥ ਜੋਰ ਸਿਰ ਨਾਇ ਕੈ" ਤਾਂ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚਿਤ ਵਿੱਚ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੀ ਤੁਕ 'ਠਾਢ ਭਯੋ ਮੈ ਜੋਰ ਕਰ ਬਚਨ ਕਹਾ ਸਿਰ ਨਾਇ' ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਪ੍ਰਭ ਜੂ ਹਮਰੀ ਰੱਛਾ ਕਰੀਐ। ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੈ ਹਮੈ ਉਬਰੀਐ' ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਚਰਿਤਰ ਉਪਾਖਿਆਨ' ਦੀ ਬਹੁ-ਪ੍ਰਚਲਿਤ 'ਕਬਯੋ ਵਾਚ ਚੌਪਈ' ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1769 ਈ. ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿਬਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ' ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੂਹ ਉਣਤਾਈਆਂ ਸਹਿਤ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਛਿਬਰ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਮਹਲਾ 10 ਲਿਖਦਾ ਹੈ। 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਜੋ ਕਿਛੁ ਲੇਖੁ ਲਿਖਿਓ ਬਿਧਨਾ ਸੋਈ ਪਾਈਅਤ ਮਿਸਰ ਜੂ! ਸੋਕ ਨਿਵਾਰੋ, ਸੇਵ ਕਰੀ ਇਹ ਹੀ ਕੀ ਭਾਵਤ ਅਉਰ ਕੀ ਸੇਵ ਸੁਹਾਤ ਨ ਜੀ ਕੋ, ਜੁਧ ਜਿਤੇ ਇਨ ਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਇਨ ਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁ ਦਾਨ ਕਰੇ, ਛਤ੍ਰੀ ਕੋ ਪੂਤ ਹੌਂ ਬਾਮਨ ਕੋ ਨਾਹਿ, ਪਾਪ ਸੰਬੂਹ ਬਿਨਾਸਨ ਕਉ ਕਲਿ ਕੀ ਅਵਤਾਰ ਕਹਾਵਹਿੰਗੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਬਲਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੋਥੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ (ਜੋ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ), ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਦੇ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋਣ, ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ ਹੋਣ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਖ਼ਰਚ ਕਰ ਕੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਹ

ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ: ਛੋਟਾ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਜਨਮੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇ ਧਾਮ। ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪਚਵੰਜਾ ਬਹੁਤ ਖਿਡਾਵੇ ਲਿਖਾਰੇ ਨਾਮ।

ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੀ ਪਿਆਰਾ। ਹਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਖਿਡਾਇਆ।
ਸਿਖਾਂ ਕੀਤੀ ਅਰਦਾਸ ਜੀ ਅਗਲੇ (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ) ਨਾਲਿ ਚਾਹੀਏ ਰਲਾਇਆ।
ਬਚਨ ਕੀਤਾ "ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਉਹ, ਏਹ ਅਸਾਡੀ ਖੇਡ ਹੈ"।
ਨਾਲ ਨ ਮਿਲਾਇਆ ਆਹਾ ਪਿਆਰਾ, ਕਉਨ ਜਾਣੈ ਭੇਦ।
ਸੋ ਦੋਨੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰ ਕਰਿ ਜਾਨੋ।
ਵਡਾ ਟਿਕਾ ਗੁਰੂ ਗੁਟਕੇ ਪੋਥੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਕਰਿ ਪਛਾਨੋ।

ਛਿਬਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਮਤ ਗ਼ਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ। ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਦਿਆਂ ਸੰਨ-ਸੰਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਉਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਿਖ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਰੁਚੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਇਸੇ ਧਾਰਨਾ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤਕ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬਹੁਤਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੇਖਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ-ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਨੀਤ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ। ਸੋ ਸੰਮਤ ਗਲਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਛਿਬਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਗਲਤ ਕਹਿਣਾ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇਸ ਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਅਨਿਆਂ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਕਰਤ੍ਰਿਤਵ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਪੂਰਬ ਕਾਲੀਨ ਜਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੱਤ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛਿਬਰ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦਾ ਸਮਾਂ 1755 ਸੰਮਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਛਿੱਬਰ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕਪੁੱਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚੋਂ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਉਂਵ ਉਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ 1755 ਤੱਕ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' 1745 ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। 'ਚਰਿਤਰ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ 1753 ਸੰਮਤ ਹੈ। 'ਰਾਮਾਵਤਾਰ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਮਤ 1755 ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ 'ਦੇਵੀ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਅਤੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ

ਨਾਟਕ' ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 1755 ਤਕ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ 1755 ਸੰਮਤ ਅਰਥਾਤ 1698 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਨਾ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਬਹੁਤਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਛਿੱਬਰ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਝੂਠ ਕਹਿਣਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਖੋਜ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਛਿਬਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

1800 ਈ. ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਰਚਿਤ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸਿਖ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥਾਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਦਿਆਂ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਗੁਰੂ-ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਸ਼ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥਾਕਾਰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਾਣੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਕਥਨ - "ਧਰਮ ਹੇਤ ਸੀਸ ਅਬ ਦੀਜੈ। ਜਿਵੂ ਤਿਲਕ ਕਲਜੁਗ ਰਖ ਲੀਜੈ" ਅਤੇ "ਕੀਆ ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ। ਜੰਵੂ ਤਿਲਕ ਕੀ ਰਾਖਾ"। ਇਹੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਇਤਨੇ ਆਤਮ-ਰਸ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਬਚਨ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। "ਠੀਕਰ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸ ਸਿਰ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਆ ਪਿਆਨ। ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨਾ ਕਿਨਹੂ ਆਨ' ਲਿਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10 ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਨੂੰ ਹਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਨਿਰਸੰਸੇ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਕੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਖ ਪੂਰਨ ਵਾਲੀ ਸਾਮਗਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਕੁਝ ਤਰਕਸ਼ੀਲਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਅਵਤਾਰੀ ਬਾਣੀ ਮੰਨ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਆਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸਾਮਗਰੀ ਨੂੰ ਸਵਾਰਥੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਤਕ ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਨੇ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਥੋਪ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਉਸਦੇ ਮੱਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ

ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ:

ਸਤਗੁਰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਕਹਿਓ ਬਖਾਨ। ਮੈ ਭਾਖਾ ਰਚੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਗਮ ਸੁਜਾਨ। ....
ਭਾਖਾ ਰਚੀ ਦਿਆਲ ਗੁਰ ਸਭ ਮਨ ਭਏ ਅਨੰਦ।

(ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਤੇ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦਿਤ ਹੋਏ ਸਨ, ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅੱਜ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਉਂ ਸੋਗ ਵਰਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)? ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ 'ਭੰਗੂ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਸਮੇਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਬਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਤੇਜ ਤੇਜ ਜੋ ਚੰਡੀ ਬਾਣੀ। ਸੋਊ ਪਾਹੁਲ ਕੇ ਮੱਧੈ ਠਾਣੀ। ਅਤੇ
ਔ ਅਨੰਦ ਰਹਿਰਾਸ ਜਪੱਯੋ। ਚੰਡੀ ਬਾਣੀ ਖੜੇ ਪੜ੍ਹਯੋ।

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ:

ਖਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ ਖਲ ਦਲ ਖੰਡੰ ਅਤਿ ਰਣ ਮੰਡੰ ਬਰਬੰਡੰ।

(ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ)।

ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ 'ਮਿਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ' ਕਿਸੇ ਆਸ਼ਿਕ ਦਾ ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਆਸ਼ਿਕਾਨਾ ਟੋਟਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੈਵੀ-ਇਸ਼ਕ ਪੂਰਨ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਸਨੇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਬਾਣੀਆਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਵੀ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਦੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਵੀ ਸ਼ੱਕੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁਚਿਤ ਉਲੇਖ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਮਝਦਾਰ ਸਦਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਗ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਹੈ ਕਿ ਰਹੁਰੀਤੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਦੇ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਜੀਵਿਤ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ 'ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਗਿਆਨ' ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਜੋ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ 'ਸਮ੍ਰਿਤੀ' (ਯਾਦਾਸ਼ਤ) ਰਾਹੀਂ ਸੁਰਜੀਤ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ

ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਰਹੁਰੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਉਸ ਰਹੁਰੀਤੀ ਦਾ ਇਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰਬਾਧ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿ 40-50 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰੁਕ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਰਮ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਲਦਾ ਹੈ?

ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ 160 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਵਿਧਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਵਿਆਪਕ ਸੰਮਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕੁਝ ਪਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

ਜੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਸਿੱਖ ਹੋਵੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਜਪ ਜੀ ਸੰਪੂਰਨ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਜਾਪੁ ਜੀ ਕਾ ਆਦਿ-ਅੰਤ ਕਾ ਏਕ-ਏਕ ਛੰਦ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਰਹਿਰਾਸ ਦੀ ਚੌਪਈ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਅੰਤ ਦੀ ਪਉੜੀ ਸਹਿਤ ਪੜ੍ਹੇ। .... ਅਥਵਾ ਦਸ ਸਵੈਯੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਕੇ ਪੜ੍ਹਨੇ।

ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 160 ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਮ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ ਆਦਿ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਸ਼ਾਇਦ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾ ਪਤਾ ਹੋਣ। ਦੂਜੀ ਉਦਾਹਰਨ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੈ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਜਲ ਮਧ ਆਨ ਮਿਠਾਈ ਪਾਈ।
ਤਿਹ ਮਧ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਗਡਾਇ। ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਖੀ ਕਰਦ ਧਾਰੇ ਦਾਇ।
ਦੋਹਰਾ - ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਤਿਨਾਮ ਰਹਿਓ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਉਚਾਰ।
ਅਕਾਲ ਅਕਾਲਹ ਜਾਪ ਕਰ ਤੇਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਜ ਧਾਰ।
ਚੌਪਈ - ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗੌਤੀ ਵਾਰ ਜੁ ਪੌੜੀ। ਪੜ੍ਹ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰ ਜੋੜੀ।
ਨੌਂ ਪਤਸ਼ਾਹੀਅਨ ਲਯੋ ਧਿਆਇ। ਅਬ ਦਸਮਨ ਪਰ ਹੋਈਂ ਸਹਾਇ।
ਬਹੁਤ ਸਵੱਯੇ ਬੱਤੀ ਉਚਾਰੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖੋਂ ਸਵਾਰੇ।
ਤੇਜ ਤੇਜ ਜੋ ਚੰਡੀ ਬਾਣੀ। ਸੋਊ ਪਾਹੁਲ ਏ ਮੱਧੈ ਠਾਣੀ।

(ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਸ ਨੇ 'ਖਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ ਖਲ ਦਲ ਖੰਡੰ' ਵਾਲਾ ਪੂਰਾ ਪਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ)।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭੰਗੂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ

ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਿਤ ਤੱਥ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਜਪੁ ਅਤੇ ਜਾਪੁ ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰਦਾ। 'ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗੌਤੀ ਵਾਰ ਜੁ ਪੌੜੀ' ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਦੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਰਤਨ ਸਿੰਘ 'ਭੰਗੂ' ਵੇਲੇ ਮਰਯਾਦਾ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ-ਬੋਲੀ, ਕਾਵਿ-ਰੂਪ, ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਸੰਮਤ ਆਦਿ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਿਆਣੇ ਇਹ ਵੀ ਤਰਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ੈਲੀ-ਬੋਲੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਕਰਤ੍ਰਿਤਵ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਮੰਨਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਵਈਆਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਰੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ-ਰਚਇਤਾ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੈ। ਫ਼ਰੀਦ, ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਹ ਪਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੇ:

ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਕਵਾਨ ਸੋ ਭੋਜਨ ਕਹੀਏ ਲੁਚੀ ਲੋਚਾ ਪੂਰੀ।
ਮਿਠਿਆਈ ਰਸ ਕਰਿ ਬੋਲੇ ਤਾ ਮਨੁ ਰਹੇ ਹਜੂਰੀ।
ਅੰਗ ਰੂਪੁ ਹਮਾਰਾ ਅਚਰਜੁ ਕਹੀਐ ਹਮਾਰੀ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤੀ।
ਠਉਰ ਹਮਾਰੀ ਓਹੀ ਕਹੀਐ ਜਹਾ ਦਿਨਿ ਅਰ ਨਾਹੀਂ ਰਾਤੀ।
ਮਾਈ ਹਮਾਰੀ ਮਨਸਾ ਹੋਤੀ ਤਿਸ ਕਾ ਮੂੰਡ ਮੁਡਾਇਆ।
ਦੁਰਮਤਿ ਹਮਾਰੀ ਦਾਦੀ ਕਹੀਏ ਤਿਸ ਕਾ ਕੰਨ ਛਿਦਾਇਆ।

ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ, ਚਾਲ, ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਹਥ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ 'ਦਸਮ

ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਇਕੋ ਸ਼ੈਲੀ, ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਛੰਦ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ 'ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ' ਅਤੇ 'ਦੇਵੀ ਰਚਿਤ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗ੍ਰੰਥ-ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਜੇ ਜੇ ਚਰਿਤ ਪੁਰਾਤਨ ਲਹੇ। ਤੇ ਤੇ ਅਬ ਚਹੀਅਤ ਹੈਂ ਕਹੇ।...
ਪ੍ਰਤਮੇ ਸਤਿਜੁਗ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਲਹਾ। ਪ੍ਰਥਮੈ ਦੇਬਿ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੋ ਕਹਾ। ...
ਪਹਿਲੇ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਬਨਾਯੋ ਨਖ ਸਿਖ ਤੇ ਕ੍ਰਮ ਭਾਖ ਸੁਨਾਯੋ।
ਛੋਰ ਕਥਾ ਤਬ ਪ੍ਰਥਮ ਸੁਨਾਈ। ਅਬ ਚਾਹਤ ਫਿਰਿ ਕਰੌ ਬਡਾਈ।

ਇਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਥਾਨ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਨੂੰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹੈ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਸਹਿਤ 'ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ' ਅਤੇ 'ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ' ਕੇਵਲ ਇਕ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ ਭੰਗਾਣੀ ਆਦਿ ਯੁਧਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ 'ਅਬ ਕਬਿ ਜਨਮ ਕਥਨੰ' ਅਤੇ 'ਕਬਿ ਬੰਸ ਵਰਣਨ' ਵਰਗੇ ਸਿਰਲੇਖ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦੇ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਉਸੇ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ੍ਵੈਜੀਵਨੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਕਬਿ' ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ 'ਠਾਢ ਭਯੋ ਮੈ ਜੋਰਿ ਕਰ', 'ਜੋ ਨਿਜ ਪ੍ਰਭ ਮੋ ਸੋ ਕਹਾ ਸੋ ਕਹਿ ਹੌ ਜਗ ਮਾਹਿ', 'ਮੁਰ ਪਿਤ ਪੂਰਨ ਕੀਅਸਿ ਪਯਾਨਾ' ਆਦਿ ਪਦਾਂ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ 'ਕਬਿ ਬਾਚ' ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ੍ਰ 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ' ਵੇਖ ਕੇ ਬਲਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਚੌਪਈ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਦੇਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਿਕ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਲਿਤ 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ ਚੌਪਈ' ਬਾਣੀ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ। 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 10 ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਮ ਨਾਲ ਅੰਧੇ ਹੋਏ ਰਾਜੇ ਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਕਾਮ-ਆਧਾਰਿਤ ਜੁਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਦ-ਬੁੱਧੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਬੁਧਿ ਵਾਚ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਸਬੁਧਿ ਵਾਚ' ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਰਥਕ ਵੱਖ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਕਬਿਯੋ ਬਾਚ' ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕਾਮਾਦਿਕ

ਵੈਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸੇਵਕ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਰਬ-ਭਾਂਤ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ"। ਇਸ 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ' ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਕਵੀ ਕੋਲ ਸੇਵਕ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਮਾਤ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਹਮਾਰੇ ਤਾਰੀਅਹਿ' ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰਾਮਾਵਤਾਰ' 1755 ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਥਾਵਾਂ 1753 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕੈਕੇਈ ਦੇ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ 'ਰਾਮਾਵਤਾਰ' ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਹੈ:

ਕਹੀ ਨਾਟਕ ਮਧ ਰੁ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਥਾ। ਜਸ ਦੀਨ ਸੁਰੇਸ ਨਰੇਸ ਜਥਾ।

ਇਥੇ 'ਚਰਿਤ੍ਰ ਕਥਾ' ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਵੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਰਿਤਰ 102 ਵਿਚ ਕੈਕੇਈ ਦੁਆਰਾ ਦਸ਼ਰਥ ਤੋਂ ਵਰ ਲੈਣ ਦੀ ਇਹ ਕਥਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ 'ਰਾਮਾਵਤਾਰ' ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਥਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੂਜੀ ਜਗਹ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਦੀ ਰਾਸ ਲੀਲਾ ਵਿੱਚ ਆਈ ਕਥਾ ਦਾ ਸੰਕੇਤ 'ਚਰਿਤਰ' ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਕਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' 1745 ਭਾਵ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਵਿੱਚ 'ਸਬੁਧਿ' ਵਾਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਜਰਾਸੰਧ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਮੰਤ੍ਰੀ 'ਸੁਮਤਿ' ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਵੀ ਚਿਤ੍ਰਣ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੋ ਜਿਹਾ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਅਤੇ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਵਿੱਚ ਹੈ। 'ਮੇਰੁ ਕਰੋ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਮੁਹਿ ਜਾਹਿ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਨ ਦੂਸਰ ਤੋਸੌਂ' ਚਾਰ ਪਦਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ 'ਮੇਰੁ ਕਿਯੋ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਮੁਹਿ ਜਾਹਿ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਨ ਦੂਸਰ ਤੋਸੌਂ' ਲਿਖ ਕੇ 'ਚਰਿਤੋਪਾਖਿਆਨ' ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੀ ਚਰਿੱਤਰ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਰਚਾਇਤਾ ਹੈ।

'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਨਾਮ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁਝ ਪਦਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਨਿਰਗੁਣ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੈ, ਪਰ ਅਗਲੀ ਬਾਣੀ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਸ੍ਰੀ ਕਾਲ ਜੀ ਕੀ ਉਸਤਤਿ' ਦੀ

ਸੂਚਨਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਰਗੁਣੀ ਕੌਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਪਰ 'ਕਾਲ ਜੀ ਕੀ ਉਸਤਤਿ' ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਰਣਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ 'ਸਰਗੁਣ-ਨਿਰਗੁਣ' ਅਸਤਿਤ੍ਵ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬਾਕੀ ਬਾਣੀਆਂ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਝੂਠਾ ਅਤੇ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਕਾਲ ਸਰੂਪ ਦੀ ਅਕਾਲ ਉਤੇ ਉਤਮਤਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਛਾ ਹਮਨੈ। ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੀ ਰਛਿਆ ਹਮਨੈ।
ਸਰਬ ਕਾਲ ਜੀ ਦੀ ਰਛਿਆ ਹਮਨੈ। ਸਰਬ ਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਸਦਾ ਰਛਿਆ ਹਮਨੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 'ਸਰਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸੰਗਮ ਹੈ। ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ 'ਸਰਗੁਣ' ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ 'ਕਾਲ' ਜਾਂ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦੇ ਨਿਸ਼ੇਧ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਪੰਗ ਕਰਨਾ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ. ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਕਾਲਾ ਅਫਗਾਨਾ ਸਾਰੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੋ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸਿਖੀ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਸਰੂਪ ਨੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ' ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਪੰਥਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਨਿਕੰਮੀ ਜਿਹੀ ਜਮਾਤ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੋ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਅਤੇ 'ਮਹਾਂਕਾਲ' ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ? ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਮਹਾਂਕਾਲ ' ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ: "ਕਾਲ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਕਾਲ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਮੇਰਾ ਵਾਸਤਾ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਂਕਾਲ ਦਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਮੰਨਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਐਸੇ-ਐਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜਿਸ ਅਬੋਧਿਕਤਾ ਵੱਲ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ) ਇਕ ਪ੍ਰਲੈਅਕਾਰੀ ਰੂਪ ਮਹਾਕਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ-ਮੁੰਡ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਵ-ਆਸਣ ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿਤਾ ਦੀ ਭਸਮ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਪੱਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਸ਼ਿਵ (ਮਹਾਕਾਲ) ਅਤੇ ਮਹਾਕਾਲੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਂਖਯ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਪੁਰੁਸ਼-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ

ਹੈ। 'ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਪੁਰਾਣ' (ਮੰਤ੍ਰ ੭-੮) ਵਿੱਚ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ, ਮਾਇਆ, ਪ੍ਰਧਾਨ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਅਜਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।" ਸਾਂਖਯ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰੁਸ਼ ਅਕ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਭ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਅਕ੍ਰਿਅਤਾ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇਵੀ ਦਾ ਪੈਰ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਜਾਂ 'ਮਹਾਕਾਲ' ਅਤਿ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ। 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਵਿੱਚ 'ਬਾਲਾ' (ਅਰਥਾਤ ਦੇਵੀ) ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ 'ਮਹਾਂਕਾਲ' ਤੋਂ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਮਹਾਂਕਾਲ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਮੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰਵਥਾ ਭਿੰਨ ਹੈ।

'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ: ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਜੋਤਿ ਵਾਲਾ, ਅਜਨਮਾ, ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਸਵਾਮੀ, ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ, ਨਿਰਾਕਾਰ, ਨਿੱਤ, ਅਰੂਪ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ-ਮੁਕਤ, ਸ਼ਕਤੀ-ਮੂਲ, ਖੜਗਧਾਰੀ, ਨਿਰਵਿਕਾਰ, ਨਿਰਲੇਪ, ਰੰਗ-ਰਹਿਤ, ਰਾਗ-ਰਹਿਤ, ਅਪਾਰ, ਅਭੇਖ, ਅਨਾਮ, ਅਠਾਮ, ਪਰਮ-ਜੋਤਿ, ਦ੍ਵੈਸ਼-ਮੁਕਤ, ਭੇਖ-ਰਹਿਤ, ਮਹਾ ਜੋਗੀ, ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ, ਅਜੈ, ਅਭੈ, ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ, ਅਲੇਖ, ਅਨੀਲ, ਅਨਾਦਿ, ਅਪਰੰਪਰ, ਵਿਵਾਦ-ਰਹਿਤ, ਸਭਾ ਦਾ ਆਦਿ, ਅਨੰਤ, ਮਹਾਨ, ਛਲ-ਰਹਿਤ, ਮੋਹ-ਰਹਿਤ, ਕਾਮ-ਰਹਿਤ, ਕ੍ਰੋਧ-ਰਹਿਤ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼, ਪੁਨੀਤ, ਪੁਰਾਤਨ, ਸਰਬ ਕਾਲੀ, ਸਦਾ ਨਵੀਨ, ਪਰਮ ਸਹਾਇਕ, ਨਿਪੁੰਨ, ਦੇਵਾਨ-ਦੇਵ, ਰਾਜਾਨ-ਰਾਜ, ਆਧਾਰ-ਰਹਿਤ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼, ਪੁਨੀਤ, ਪੁਰਾਤਨ, ਸਰਬ ਕਾਲੀ, ਸਦਾ ਨਵੀਨ, ਪਰਮ ਸਹਾਇਕ, ਨਿਪੁੰਨ, ਦੇਵਾਨ-ਦੇਵ, ਰਾਜਾਨ-ਰਾਜ, ਆਧਾਰ-ਰਹਿਤ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ, ਨਰ-ਨਾਰੀ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ, ਦੇਵ ਅਤੇ ਦੈਤ ਵਿਚ ਇਕਸਮਾਨ ਵਿਦਮਾਨ, ਅਨੇਕ ਰੂਪਧਾਰੀ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਮਿਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ, ਅਭੇਦ, ਅਛੇਦ, ਮਹਾਨਾਥ, ਨਾ ਬੁੱਢਾ, ਨਾ ਜਵਾਨ, ਨਾ ਬੱਚਾ, ਨਾ ਰੰਕ, ਨਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਇਸੇ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦਾ ਇਕ ਯੁਧਮਈ ਸਰੂਪ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾ-ਮੰਤ੍ਰ, ਕਾਲਾਂ ਦਾ ਮਹਾਕਾਲ, ਧਨੁਖਧਾਰੀ, ਭਿਆਨਕ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸੁਸਜਿਤ, ਮਹਾ ਤੇਜੱਸਵੀ, ਮਹਾਦਾੜ੍ਹ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਬਣ (ਭਾਵ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ) ਵਾਲਾ ਹੈ। ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਰਮੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦਾ ਡਮਰੂ ਡਮ-ਡਮ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਾਲੇ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਛਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਪੰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ

ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਨ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਫ਼ੈਦ ਵਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੋਕ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਰੂਪ ਅਕਾਲੀ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦਾ ਗੌਰਵ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਕਾਲ ਹਾ-ਹਾ ਹੂ-ਹੂ ਕਰ ਕੇ ਹੱਸਦਾ ਹੈ। (ਮਹਾਕਾਲ ਦਾ ਇਹ ਹਾਸਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਚਾਅ-ਸਹਿਤ ਵੇਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ। ਸੂਰਬੀਰ ਲੋਕ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਯੁਧ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਨਿਰਲੇਪ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਮੁਹਸਿਨ ਫ਼ਾਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।) ਮਹਾਕਾਲ ਦੇ ਅਸਤ੍ਰ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਸੰਖ ਵਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਘੰਟੇ ਵਜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਹਾਂਨਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਗਰਜ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਖਾਣੀਆਂ, ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ, ਚਾਰ ਵੇਦ, ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ, ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦੈਤ, ਰਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿਰਜੇ ਹਨ। ਉਹੋ ਸਭ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਕਾਲ' ਦੇ ਇਸ ਚਿਤਰਣ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਦੈਵੀ ਸੁਰਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਕੋਪ ਤੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ-ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਬਚਨ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ।

ਸਰਬ ਕਾਲ ਸਭ ਸਾਧ ਉਬਾਰੇ। ਦੁਖ ਦੈ ਕੈ ਦੋਖੀ ਸਭ ਮਾਰੇ।

ਉਪਰ ਵਰਣਿਤ 'ਮਹਾਕਾਲ' ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਉਛਾਲ ਕੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਥੱਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹਕੀਕਤਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਇਹ ਸਰੂਪ 'ਜਾਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸਥੂਲਤਾ ਸਹਿਤ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦੀ ਸੰਖਿਪਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਗਲ ਬਹਤੁ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

1 ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਰਮ ਕਾਲ, ਸਰਬ ਕਾਲ, ਕਾਲਾਨ ਕਾਲ, ਕਾਲ ਕਾਲੇ ਆਦਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਲਾਨ ਕਾਲ ਹੀ ਮਹਾਕਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

2 ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਹਾਕਾਲ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਲੈਅਕਾਰੀ ਹੈ। ਸਰਬ ਸੋਖੰ, ਸਰਬ ਥਾਪੇ, ਸਰਬ ਘਾਲਕ, ਸਰਬ ਕੋ ਪੁਨਿ ਕਾਲ, ਦੁਸ਼ਟ ਭੰਜਨ, ਸਰਬ ਭੰਜਨ, ਸਰਬੰ ਕਲੀ, ਸਰਬੰ ਦਲੀ, ਸਰਬਤ੍ਰ ਹੰਤਾ, ਸਰਬੰ ਹਰਤਾ, ਸਰਬ ਨਾਸਿਯ, ਹਰਤਾ ਹਰਿ, ਸਮਸਤੁਲ ਪ੍ਰਣਾਸੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

3 ਉਹ ਮਹਾਂਕਾਲ ਵੈਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਗਨੀਮੁਲ ਸਿਕਸਤੇ, ਹਰੀਫੁਲ ਸ਼ਿਕੰਨ, ਕਲੰਕੰ ਪ੍ਰਣਾਸ, ਖਲਖੰਡ ਖਿਆਲ, ਅਰਿ ਘਾਲਯ, ਖਲ ਖੰਡਨ, ਖਲ ਘਾਇਕ, ਅਰਿ ਗੰਜਨ, ਰਿਪੁ ਤਾਪਨ, ਕੁਕਰਮੰ ਪ੍ਰਣਾਸੀ, ਸਤ੍ਰੂੰ ਪ੍ਰਣਾਸੀ, ਗਜਾਇਕ ਗਨੀਮੇ, ਦੁਕਾਲੰ ਪ੍ਰਣਾਸੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4 ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਤ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਕਲਿ ਕਾਰਣ' ਅਤੇ 'ਕਲਹ ਕਰਤਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਕੀ' ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਆਇਆ 'ਸਰਿਜੇ ਦਾਨੌਂ ਦੇਵਤੇ ਤਿਨ ਅੰਦਰਿ ਬਾਦੁ ਰਚਾਇਆ' ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।

5 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਏ ਜਗ ਮਾਤਾ, ਮਾਇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੇਵੀ-ਪੂਜਾ ਦੀ ਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਿਆਂ 'ਨਮੋ ਲੋਕ ਮਾਤਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 'ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਤੂੰਹੈ ਮੇਰਾ ਮਾਤਾ' ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਮੰਨਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਦੁਬਿਧਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਾਲਿਕ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਪੁਰੁਸ਼ ਤੱਤ ਅਕਾਲ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਕਾਲ-ਅਧੀਨ ਹੈ। ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਵੀ ਜਾਂ ਮਾਤ੍ਰੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪੁਰੁਸ਼ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਅਸਤ੍ਰਿਤ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸੋ ਕਾਲ-ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਜੋ ਪੁਰੁਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਕਹਿਣਾ ਨਾ ਕੋਈ ਅਨਰਥ ਹੈ, ਨਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਮ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਰਗੁਣ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਮਾਤਾ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

7 ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਨੂੰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਪ੍ਰੇਤ-ਆਤਮਾਵਾਂ ਦਾ ਦੇਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਤ, ਅਪ੍ਰੇਤ ਆਦਿ ਦਾ ਦੇਵ ਕਹਿ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ- ਨਮੋ ਪ੍ਰੇਤ ਅਪ੍ਰੇਤ ਦੇਵੇ ਸੁਧਰਮੇ।

8 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰ ਅਤੇ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ - ਨਮੋ ਜੰਤ੍ਰ ਜੰਤ੍ਰੰ। ਨਮੋ ਤੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ। ....ਨਮੋ ਸਰਬ ਜੰਤ੍ਰੰ। ਨਮੋ ਸਰਬ ਮੰਤ੍ਰੰ।

9 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪਰਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਿਰਫ਼ ਦੈਵੀ-ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਪਰ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦਾ ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਬੁਰਾਈਆਂ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹਨ? ਸਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਦਾ ਮੂਲ 'ਸ਼ੈਤਾਨ' ਨੂੰ

ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਇਕੋ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸਦੀ ਬੁਰਾਈ ਵੀ ਪਰਮ-ਸੱਤ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਰਮ-ਨਿਰਲੇਪ ਅਪਰੰਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ 'ਨਮੋ ਜੀਵ ਜੀਵੇ' ਵਾਲੀ ਕੁਦਰਤ-ਨੇੜਤਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਦੀ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤਿ ਨਿਕਟ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਕਰਮ ਅੰਦਰ ਵਿਦਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਚਾਈ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਲੀਨਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਧਿਰ ਦਾ ਦ੍ਵੈਤ ਅਤੇ ਦ੍ਵੈਸ਼-ਭਰਪੂਰ ਚਿੰਤਨ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਮ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਤਨੀ ਨਿਚਾਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਚਾਨਣ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅੰਧੇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਮ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਯੁਕਤੀ-ਸੰਗਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਉਹ ਸਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ 'ਸ਼ੈਤਾਨ' ਵਰਗੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਲੈਣ। ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਬੌਧਿਕ ਕਸਰਤ ਦੇ ਉਲਟ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਅਦ੍ਵੈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹਨੇਰੇ ਅਤੇ ਚਾਨਣ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਕੁਕਰਮ ਵਿਚ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ- ਨਮੋ ਅੰਧਕਾਰੇ ਨਮੋ ਤੇਜ ਤੇਜੇ। .... ਨਮੋ ਨਿਤ ਨਾਰਾਇਣੇ ਕ੍ਰੂਰ ਕਰਮੇ। ਅੰਤਿਮ ਪਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰੂਰ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰੂਰ ਕਰਮ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

10 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ 'ਨਿਰਵੈਰ' ਸਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਦਿਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਪਖ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਵਾਲਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 'ਜਾਪੁ' ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਅਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਗਜਾਇਬ ਗਨੀਮੇ (ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹੁਣ ਵਾਲਾ), ਰਿਪੁਤਾਪਨ (ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ), ਅਰਿਆਲਯ (ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ ਹਰੀਫੁਲ ਸ਼ਿਕੰਨ (ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਹੈ। 'ਗਨੀਮੁਲ ਖਿਰਾਜ' ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਅਗੰਜਲ ਗਨੀਮ' ਹੋਣ ਕਰ

ਕੇ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਹੈ।

11 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਰੋਗ-ਵਿਨਾਸ਼ਕ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਉਹ ਰੋਗ ਰੂਪ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ 'ਰੋਗ ਰੂਪੇ' ਅਤੇ 'ਸਰਬ ਰੋਗੇ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇੰਞ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿੱਚ ਮਹਾਕਾਲ ਦਾ ਜੋ ਸਰੂਪ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਵਾਸਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਨਿੰਦਨੀਯ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਧਾਰ 'ਜਾਪੁ' ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਤਿਆਗਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਦਾ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਅਤੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਖੋਖਲਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਸਰਬ-ਭਾਂਤ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ।

ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਵਰਗੇ ਕਈ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦੇ 201 ਤੋਂ 230 ਤੱਕ (30) ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਬਾਣੀ ਦਸ਼ਮੇਸ਼-ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ) ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੇ 'ਜਾਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਸਰਗੁਣ-ਸਥੂਲਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਥੂਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਪਰੰਪਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੋ 'ਜਾਪੁ' ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਉਂਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਥੂਲਤਾ ਦੇ ਹਰ ਅੰਗ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਪਦ ਵਿਚ ਉਹ ਅਕਾਲ ਸਰੂਪ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦੀ ਉਤਮਤਾ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ 'ਸਰਬ ਲੋਹ' ਦੀ ਸਥੂਲਤਾ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੋ ਕੇ 'ਮਹਾਂਕਾਲ' ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਹਲਾ ਪਿਆ ਦਿੱਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਮਹਾਂਕਾਲ' ਦੀਆਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੁਚਿਤ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਾ ਵੀ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚਬਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਹੈ:

ਕਲਾ ਕੇ ਬਨਾਇ ਸਭੈ ਕਾਲ ਹੀ ਚਬਾਹਿੰਗੇ।

ਉਹ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ 'ਮਹਾਂਕਾਲ' ਹੈ, ਜੋ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਅਘਉ ਡੰਡਣ ਦੁਸਟ ਖੰਡਣ ਕਾਲ ਹੂੰ ਕੇ ਕਾਲ। ....

ਦੁਸਟ ਦੰਡਣ ਪੁਸਟ ਖੰਡਣ ਆਦਿ ਦੇਵ ਅਖੰਡ।

ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਲਈ ਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਸਰਬ ਖੰਡਣ ਦਰਬ ਦੰਡਣ ਸਰਬ ਕੇ ਨਿਜ ਭਾਮ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਹਾਂਬਲੀ ਬਣ ਕੇ ਬਾਗ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੇ ਪਰਮ-ਪਾਤਰ ਮਹਾਂਦੇਵ ਵਰਗਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਮਹਾਸੁਰ ਹੁਇ ਕੈ ਮਾਰਤ ਮਵਾਸਨ ਕੌ ਕਹੂੰ ਮਹਾਦੇਵ ਦੇਵਤਾਨ ਕੇ ਸਮਾਨ ਹੋ।

ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਮਹਾਂਕਾਲ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੀਆਂ ਮਾਮੂਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕ ਇਸ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਭੱਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਸਰਵ-ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਵ (ਮਹਾਕਾਲ) ਵਾਂਗ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਤੋਂ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਹੋਈ ਧਰਤੀ, ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਦੇ ਹਨ:

ਜੈ ਜੰਪਹਿ ਜੁਗਣ ਜੂਹ ਜੁਅੰ। ਭੈ ਕੰਪਹਿ ਮੇਰੁ ਪਯਾਲ ਭੂਅੰ।

'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਆਦਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਯੁਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਾ-ਹਾ ਹੂ-ਹੂ ਕਰ ਕੇ ਗੱਜਦੇ ਮਹਾਂਕਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ-ਦਿਲ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਾਂਬਾ ਛੇੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਲੋਂ ਸਭ ਦੇ ਕੰਨ ਬੰਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਵਿਦਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦੈਤ-ਵਾਣੀ ਵਲ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬਾਣੀ ਵੀ ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਥ-ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹਾ-ਹਾ ਹੂ-ਹੂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਆਪ ਹੀ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਦੇਵ ਬਿਦਯਾ ਕਹੂੰ ਦੈਤ ਬਾਨੀ। ਕਹੂੰ ਜਛ ਗੰਧ੍ਰਬ ਕਿੰਨਰ ਕਹਾਨੀ।
(ਅਰਥਾਤ ਕਿਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਹੋ। ਕਿਤੇ ਤੁਸੀਂ ਯਕਸ਼ {ਤੁਛ ਦੇਵਤਾ}, ਗੰਧਰਬ, ਕਿੰਨਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਹੋ।)

ਕਹੂੰ ਮਦ੍ਰ ਬਾਨੀ ਕਹੂੰ ਛਦ੍ਰ ਸਰੂਪੰ

(ਅਰਥਾਤ ਕਿਤੇ ਮੰਗਲਮਈ ਬੋਲ ਹੋ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੋ।)

'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਦਿਕ ਕਾਮੁਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਨੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕੁ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ

ਤਸਵੀਰ ਵਿਗਾੜਨ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਿੰਦਨੀਯ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਕਾਮੁਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਬੇਦ ਬਿਦਯਾ ਕਹੂੰ ਬਿਓਮ ਬਾਨੀ। ਕਹੂੰ ਕੋਕ ਕੀ ਕਾਬਿ ਕਥੈ ਕਹਾਨੀ।

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕੇਵਲ ਸਦ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੁਰ-ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਭੀ ਉਹ ਆਪ ਹੈ:

ਕਤਹੂੰ ਬਿਚਾਰ ਅਬਿਚਾਰ ਕੋ ਬਿਚਾਰਤ ਹੋ

ਜਿਸ ਰੂਪ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਰਤਾ ਕੁ ਝਲਕ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚੋਂ ਵੇਖ-ਸੁਣ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਭੜਕ ਪੈਣ ਦਾ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿਚ ਉਸ ਸੁੰਦਰ-ਯੌਵਨ ਦਾ ਜਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ:

ਜੋਬਨ ਕੇ ਜਾਲ ਹੋ ਕਿ ਕਾਲ ਹੂੰ ਕੇ ਕਾਲ ਹੋ
ਕਿ ਸਤ੍ਰਨ ਕੇ ਸੂਲ ਹੋ ਕਿ ਮਿਤ੍ਰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ।

'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਮੌਜ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਅੰਗ ਕੇ ਰੰਗ ਕੇ ਸੰਗਿ ਦੇਖੇ। ਕਹੂੰ ਜੰਗ ਕੇ ਰੰਗ ਕੇ ਰੰਗ ਪੇਖੇ।

ਨਿਜ ਨਾਰੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਰ-ਨਾਰੀ ਦਾ ਸੰਗ, ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਨਿਜ ਨਾਰਿ ਪਰਨਾਰਿ ਕੇ ਨਿਕੇਤ ਹੋ।

ਜੇ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਰਮ-ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਨੌਜਵਾਨ (ਛੈਲਾ ਭਾਰੀ) ਹੋ ਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ (ਸੋਹਣੇ ਸਜੇ) ਪਲੰਘ ਉਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਅਕਲੰਕ ਕਹੂੰ ਮਾਰੁਤ ਮਯੰਕ, ਕਹੂੰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਯੰਕ ਕਹੂੰ ਸੁਧਤਾ ਕੀ ਸਾਰ ਹੋ।

ਉਹ ਸਤਿ-ਸਰੂਪ, ਨਿਹਕਲੰਕ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ-ਮੂਲ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਵਾਦੀ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਸ਼-ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਦੇਵ ਧਰਮ ਕਹੂੰ ਸਾਧਨਾ ਕੇ ਕਰਮ,
ਕਹੂੰ ਕੁਤਸਤਿ ਕੁਕਰਮ ਕਹੂੰ ਧਰਮ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋ।

ਜੋਗ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘਨਿਸ਼ਠ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦਿ ਅਵਤਾਰੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਗੋਪੀਆਂ ਆਦਿ ਤੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜੋਗੀ ਪਦ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਤਾਪ ਕੇ ਅਤਾਪ ਕਹੂੰ ਜੋਗ ਤੇ ਡਿਗਤ ਹੋ।

ਉਹ ਨੀਤੀ ਵੀ ਆਪ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੀਤੀ ਵੀ ਆਪ:

ਕਹੂੰ ਨੀਤੀ ਅਉ ਅਨੀਤਿ ਕਹੂੰ ਜ੍ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਗਤ ਹੋ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ, ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਹੁਤ ਨਿਰਬਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਛਲ-ਰੂਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਛਕਵਾਰੀ ਕਹੂੰ ਛਲ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋ:

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਗਿਆਨ-ਭਰਪੂਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ 'ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਕੂਰਤਾ ਨਾਲ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਮਦਿਰਾਪਾਨ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਤਹੂੰ ਪਯੂਖ ਹੁਇ ਕੈ ਪੀਵਤ ਪਿਵਾਵਤ ਹੋ

ਕਤਹੂੰ ਮਯੂਖ ਊਖ ਕਹੂੰ ਮਦਿ ਪਾਨ ਹੋ।

'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਦ 'ਛਤ੍ਰੀ ਕੋ ਪੂਤ ਹੌਂ ਬਾਮ੍ਹਨ ਕੋ ਨਹਿ ਕੈ ਤਪੁ ਆਵਤ ਹੋ ਜੁ ਕਰੋਂ' ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਭਰਪੂਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੇ ਮਨਮਤੀ ਝਲਕਾਰੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਜੁਝਾਰੂ ਛਤ੍ਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਆਪ ਭੀ ਜੂਝ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਇਹ ਸੁਝਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦਾ 'ਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਮਰਣਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ 'ਅਕਾਲ' ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲੋਂ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਪਦ ਧਿਆਨ ਦੇਣਯੋਗ ਹੈ:

ਕਤਹੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਹੁਇ ਕੈ ਸਾਧਨ ਸਿਲਾਹਨ ਕੌ,

ਕਹੂੰ ਛਤ੍ਰੀ ਹੁਇ ਕੈ ਅਰਿ ਮਾਰਤ ਮਰਤ ਹੋ।

ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਮਹਾਕਾਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭੂਤਾਂ-ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਜਛ ਗੰਧ੍ਰਬ ਉਰਗ ਕਹੂੰ ਬਿਦਿਆਧਰ,

ਕਹੂੰ ਭਏ ਕਿੰਨਰ ਪਿਸਾਚ ਕਹੂੰ ਪ੍ਰੇਤ ਹੋ।

'ਦੇਵੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਮਨਮਤੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਚੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਲਾਵਟ ਭਰਪੂਰ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਦੇ ਇਹ ਪਦ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਹੂੰ ਦੇਵਬਾਨੀ ਕਹੂੰ ਸਾਰਦਾ ਭਵਾਨੀ,
ਕਹੂੰ ਮੰਗਲਾ ਮ੍ਰਿੜਾਨੀ ਕਹੂੰ ਸਿਆਮ ਕਹੂੰ ਸੇਤ ਹੋ।
(ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਦ 201 ਤੋਂ 230 ਤਕ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਨਿੰਦਿਤ ਪਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ)।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਾਪੁ' ਅਤੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਮਹਾਕਾਲ' ਦੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਅਤੇ ਕਰਮ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਤ ਆਦਿ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਪੰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਮਾਤ੍ਰੀ ਸਰੂਪ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵੀ-ਪੂਜਕਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਕਹਿ ਕੇ ਭੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਹੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਇਕੋ ਵਿਚਾਰ-ਸੂਤ੍ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕਹੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵੀ ਰੱਦ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ੯ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵਰਗ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮਿੱਤਰ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੇ ਹਰ ਕੀਮਤੀ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ, ਬਲਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟੀਆ, ਬੁਜ਼ਦਿਲ, ਬੇਮੁੱਖ ਅਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਭੱਦਾ ਗਾਹਲਾਂ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨ ਭਰਿਆ ਬਦਸੂਰਤ ਬੇਦਾਵਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਬਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਘੋਰ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਆਧਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖੀ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਖੋਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅੱਜ ਦੀ 'ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ' ਵਾਲੀ ਹਉਮੈ-ਗ੍ਰਸਤ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਮਲ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਰ ਗੁਰੂ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਢਾਲ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਧੂਹ ਕੇ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਬੁਧੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਅਵੈਦਿਕ, ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਮੱਤਾਂ ਦੀ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਦੇ

ਨਿਕੰਮੇਪਨ ਵਿਚੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਥਾਪੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਉਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਸਫੁਟਿਤ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੀ ਤੰਗ-ਦਿਲ ਸੋਚ ਨੂੰ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਣ:

ਧਨਿ ਧੰਨਿ ਓ ਰਾਮ ਬੇਨੁ ਬਾਜੈ ॥ ਮਧੁਰ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਅਨਹਤ ਗਾਜੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਮੇਘਾ ਰੋਮਾਵਲੀ ॥ ਧਨਿ ਧਨਿ ਕ੍ਰਿਸਨ ਓਢੈ ਕਾਂਬਲੀ ॥੧॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਤੂ ਮਾਤਾ ਦੇਵਕੀ ॥ ਜਿਹ ਗ੍ਰਿਹ ਰਮਈਆ ਕਵਲਾਪਤੀ ॥੨॥
ਧਨਿ ਧਨਿ ਬਨ ਖੰਡ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨਾ॥ ਜਹ ਖੇਲੈ ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਨਾ ॥੩॥
ਬੇਨੁ ਬਜਾਵੈ ਗੋਧਨੁ ਚਰੈ॥ ਨਾਮੇ ਕਾ ਸੁਆਮੀ ਆਨਦ ਕਰੈ॥੪॥੧॥ (ਅੰਗ ੯੮੮)

ਮੇਰੋ ਬਾਪੁ ਮਾਧਉ ਤੂ ਧਨੁ ਕੇਸੌ ਸਾਂਵਲੀਓ ਬੀਠੁਲਾਇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਕਰ ਧਰੇ ਚਕ੍ਰ ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਆਏ ਗਜ ਹਸਤੀ ਕੇ ਪ੍ਰਾਨ ਉਧਾਰੀਅਲੇ ॥
ਦੁਹਸਾਸਨ ਕੀ ਸਭਾ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਅੰਬਰ ਲੇਤ ਉਬਾਰੀਅਲੇ ॥੧॥
ਗੋਤਮ ਨਾਰਿ ਅਹਲਿਆ ਤਾਰੀ ਪਾਵਨ ਕੇਤਕ ਤਾਰੀਅਲੇ ॥
ਐਸਾ ਅਧਮੁ ਅਜਾਤਿ ਨਾਮਦੇਉ ਤਉ ਸਰਨਾਗਤਿ ਆਈਅਲੇ ॥੨॥ (ਅੰਗ ੯੮੮)

ਸਾਤ ਘੜੀ ਜਬ ਬੀਤੀ ਸੁਣੀ॥ ਅਜਹੁ ਨ ਆਇਓ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਧਣੀ ॥੧੪॥
ਪਾਖੰਤਣ ਬਾਜ ਬਜਾਇਲਾ ॥ ਗਰੁੜ ਚੜ੍ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਆਇਲਾ ॥੧੫॥
ਅਪਨੇ ਭਗਤ ਪਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥ ਗਰੁੜ ਚੜ੍ਹੇ ਆਏ ਗੋਪਾਲ ॥੧੬॥
ਕਹਹਿ ਤ ਧਰਣਿ ਇਕੋਡੀ ਕਰਉ ॥ ਕਹਹਿ ਤ ਲੇ ਕਰਿ ਊਪਰਿ ਧਰਉ ॥੧੭॥
ਕਹਹਿ ਤ ਮੁਈ ਗਊ ਦੇਉ ਜੀਆਇ॥ ਸਭੁ ਕੋਈ ਦੇਖੈ ਪਤੀਆਇ॥੧੮॥(ਅੰਗ ੧੧੬੬)

ਕਵਲ ਨੈਨ ਮਧੁਰ ਬੈਨ ਕੋਟਿ ਸੈਨ ਸੰਗ ਸੋਭ
ਕਹਤ ਮਾ ਜਸੋਦ ਜਿਸਹਿ ਦਹੀ ਭਾਤੁ ਖਾਹਿ ਜੀਉ ॥
ਦੇਖਿ ਰੂਪੁ ਅਤਿ ਅਨੂਪੁ ਮੋਹ ਮਹਾ ਮਗ ਭਈ
ਕਿੰਕਨੀ ਸਬਦ ਝਨਤਕਾਰ ਖੇਲੁ ਪਾਹਿ ਜੀਉ ॥
ਕਾਲ ਕਲਮ ਹੁਕਮੁ ਹਾਥਿ ਕਹਹੁ ਕਉਨੁ ਮੇਟਿ
ਸਕੈ ਈਸੁ ਬੰਮ੍ਹੁ ਗ੍ਯਾਨੁ ਧ੍ਯਾਨੁ ਧਰਤ ਹੀਐ ਚਾਹਿ ਜੀਉ ॥
ਪੀਤ ਬਸਨ ਕੁੰਦ ਦਸਨ ਪ੍ਰਿਅ ਸਹਿਤ ਕੰਠ ਮਾਲ
ਮੁਕਟੁ ਸੀਸਿ ਮੋਰ ਪੰਖ ਚਾਹਿ ਜੀਉ ॥ (ਅੰਗ ੧੪੦੨)
ਰਾਜਨ ਕਉਨੁ ਤੁਮਾਰੈ ਆਵੈ ॥

ਐਸੋ ਭਾਉ ਬਿਦਰ ਕੋ ਦੇਖਿਓ ਓਹੁ ਗਰੀਬੁ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਹਸਤੀ ਦੇਖਿ ਭਰਮ ਤੇ ਭੂਲਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥

ਤੁਮਰੋ ਦੂਧੁ ਬਿਦਰ ਕੋ ਪਾਨੋ੍ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਕਰਿ ਮੈ ਮਾਨਿਆ ॥੧॥
ਖੀਰ ਸਮਾਨਿ ਸਾਗੁ ਮੈ ਪਾਇਆ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਰੈਨਿ ਬਿਹਾਨੀ ॥
ਕਬੀਰ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਅਨਦ ਬਿਨੋਦੀ ਜਾਤਿ ਨ ਕਾਹੂ ਕੀ ਮਾਨੀ ॥੨॥ (ਅੰ: ੧੧੦੫)

ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜਪਤ ਕੋ ਕੋ ਨ ਤਰਿਓ ॥
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿ ਸਾਧ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਭਗਤੁ ਭਗਤੁ ਤਾ ਕੋ ਨਾਮੁ ਪਰਿਓ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕੁ ਬਿਰਾਜਿਤ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਜਮੁ ਡਰਿਓ ॥
ਨਿਰਭਉ ਭਏ ਰਾਮ ਬਲ ਗਰਜਿਤ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਤਾਪ ਹਿਰਿਓ ॥੨॥
ਅੰਬਰੀਕ ਕਉ ਦੀਓ ਅਭੈ ਪਦੁ ਰਾਜੁ ਭਭੀਖਨ ਅਧਿਕ ਕਰਿਓ ॥
ਨਉ ਨਿਧਿ ਠਾਕੁਰਿ ਦਈ ਸੁਦਾਮੈ ਧ੍ਰੂਅ ਅਟਲੁ ਅਜਹੂ ਨ ਟਰਿਓ ॥੩॥
ਭਗਤ ਹੇਤਿ ਮਾਰਿਓ ਹਰਨਾਖਸੁ ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪ ਹੋਇ ਦੇਹ ਧਰਿਓ ॥
ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਭਗਤਿ ਬਸਿ ਕੇਸਵ ਅਜਹੂੰ ਬਲਿ ਕੇ ਦੁਆਰ ਖਰੋ॥੪॥ (ਅੰਗ ੧੧੦੫)

ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਮਨ ਹਰਨ ਮਨੋਹਰ ਕ੍ਰਿਸਨ ਚਰਾਵਤ ਗਾਊ ਰੇ ॥
ਜਾ ਕਾ ਠਾਕੁਰੁ ਤੁਹੀ ਸਾਰਿੰਗਧਰ ਮੋਹਿ ਕਬੀਰਾ ਨਾਊ ਰੇ ॥੨॥੨॥ (ਅੰਗ ੩੩੮)

ਗ੍ਰੰਥ-ਨਿੰਦਾ ਦੇ ਜਿਸ ਛੋਟੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅੱਜ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਹੈ, ਕੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੈ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਉਸੇ ਕੋਪ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਉਤੇ ਕਿੰਤੂ-ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਾਈ ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਸੌੜੀਆਂ ਨੇ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦਾ ਜੋ ਹਸ਼ਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਜਨਕ ਕਰਮ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਇਹ ਕਹਿਣ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ (ਖਿਚ-ਧੂਹ ਕੇ) ਸਾਡੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਸੰਕੋਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਹੀ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੰਦਿਗਧ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਕਸੌਟੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਸੰਦੇਹ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਠ-ਭੇਦ ਬਹੁਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਾਠ ਦੀ ਸੋਧ ਲਈ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਪਏ ਸਨ। ਸਰਬ-ਵਿਦਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਜ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪਾਠ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਨੇ ਸੋਧਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ

ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦਾ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਪ੍ਰਤੀ ਇਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇਕਸਾਰਤਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ, ਬੰਨੋ ਵਾਲੀ ਬੀੜ, ਅਤੇ ਦਮਦਮੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।-ਖੋਜੀ ਲੋਕ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਾਖਾ ਬੰਨੋ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਸਭ ਤੋਂ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੀ। ਚਿੰਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਾਵਟ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਉਤੇ ਵੱਡੀ ਖੋਜ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਜੇ ਵਿਵੇਕ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੂਪ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਨ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਉਤੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਬੁਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪੌਰਾਣਿਕ ਪ੍ਰਿਸ਼ਠਭੂਮੀ' ਵਿਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਦਾ ਬਾਣੀ-ਕ੍ਰਮ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ (ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਪਦ - ਸੰਖਿਆ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ:

	ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀ	ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀ	ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀ	ਪਟਨਾ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀ
੧	ਜਾਪ	ਜਾਪੁ	ਜਾਪੁ	ਜਾਪੁ
	੧੯੮	੧੯੮	੧੯੮	੧੯੯
੨	ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ	ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ	ਸ਼ਸਤ੍ਰਨਾਮ ਮਾਲਾ	ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ
	੪੭੧	੪੭੧	੧੩੧੮	੨੭੨
੩	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧	ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ	ਸਵੈਯੇ
	੨੩੩	੨੩੩	੨੭੦ 1/2	੩੨
੪	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੨	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੨	ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ	ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ
	੨੬੨	੨੬੨	੪੭੧	੪੭੧
੫	ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ	ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧	ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ
			੨੩੩	
੬	ਬ੍ਰਹਮਾਵਤਾਰ	ਬ੍ਰਹਮਾਵਤਾਰ	ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧

	੩੪੩	੩੪੩		੨੩੩
੭	ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ ੪੯੪+੩੫੮	ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ ੪੯੪+੩੫੮	ਬ੍ਰਹਮਾਵਤਾਰ ੩੪੩	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧
੮	ਪਾਰਸ ਨਾਥ	ਪਾਰਸ ਨਾਥ	ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ ੩੯੮	ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ੩੩੬
੯	ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ ੧੩੧੮	ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ ੧੩੧੮	ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ੩੩੬	ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੨ ੨੬੨
੧੦	ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ੩੩੫ 1/2	ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ੨੭੧ 1/2	ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ ੭੫੩੦	ਰੁਦਰਾਵਤਾਰ ੪੯੫+੩੯੦
੧੧	ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ੨੭੧ 1/2	ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ੩੩੬	ਸੰਸਾਹਰ ਸੁਖਮਨਾ ੪੩	ਬਿਸਨ ਪਦੇ
੧੨	ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਕੀ ੫੫	ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਕੀ ੫੫	ਵਾਰ ਮਾਲ ਕੌਂਸ ਕੀ ੧੧	ਛਕਾ ਭਗਉਤੀ ਜੂ ਕਾ ੧੩੭
੧੩	ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ ੭੫੬੦	ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ ੭੫੩੭	ਛਕਾ ਭਗਉਤੀ ਜੂ ਕਾ	ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ ੧੩੧੮
੧੪	ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ	ਅਸਫੋਟਕ ਕਬਿਤ ੫੪	ਬਿਸਨਪਦੇ	ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਕੀ ੫੫
੧੫	ਸਦ	ਸਵੈਯੇ ੩੩	ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ (ਗੁਰਮੁਖੀ)	ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਿਆਨ ੭੫੩੭
੧੬		ਬਿਸਨਪਦੇ	ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ (ਫ਼ਾਰਸੀ)	ਅਸਫੋਟਕ ਕਬਿਤ ੫੪+੧
੧੭		ਸਦ ੧	ਸਵੈਯੇ ੩੩	ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ੧੮੦੦
੧੮		ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ (ਗੁਰਮੁਖੀ)	ਅਸਫੋਟਕ ਕਬਿਤ ੫੬	ਸੰਸਾਹਰ ਸੁਖਮਨਾ ੪੩
੧੯		ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ (ਫ਼ਾਰਸੀ)		ਸ਼ਬਦ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ
੨੦				ਵਾਰ ਮਾਲਕੌਂਸ ਕੀ

		੧੧
੨੧		ਵਾਰ ਭਗਵਤੀ ਜੀ ਕੀ ੩
੨੨		ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ (ਗੁਰਮੁਖੀ)

ਉਪਰੋਕਤ ਬੀੜਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਤਾਲਿਕਾ ਵੀ ਡਾ. ਜੱਗੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਚਾਰੇ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

੧ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਥਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗਿਰੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ ਤਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦।

੨ ੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ ਅਥਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗਿਰੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ ਤਵਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤਸਾਹੀ॥੧੦॥।

੩ ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ। ਅਥ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗ੍ਰਿੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ। ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦। ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਥਿਤੇ।

੪ ੧ਓ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇਹ। ਅਥ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਗਿਰੰਥ ਲਿਖਿਯਤੇ ਤਵਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਥਤੇ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ੧੦।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ' ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਪ੍ਰਤਾਪ। ਅਥ ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ ਕਥਨੰ"। ਇਸੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਟਨਾ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਤਵਪ੍ਰਤਾਪ ਅਥ ਰੁਦ੍ਰਾਵਤਾਰ ਕਥਨੰ ਤੋਮਰ ਛੰਦ ਤ੍ਵਪ੍ਰਸਾਦਿ"। ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਬਾਣੀ ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਅੰਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਨੂੰ ਅਸੰਬੰਧਿਤ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਤੀ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ 'ਚਰਿਤਰੋਪਾਖਿਆਨ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ: ੧ਓ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀਏ ਨਮਹ। ਭੁਜੰਗ ਛੰਦ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਵੰਤੀ ਜੂ ਕਾ ਛੰਦ। ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤੀ ਜੂ ਬਨਾਵਨਾ ਹੈ ਸੰਪੂਰਨ।" ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਬਾਣੀ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬੀੜ ਦੂਜੀ ਬੀੜ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ-ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਚਾਰ ਅਸੰਬੰਧਿਤ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਣਾ ਕੋਈ

ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ, ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦਿਤੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਚਾਰ ਗਵਾਹੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੁਰਾਤਨ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਬਾਣੀ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਅੰਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੀੜ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨ ਵਰਣਿਤ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਵ ਚਾਰੇ ਬੀੜਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਇਕ-ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਈ ਹੈ? ਚੌਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਨ। ਕੀ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਜਾਣਦੇ ਸਨ? ਸ੍ਰੋਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਏ ਪਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੂਲ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਹਰ ਸੁਖਮਨਾ, ਭਗਵੰਤ ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਅਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਾਣੀਆਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਸੀ। ਰਤਨ ਮਾਲਾ, ਬਾਇ ਆਤਿਸ ਸਲੋਕ, ਰਾਹ ਮੁਕਾਮ ਕੀ ਸਾਖੀ, ਕਾਜੀ ਰੁਕੁਨਦੀਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਪ੍ਰਾਣਸੰਗਲੀ ਆਦਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਦਸੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਸੰਦੇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਦਸਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਕਾਲ-ਭੰਗ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸ.ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠਲੇ ਪਦ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ:

ਸ੍ਰੀ ਰਘ-ਰਾਜ ਰਾਜ ਜਗ ਕੀਨਾ। ਅਤ੍ਰ ਪਤ੍ਰ ਸਿਰ ਢਾਰ ਨਵੀਨਾ।
ਨਿਸਾ ਤਾਸ ਨਿਸ ਨਾਥ ਪਛਾਨਾ। ਦਿਨਕਰ ਤਾਹਿ ਦਿਵਸ ਅਨੁਮਾਨਾ।
ਸੰਨਿਆਸਨ ਦੱਤ ਰੂਪ ਕਰ ਜਾਨਯੰ। ਜੋਗਨਿ ਗੁਰੁ ਗੋਰਖ ਕਰ ਮਾਨਯੰ।
ਰਾਮਾਨੰਦ ਬੈਰਾਗਨਿ ਜਾਨਾ। ਮਹਾਦੀਨ ਤੁਰਕਨਿ ਪਹਿਚਾਨਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਘੁ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗੋਰਖ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਮੁਹੰਮਦ ਆਦਿ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ 'ਅਸ਼ੋਕ' ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਕ ਤਰੀਕਾ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਕਵੀ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਘੁ ਰਾਜੇ ਵਿੱਚ ਜੋਗੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਵਾਲੇ, ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਵਾਲੇ, ਰਾਮਾਨੰਦ ਵਾਲੇ, ਮੁਹੰਮਦ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਵਿਦਮਾਨ ਸਨ। ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਾਲ-ਭੰਗ ਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਾਲ-ਭੰਗ ਦੋਸ਼ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਵੀ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ:

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰਵਿਦਾਸੁ ਭਗਤੁ ਜੈਦੇਵ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ॥
ਨਾਮਾ ਭਗਤੁ ਕਬੀਰੁ ਸਦਾ ਗਾਵਹਿ ਸਮ ਲੋਚਨ॥
ਭਗਤੁ ਬੇਣਿ ਗੁਣ ਰਵੈ ਸਹਜਿ ਆਤਮ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ ॥
ਜੋਗ ਧਿਆਨਿ ਗੁਰ ਗਿਆਨਿ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਣੈ ॥
ਸੁਖਦੇਉ ਪਰੀਖੵਤੁ ਗੁਣ ਰਵੈ ਗੋਤਮ ਰਿਖਿ ਜਸੁ ਗਾਇਓ ॥
ਕਬਿ ਕਲ ਸੁਜਸੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਨਿਤ ਨਵਤਨੁ ਜਗਿ ਛਾਇਓ ॥ (ਅੰਗ ੧੩੯੦)

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਚਰਿੱਤਰ ਕਥਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਬੀਬੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਬੀਬੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪੁਰਖ ਕਰਨ, ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। 'ਮੰਤ੍ਰੀ ਭੂਪ ਸੰਬਾਦ' ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਹਿਤ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਪਦਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਚਰਣ ਬੁਲੰਦ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕਥਾਵਾਂ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਹਨ। ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਆਚਰਨ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿ ਘਾਤਕ ਹੈ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੋਧ-ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਵੇਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਵਿ ਛਾਪ 'ਰਾਮ' ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ। 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵੀ 'ਰਾਮ' ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਉਥੇ 'ਸਿਆਮ' ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ 'ਰਾਮ' ਅਤੇ 'ਸ਼ਿਆਮ' ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦੋ ਉਪਨਾਮ ਹਨ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਕ੍ਰਿਤ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਪੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੀੜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ 'ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ' ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 'ਸਿਆਮ' ਉਪਨਾਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਯੁਕਤੀ ਸੰਗਤ ਜਾਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਉਪਨਾਮ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿਤਾ।

ਡਾ. ਜੱਗੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ "ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਤਰ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।" ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ

ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਬਾਣੀਆਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਮਨਮੱਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਸਨ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਇਸ ਉਤੇ ਕਿਵੇਂ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਸਿੱਖ ਅਧਿਕ ਸ਼ੁੱਧ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਹਨ?

ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ-ਪਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸੂਝਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ ਕਦੇ ਝਗੜਦੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵਡਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿਖ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹ ਤਰਕ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਦੱਸਣ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਰੋਲਣ ਨਾਲ ਪੰਥ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਲੋਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਇਸ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਅਗੋਂ ਕਰਨਗੇ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਉਂ ਅੱਡੀ-ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਧਰਮ ਹੈ।

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੂ-ਸਿਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਾਅਰਾ ਸੀ - 'ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ'। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਕੁਝ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੱਟਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਆਈ ਸੀ। ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਲੋਕ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਖੰਡਿਤ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਜੇ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭੱਟ ਬਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਰਾਗਮਾਲਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ? ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਮੀਣਿਆਂ ਦੇ ਏਜੰਟ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿੰਦ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਦਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

ਗੁਰੂਆਂ ਨਾਲ ਦੇਵ, ਦਾਸ ਆਦਿ ਲਾਉਣ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਮਸਲਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨਾ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗੁਰੁਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਨੌਤੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲਾ ਦੱਸਣ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਜੋਸ਼ ਤੋਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਹੀ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਾਥੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਜੋਸ਼ ਤੋਂ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਰਹਿ ਸਕੇਗੀ? ਇਸ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨਾ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ।

'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੋਂ ਵੀ ਲੋਕ ਇਸ ਕਾਰਨ ਮੁਨਕਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹਨ। ਉਂਵ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਉਤੇ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦਾ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਨਿਖੇਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਿਖੇਧ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਗਰਲੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਆਗਿਆ (ਭਾਵ ਵੇਦ-ਵਿਰੋਧੀ) ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਮਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਨੂ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਚਾਰ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵੈਦਿਕ ਦੇਵ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਕਾਲ-ਮਹਾਕਾਲ ਸਰੂਪ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰਵਾਦੀ ਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸ਼ਾਕਤ-ਪੰਥੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਮਕਾਰਾਂ, ਪੰਜ ਪਵਿਤ੍ਰਾਂ, ਸ਼ਿਵ ਦੇ 28 ਅਵਤਾਰਾਂ, ਸ਼ਾਕਤ-ਪੰਥ ਦਾ ਸਿੰਘ ਪਦ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨੇਹ (ਕਿਉਂਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ), 10 ਵਿਦਿਆਵਾਂ, ਕੁੰਡਲਨੀ ਸਾਧਾਨ, ਕੌਲ ਗਿਆਨ, ਸ਼੍ਰੀ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ 16 ਨਿਤਿਆਵਾਂ, ਕੁਲ ਨਾਮ-ਕਾਲ-ਗਿਆਨ-ਚਿਤ-ਨਾਦ-ਬਿੰਦੁ-ਕ਼ਲਾ-ਜੀਵ ਆਦਿ 9 ਵਯੂਹ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਨਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਰੰਭ ਉਲਾਸ, ਤੁਰਣ ਉਲਾਸ, ਯੋਵਨ ਉਲਾਸ, ਪ੍ਰੌੜ ਉਲਾਸ, ਉਨਮਨ ਉਲਾਸ ਅਤੇ ਅਨਵਯ ਉਲਾਸ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਸਹਿਤ ਸਮੁਚੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਆਂਸ਼ਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ੍ਹ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੈਂਤੜਾ ਬਦਲ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਰੀਤਿ-ਕਾਵਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਪਖ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ

ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲਗੀ ਸੀ ਫਿਰ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਆਈ ਸੀ, ਫਿਰ ਸ਼ਾਕਤ-ਪੰਥੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਦਿੱਸੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਰੀਤੀ-ਕਾਵਿ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਰੋਧੀਪਦ ਦਾ ਇਹ ਪੈਂਤੜਾ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦਹੀਣ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਇਸ ਪਖ ਦੀ ਰੀਤਿ-ਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੀਤਿ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਖੇ ਹਨ:

1 ਸੰਪੂਰਨ ਕਾਵਿ-ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ-ਜੋ ਕਾਵਿ ਦੇ ਲਛਣ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਕਾਵਿ ਦੇ ਗੁਣ-ਦੋਸ਼ਾਂ, ਰਸ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹੋਣ।

2 ਰਸਾਂ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਹੋਰ ਰਸਾਂ ਦੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਰਸਾਂ ਦੇ ਆਲੰਬਨ ਉਦੀਪਿਨ ਵਿਭਾਵ, ਸਥਾਈ ਭਾਵ, ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਆਦਿ ਦੇ ਲਛਣਾਂ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

3 ਨਾਇਕ ਨਾਇਕਾ ਭੇਦ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੇ ਆਲੰਬਨਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਭੇਦ-ਉਪਭੇਦ ਦੇ ਕੇ ਉਦਾਹਰਣ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹੋਣ। ਉਦਾਹਰਣਾਰਥ - ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਮੰਜਰੀ ਅਤੇ ਭਿਖਾਰੀ ਦਾਸ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਨਿਰਣਯ।

4 ਅਲੰਕਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਜਿਵੇਂ ਜੈਦੇਵ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਅਤੇ ਅਪਯ ਦੀਕਿਸ਼ਿਤ ਦਾ ਕੁਲਵਯਾਨੰਦ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਨੂੰ ਕਿਸ ਸਾਹਿਤ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰੀਤੀ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਵਿਰੋਧੀ ਪਖ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰੀਤੀ-ਕਾਵਿ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਆਧਾਰਿਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਕਾਵਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਾਡਲ 'ਰਾਧਾ' ਹੈ। 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਬੀਰ ਰਸੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤ ਨਾਇਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਵੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ਼ਟ-ਦੇਵ ਬੁੱਧੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮਾਡਲ 'ਦੁਰਗਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ-ਪਤਨੀ ਪਾਰਬਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਰਾਧਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਰੀਤੀ-ਕਾਵਿ ਵੈਦਿਕ ਦੇਵ ਵਿਸ਼ਣੂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ਼ਾਕਤ-ਪੰਥ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਵਰਚਸਵ ਵਾਲੇ ਵੈਦਿਕ ਮੱਤ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਅਵੈਦਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਉਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸ਼ਿਵ-ਪ੍ਰਸਤ ਪੰਥ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਿਮਨ-ਸਤਰ

ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਰੋਧੀ ਖੇਮੇ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ, ਵਿਦਿਆ ਮਾਰਤੰਡ ਹਨ। ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਵਿਰੁਧ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਪੰਨੇ ਪਲਟ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਯਥਾਰਿਥ ਜਾਂ ਯਥਾਰੱਥ, ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਰਚਨਾਂ, ਬਿਨਾ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮ, ਸਰਦਾਰਨੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰਦਾਰਨੀ, ਸ਼ੋਕ (ਸੋਗ) ਨੂੰ ਸ਼ੌਕ, ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਆਨੇਕਾਂ, ਵਲ (ਪੇਚ) ਨੂੰ ਵੱਲ, ਉਤੇਜਿਤ ਨੂੰ ਉੱਤੇਜਤ, ਸਾਕਤ ਨੂੰ ਸਾਕੱਤ, ਰਚ ਨੂੰ ਰੱਚ, ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਓਪਕਾਰ, ਨਪੁੰਸਕ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਸਕ, ਬਲ ਨੂੰ ਬੱਲ, ਮਧੁ ਨੂੰ ਮੱਧ, ਉਕਤਿ ਨੂੰ ਉਕਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ 'ਕੁਝ' ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕੁਝ' ਲਿਖਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ ਨ ਲਹੰਤਿ' ਵਾਲੀ ਅਬੋਧ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਹਾਂ ਫਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਚਿੰਤਨ ਸਿੱਖ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਗੁਰੂ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਣਐਲਾਨਿਆ ਗਲ ਘੁਟਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਹੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹੋ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ 'ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ' ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ 'ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ' ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜੁਝਾਰੂ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਹੋਈ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਵੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਹੋ ਨਿਬੜੇਗੀ। 'ਕਬਯੋ ਬਾਚ ਚੌਪਈ' ਤਾਂ ਪੰਥ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਗਰਦਾਨੀ ਹੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਫ਼ਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਿਆਨ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

* ਗਿ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਤਰਸਰ)

ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕੋ ਜੋਤ ਹਨ। ਇਕ ਹੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭੀ-ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਾਹਰਾ-ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਸਗੋਂ "ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ" ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਈ ਪੂਰੇ ਤਾਣ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਕਲਮ ਤੇ ਤੇਗ਼ ਚਲਾਈ। ਉਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਮੁਜਸਮੇਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੰਡੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਕੇ ਮੁਰਦਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਸੀ ਚਰਚਾ ਲਾਲਾ ਦੌਲਤ ਰਾਇ ਤੇ ਡਾ: ਗੋਲਕ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਵਰਗਿਆਂ ਨੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਜੋ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸਰੂਪ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਿਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬ੍ਰਜ, ਪੰਜਾਬੀ, ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ, ਉਪ ਅਵਤਾਰ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ, ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ ਤੇ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਉਕਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਯਾਨ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ 405 ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਤਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੀਚਾਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਖ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਤੇ ਕੁਕਰਮੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ ਇਕ ਉਚੇ

---

* ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ

ਆਚਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੀਵੇਂ ਆਚਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜੋ ਬੀਬੀਆਂ ਉਚੇ-ਸੁਚੇ ਆਚਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਸਤਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ "ਸਹ ਕੀ ਸਾਰ ਸੁਹਾਗਨਿ ਜਾਨੈ॥ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ਸੁਖ ਰਲੀਆ ਮਾਨੈ॥" ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ "ਜਿਉ ਛੁਟੜਿ ਘਰਿ ਘਰਿ ਫਿਰੈ ਦੁਹਚਾਰਣਿ ਬਦਨਾਉ॥" ਧਰਮ ਤੋਂ ਹੀਣ ਚੁਸਤੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਤੇ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਬਣੇ 'ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ' ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਲ ਫਰੇਬ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਬਚਣ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ:-

ਰੀਤ ਨ ਜਾਨਤ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀ ਪੈਸਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤ (ਚਰਿਤ੍ਰ 16)

ਜੋ ਕੋਈ ਪਰ ਨਾਰੀ ਸਿਓ ਪਾਗੈ॥ ਪਨਹੀ ਈਹਾਂ ਨਰਕ ਤਿਹ ਆਗੈ॥ (ਚਰਿਤ੍ਰ185)

ਚੋਜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ-ਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪਕ ਦੁਆਰਾ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਸਮਝ ਸਕਣ ਕਿ ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਸੂਰਮੇ ਪੁਰਖੇ ਐਸੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਯੁੱਧ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਨ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਆਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੋਣ। ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਉਂਤਬੰਦ ਕਰਨਾ ਕਲਾਕਾਰੀ ਖੂਬੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵੀਚਾਰਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ॥ "ਮੈ ਨ ਗਨੇਸਹਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਨਾਉ" ਆਦਿ।

ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵੇਖ ਇੰਨਾ ਦਾ ਐਸਾ ਵਿਹਾਰ ਹੈ। ਪਰ-ਨਾਰ ਸੰਗ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਆਖਿਆ ਹੈ:

ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੇ ਤਜੇ ਸਹਸ ਬਾਸਵ ਭਗ ਪਾਏ॥ (ਚਰਿਤ੍ਰ 21)

ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਸਹੰਸਰ ਦਾਨ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰ ਰੋਆਇਆ॥ ਪਰਸ ਰਾਮੁ ਰੋਵੈ ਘਰਿ ਆਇਆ॥ (ਅੰ:੯੫੩)

ਗੋਤਮੁ ਤਪਾ ਅਹਿਲਿਆ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿਸੁ ਦੇਖਿ ਇੰਦ੍ਰ ਲੁਭਾਇਆ॥

ਸਹਸ ਸਰੀਰ ਚਿਹਨ ਭਗ ਹੂਏ ਤਾ ਮਨਿ ਪਛੋਤਾਇਆ॥੧॥ (ਅੰਗ ੧੩੪੪)

ਚਰਿਤ੍ਰ ਪਖਿਆਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਟਕਸਾਲ ਅੰਦਰ ਜੋ ਪ੍ਰੰਪਰਾਇਕ ਵੀਚਾਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜਾ ਚਤ੍ਰ ਸਿੰਘ (ਚਿਤ੍ਰਵਤੀ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਨ੍ਰਿਪ ਏਕ (ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੂਜਾ) ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਅਪਸਰਾ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹਨੂਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ) ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਚਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਰਾਣੀ ਚਿਤ੍ਰ ਮਤੀ ਹਨੂਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਡਤ ਦੁਆਰਾ ਚਾਲ ਚੱਲੀ ਜੋ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਣੀ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਈ ਅਤੇ ਕੁਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨ ਲੱਗੀ ਪਰ ਧਰਮੀ ਹਨੂਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੁੱਖਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਰਾਣੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਖ ਕੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਚਲਾਕ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਛਲ ਕਪਟ ਭਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ, 'ਬਾਹਰਦਾ ਨਗ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ', ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ, ਰਾਜ ਪੁਤਾਨੇ ਦੇ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮ ਦੇ ਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾਕ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਪੇਚਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਹਰਗਿਜ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਯੋਗ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਅਯੋਗ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਮਾ-ਤਰ ਹੋ ਕੇ ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਪੇਚ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਖੋ ਲੈਣਾ ਕੁਕਰਮ ਹੈ (ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਅਸਾਡੇ ਸਤਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰ-ਤਨ, ਪਰ-ਧਨ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੰਧਸ ਲਈ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ:

ਇੰਦ੍ਰ ਬਿਸਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿਵ ਹੋਈ॥ ਤ੍ਰਿਯ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੇ ਬਚਨ ਨ ਕੋਈ॥ (ਚਰਿਤ੍ਰ 186)

ਚੰਚਲਾਨ ਕੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੌ, ਸਕਤ ਨ ਕੋਊ ਪਾਇ॥
ਵਹ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤਾ ਕੀ ਲਖੈ ਜਾ ਕੇ ਸਯਾਮ ਸਹਾਇ॥ (ਚਰਿਤ੍ਰ 193)

ਇਹ ਛਲ ਸੋ ਰਾਜਾ ਛਲਾ ਜੁਧ ਕਰਨ ਕੌ ਘਾਇ॥
ਤ੍ਰਿਯ ਚਰਿਤ੍ਰ ਕੌ ਮੁੜ੍ਹ ਕਛ ਭੇਵ ਸਕਾ ਨਹਿ ਪਾਇ॥ (ਅੰਗ 263)

ਇਨ ਇਸਤ੍ਰੀਨ ਕੇ ਚਰਿਤ ਅਪਾਰਾ॥
ਜਿਨੈ ਨ ਬਿਧਨਾ ਸਕਤ ਬਿਚਾਰਾ (ਚਰਿਤ੍ਰ 332)

ਅੱਜ ਡਾਕਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਪਰ-ਤਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਵਿਖਾ ਕੇ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਚਰਿਤ੍ਰੋ ਪਖਿਯਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਤਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹਰੇਕ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਤੇ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਸੰਬਾਦ ਵਾਲਾ ਅਮੁੱਕਾ ਅਧਿਆਇ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਓਨਾਂ ਦਾ ਉਲੱਥਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਰਿਤਰੋ ਪਖਿਆਨ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰੰਭਕ ਅਧਿਆਇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਉਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ:

ਮੇਰ ਕਿਯੋ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਮੁਹਿ ਜਾਹਿ, ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਨ ਦੂਸਰ ਤੋ ਸੌ॥

ਤੋ ਸਮ ਸੂਰ ਕੋਉ ਕਹੂੰ ਨਾਹੀ (ਚਰਿਤ੍ਰ ਪਹਿਲਾ)

ਚਰਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਿਆਂ:

ਧੰਨਯ ਧੰਨਯ ਲੋਗਨ ਕੇ ਰਾਜਾ। ਦੁਸਟਨ ਦਾਹ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਾ।

ਅਖਲ ਭਵਨ ਕੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰੇ। ਦਾਸ ਜਾਨ ਮੁਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੇ। ਆਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਖਾਲਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਕਬਿਯੋ ਬਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ॥ ਹਮਰੀ ਕਰੋ ਹਾਥ ਦੈ ਰਛਾ॥ ਇਹ ਪਾਵਨ ਰਚਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਪੇਟ ਪੂਰਤੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਣਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦਾਣੇ ਛਡ ਕੇ ਆਖੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਣਕ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਾਂਗਾ ਤਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਵਗੈਰ ਪੱਕਿਆ ਕਣਕ ਦਾ ਬੂਟਾ ਤਾਂ ਤੂੜੀ ਹੈ। ਤੂੜੀ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ?

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਹਥ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:

ਤਾਹਿ ਪਛਾਨਤ ਹੈ ਨ ਮਹਾ ਪਸੁ ਜਾ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤਿੰਹੂ ਪੁਰ ਮਾਹੀ॥ (ਚਰਿਤ੍ਰ 266)

ਤਾਹਿ ਪਛਾਨਤ ਹੈ ਨ ਮਹਾ ਜੜ ਜਾ ਕੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤਿੰਹੂ ਪੁਰਮਾਹੀ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਮੇਰ ਕੀਯੋ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਮੁਹਿ ਜਾਹਿ, ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਨ ਦੂਸਰ ਤੇ ਸੌ (ਚਰਿਤ੍ਰ ਪਹਿਲਾ)

ਮੇਰ ਕਰੋ ਤ੍ਰਿਣ ਤੇ ਮੁਹਿ ਜਾਹਿ

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਨ ਦੂਸਰ ਤੋ ਸੋ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕਚਰਿਤ੍ਰ ਪਹਿਲਾ)

ਕਾਹੇ ਕਉ ਪੂਜਤ ਪਾਹਨ ਕਉ

ਕਛ ਪਾਹਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਹੀ (ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾ: 10)

ਸ੍ਰਾਪ ਰਾਛਸੀ ਕੇ ਦਏ ਜੌ ਭਯੋ ਪਾਹਨ ਜਾਇ।

ਤਾਹਿ ਕਹਤ ਪਰਮੇਸਰ ਤੈ ਮਨ ਮਹਿ ਨਹੀ ਲਜਾਇ। (ਚਰਿਤ੍ਰ 266 ਵਾ)

ਕਾਹੂ ਲੈ ਪਾਹਨ ਪੂਜ ਧਰਿਓ ਸਿਰ

ਕਾਹੂ ਲੈ ਲਿੰਗ ਗਰੇ ਲਟਕਾਇਓ (ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾ: 10)

ਖਾਸ ਹਾਰੇ ਚੰਦਨ ਲਗਾਇ ਹਾਰੇ ਚੁਆ ਚਾਰ

ਪੂਜ ਹਾਰੇ ਪਾਹਨ ਚਰਾਇ ਹਾਰੇ ਲਾਪਸੀ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ)

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਗਵਾਹੀ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ। ਕੋਈ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਮੰਗਲ ਕਰਦੇ।

ਇਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਮੰਗਲ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਬਾਰੇ ਅਧੂਰਾ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਅੰਦਰ ਆਖਦੇ ਹਨ:

ਦਹੂੰ ਗ੍ਰੰਥ ਮੈ ਬਾਣੀ ਜੋਈ॥ ਚੁਨ ਚੁਨ ਕੰਠ ਕਰਹਿ ਨਿਤ ਸੋਈ॥

******

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ - ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ

ਗਿ. ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਗਮਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ "ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ॥ ਦੁਸਟ ਸਭਿਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ॥" ਪਹਿਲਾ ਆਦਰਸ਼ ਧਰਮ ਚਲਾਉਣਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਮ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਐਸਾ ਨਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਐਸੀ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ :

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ॥
ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ॥

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਕਾਮਲ ਹਸਤੀ ਵਜੋਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਮਲ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਡਰੀ ਅਤੇ ਸਹਿਮੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੰਨਾਂ ਨਿਰਭੈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭੈਅ, ਮੌਤ ਨਾਲ ਵੀ ਮੱਥਾ ਡਾਹੁਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿਣ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੱਬੀ ਕੁਚਲੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ॥
ਯਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ॥

ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਫਲਸਫੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਐਸਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਈ ਕੌਤਕ ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਿ. ਕਨਿੰਘਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜ਼ਜਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਨੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸੋਚ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਜੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਤਾਣੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਾਗ

ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ।

ਇਨ ਗਰੀਬ ਸਿਖਨ ਕੋ ਦੇਉ ਪਾਤਸਾਹੀ॥ ਇਹ ਯਾਦ ਕਰੇ ਹਮਰੀ ਗੁਰਆਈ॥

ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਰੰਭੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਸਿਖ਼ਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਦਾ ਜਿਕਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤਿਨ ਇਹ ਕਲ ਮੋ ਧਰਮ ਚਲਾਯੋ॥ ਸਭ ਸਾਧਨ ਕੋ ਰਾਹੁ ਬਤਾਯੋ॥

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਡੰਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਪਾਉਣਾ।

ਜਾਹਿ ਤਹਾਂ ਤੈ ਧਰਮ ਚਲਾਇ॥ ਕੁਬੁਧਿ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ ਹਟਾਇ॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਖ਼

ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹੰਸ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਹੰਸ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੁੱਧ ਦੇ ਫੁਟ ਚੁਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਦੇ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਰਮ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਸਨ ਉਹ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਲਈ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਸੀ:

ਕੇਵਲ ਕਰਮ ਭਰਮ ਸੇ ਚੀਨੋ ਧਰਮ ਕਰਮ ਅਨੁਰਾਗੋ ਅਤੇ
ਧੀਰਜ ਧਾਮ ਬਨਾਇ ਇਹੈ ਤਨ ਬੁਧਿ ਸੁ ਦੀਪਕ ਜਿਉ ਉਜੀਆਰੈ॥

ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਾ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਤੇਲ ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਰੁਸ਼ਨਾ ਕੇ ਇਸ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਬੰਧਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਨਿੰਘਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: "ਇਹ ਗੱਲ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਕਿਰਤ ਨਾਸ, ਕੁਲ ਨਾਸ, ਧਰਮ ਨਾਸ ਅਤੇ ਕਰਮ ਨਾਸ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।" ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਪਹਿਲੇ ਹਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ, ਦਸਮੇਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਆਪਣਾ ਨਿਆਰਾਪਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਆਪਣਾ ਨਿਆਰਾਪਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖੇਗਾ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ

ਰਹੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਨਿਆਰਾਪਣ ਗੁਆ ਲਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਾਤਰਤਾ ਵੀ ਖੋ ਬੈਠੇਗਾ।

ਜਬ ਲਗ ਖਾਲਸਾ ਰਹੇ ਨਿਆਰਾ॥ ਤਬ ਲਗੰ ਤੇਜ ਦੇਉ ਮੈ ਸਾਰਾ॥
ਜਬ ਇਹ ਗਹੈ ਬਿਪਰਨ ਕੀ ਰੀਤ॥ ਮੈਂ ਨ ਕਰੂ ਇਨ ਕੀ ਪਰਤੀਤ॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜੋ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵਾਸਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਂ ਨਿਆਰੇਪਣ ਦੇ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਦੀਵੀ ਮੁਕਤੀ ਵਾਸਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜੋ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਿਖ਼ਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਨਿਆਰਾਪਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸੇ ਲਈ ਅਨੋਖੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ।

1 ਜਾਗਤ ਜੋਤ ਨਿਸ ਬਾਸਰ ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ॥
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨਾ ਮਾਨੈ॥
ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਇਆ ਤਪ ਸੰਜਮ ਏਕ ਬਿਨਾ ਨ ਏਕ ਪਛਾਨੈ॥
ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ ਤਬ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ॥

2 ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰ ਸੰਨਿਆਸਾ॥ ....

3 ਰੇ ਮਨ ਇਹ ਬਿਧਿ.ਜੋਗ ਕਮਾਉ॥ .....

ਉੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸਰੂਪ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਆਸਤਕਿ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਾਭਾ ਪਤੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪਦਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਕੀਨੇ ਵੋ ਕਾਜਪ੍ਰਭ ਤੁਮ॥ ਜਾ ਹਿਤ ਤੋਹਿ ਅਕਾਲ ਪਠਾਯੋ॥
ਵੇਦ ਕਤੇਬ ਛਡਇਕੈ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਜਪਾਯੋ॥

******

ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਗਾਇਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਪਟਿਆਲਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਰਾਗ ਸਹਿਤ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਦਾ ਨਾਉ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਤੰਡ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ- ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਵਰ, ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਥੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਚੌਕੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਚਾਰ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਚੌਂਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ "ਚੌਂਕੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਚਾਰ ਪਾਵੇ ਅਰਥਾਤ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਚਾਰ ਅੰਗ ਹਨ। ਚਾਰ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ" ਗਾਵਤ ਚੌਕੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਜਨ ਮੰਡਲੀ ਜੋ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਬਦ ਗਾਵੇ।" ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਨੂੰ ਚੌਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਚੌਕੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਇਕ ਮੰਤਵ, ਦੋ ਸਾਖੀ ਸੁਰ ਰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ (ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ) ਇਕ ਪਖਾਵਜੀ (ਜੋੜੀ ਵਾਲਾ) ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਵਧੀਕ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਸਰੀਰ ਹੋਣ, ਚੌਂਕੀ ਵਿਚ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਤਹਾਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਸੋਦਰ ਅਤੇ ਆਰਤੀ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਰਬਾਬ ਸਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਸੁਰਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸੋਦਰ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪ ਉਚਾਰਾ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਭਾਰ ਅਥਰਬਣ ਧਾਰਾ ॥ (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਕਲਿਆਣ ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਚੌਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਚੌਕੀਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਨਿਯਮਤ ਹਨ। ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਤੇ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੂਜੀ ਚੌਕੀ 'ਅਨੰਦ' ਦੀ ਜੋ 11 ਤੋਂ 12 ਵਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਪਹਰੇ ਦੇ ਲਗਭਗ 'ਚਰਨ ਕੰਵਲ' ਦੀ ਚੌਕੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸੋਦਰ ਦੀ ਚੌਕੀ ਪਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ 'ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਦੀ ਚੌਕੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੌਕੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅੱਠ ਅਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਠ ਚੌਕੀਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਤ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ। ਇਹ ਚੌਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਰਾਗ, ਸਮਾਂ, ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਤ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਪਉੜੀ ਲਗਾ ਕੇ ਚੌਕੀ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ 24 ਛੱਕਿਆਂ ਅਤੇ 24 ਪਾਉੜੀ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਰੰਦਾ ਸਾਜ਼ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਰੱਖ ਕੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਰਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ .... ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। 'ਰਾਗੀ ਆਸਾ ਵਾਰ ਸੁ ਗਾਵਹਿ। ਅਨਿਕ ਰਾਗ ਦੇ ਸਬਦ ਸਨਾਵਹਿ।' ਦੂਜਾ ਗਾਇਨ ਰਾਗੀ ਆਸਾ ਵਾਰ, ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਸ਼ਬਦ ਮਝਾਰ॥ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਬਾਰੀ ਕੀਰਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ਬਟ ਰਬਾਬੀ ਆਦਿ ਕਰ ਗੁਰ ਸਬਦ ਸੁਨਾਵੈ, ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਧੁਨ ਸਹਿਤ ਸੁੰਦਰ ਬਿਧਿ ਗਾਵੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਦੂ ਬਾਟੂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਏ: ਗਾਵਹਿ ਆਸਾ ਵਾਰ ਜੁਤ ਗਗਨਿ ਕੇ ਸਮੁਪਾਇ (ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਨਾ 2413)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਦੂ ਅਤੇ ਮਦੂ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੀ ਚੌਕੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਰਾਗਾਂ

ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਦੂ ਮਦੂ ਆਸਾ ਵਾਰ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਤੇ ਰਾਗ ਸੁਧਾਰ
ਕਈ ਬਿਲਾਵਲ ਚੌਕੀ ਚਾਰ, ਚਾਰ, ਭੋਗ ਪਾਇ ਅਰਦਾਸ ਉਚ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਚੌਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਮਾਨਵ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵੱਡੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਨਮ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ .... ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਮਰਯਾਦਾ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਚੌਕੀ ਦੇ ਚਾਰ ਚਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕੀਰਤਨ ਜਥੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸਵਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਖਾਵਜ (ਤਬਲਾ) ਦੂਸਰੀ ਸਾਈਡ ਤੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ (ਰਬਾਬ ਤਾਊਸ, ਸਿਰੰਦਾ, ਦਿਲਰੁਬਾ) ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੈਂਟਰ ਵਿਚ ਜਥੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੌਕੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀਏ ਜਥੇ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ ਤੇ ਵਜਾ ਕੇ ਦੋ, ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਲਈ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਚਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਤਬਲੇ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਮਾਹੌਲ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਤਾ ਹੈ।

ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੰਗ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸਤਤ, ਬੰਦਨਾ ਜਥੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਲੋਂ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਖਿਆਲ ਅੰਗ ਨਾਲ ਵਿਲੰਬਤ ਲੈਅ ਵਿਚ, ਭਰਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੇਨਤੀ ਅਰਜੋਈ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਾਇਨ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਤਾਲ, ਝੂਮਰਾ ਤਾਲ, ਤਿਲ਼ਵਾੜਾ ਤਾਲ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਤੀਨ ਤਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਖੁਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅੰਗ ਵਿਚ ਧਰੁਪਦ-ਧਮਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ .... ਦੇ ਗਾਇਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾਂ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਚਾਰ .... ਭਾਵ ਸਥਾਈ, ਅੰਤਰਾ, ਸੰਚਾਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਖਤਮ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਚੌਂਕੀ ਦੇ ਇਸ ਚਰਨ ਵਿਚ ਧਰੁਪਦ ਦਾ ਸ਼ਬਦ- ਮੁੱਖ ਲੈਅ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰੇ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰੁਪਦ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੀਰ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਕਤਾਲ, ਚਾਰਤਾਲ, ਝੂਮਰਾ, ਧਮਾਰ ਤਾਲ ਦੀ ਵਰਤੋ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚੌਕੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਚਰਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਰੀਤ ਦਾ ਗਾਇਨ ਛੋਟਾ ਤੀਨ ਤਾਲ, ਤਿਲਵਾੜਾ, ... ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਕਹਿਰਵਾ, ਦਾਦਰਾ ਰੂਪਕ ਤਾਲ ਹੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰੇ ਦੇ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਬੋਲ ਆਲਾਪ, ਬੋਲ ਤਾਨਾਂ ਲਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੇ ਚਰਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਮੱਧ ਲੈਅ ਤੋਂ .... ਲੈਅ ਵਿਚ ਲੈਅਕਾਰੀਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਉੜੀ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਚੌਕੀ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਇਸ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਤਾਲ ਪਉੜੀ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿਹਾਈ ਮਾਰ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ) ਇਹ ਪਉੜੀ 'ਵਡੀ ਹੂ ਵਡਾ ਅਪਾਰੁ ਤੇਰਾ ਮਰਤਬਾ', 'ਵਡਾ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰੁ', 'ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਇਓ' ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਿਆਂ ਵਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ

ਹੈ ਪਉੜੀ ਵੀ ਉਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਲਾਉਣ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਿੰਘ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ 16ਵਾਂ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨ, ਮੰਗਲਾਚਰਨ, ਧਰੁਪਦ-ਧਮਾਰ, ਸ਼ਾਨ, ਰੀਤ, ਪਉੜੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਚੌਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਚਕੋਟੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਚੌਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਜਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ ਰਬਾਬ, ਤਾਊਸ, ਸਿਰੰਦਾ, ਦਿਲਰੁਬਾ, ਪਖਾਵਜ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਜਿਹੜੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਚਕੋਟੀ ਦੇ ਸਾਜਿੰਦੇ ਸ਼ਬਦ ਚੌਕੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਨਗੇ। ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਸੱਚਖੰਡਵਾਸੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੋਚ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋ ਇਹ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ।

16ਵਾਂ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ 30 ਨਵੰਬਰ 2007 ਤੋਂ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸਚਖੰਡਵਾਸੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਰੰਭੀ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਅਧੀਨ 16ਵਾਂ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ 30 ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ 2 ਦਸੰਬਰ 2007 ਤੱਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ 16ਵੇਂ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵਤਨ ਰਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ "ਧਰੁਪਦ ਤੇ ਖਿਆਲ ਗਾਇਕੀ" ਦਾ ਗਾਇਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਪ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੋ ਜੀ।

ਵਿਸਮਾਦੁ ਨਾਦ ਬਿਊਰੋ

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸੱਚਖੰਡਵਾਸੀ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿੱਤ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੰਗੀਲਾ, ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਗਦਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਦਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸਦਕਾ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀਆਂ ਅਤੇ ਢਾਡੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਂਟ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਆਏ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤਾਇਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਵਿਖੇ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰ ਆਯੋਜਿਤ

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਕਲਗੀਧਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕੰਵਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ, ਭਾਈ ਰਾਜਬਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਠਿੰਡਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ), ਪ੍ਰਿੰ. ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਨੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਕੋ-ਆਡੀਨੇਟਰ ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਬੜੀਖਾਨਾ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਗਮ

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਬੜੀਖਾਨਾ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਅਰਦਾਸ ਬੇਨਤੀ ਉਪਰੰਤ ਨਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ।

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਤਵਾੜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਰਸੀ ਮਨਾਈ

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਤਵਾੜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਕਥਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਭੇਟ ਕੀਤੇ।

ਖੰਨ੍ਹਾ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ

ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਥਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੰਡੀਗੜ ਵਿਖੇ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਕਥਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਪਿੰਡ ਖੰਨਾ ਵਿਖੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਗੁਰਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਬਤੀਖਾਨਾ ਵਿਖੇ ਨਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮੌਕੇ ਅਰਦਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਜੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਏ ਰਾਗ ਦਰਬਾਰ ਦੌਰਾਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮਦਿਨ ਮੌਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੰਗੀਲਾ